

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

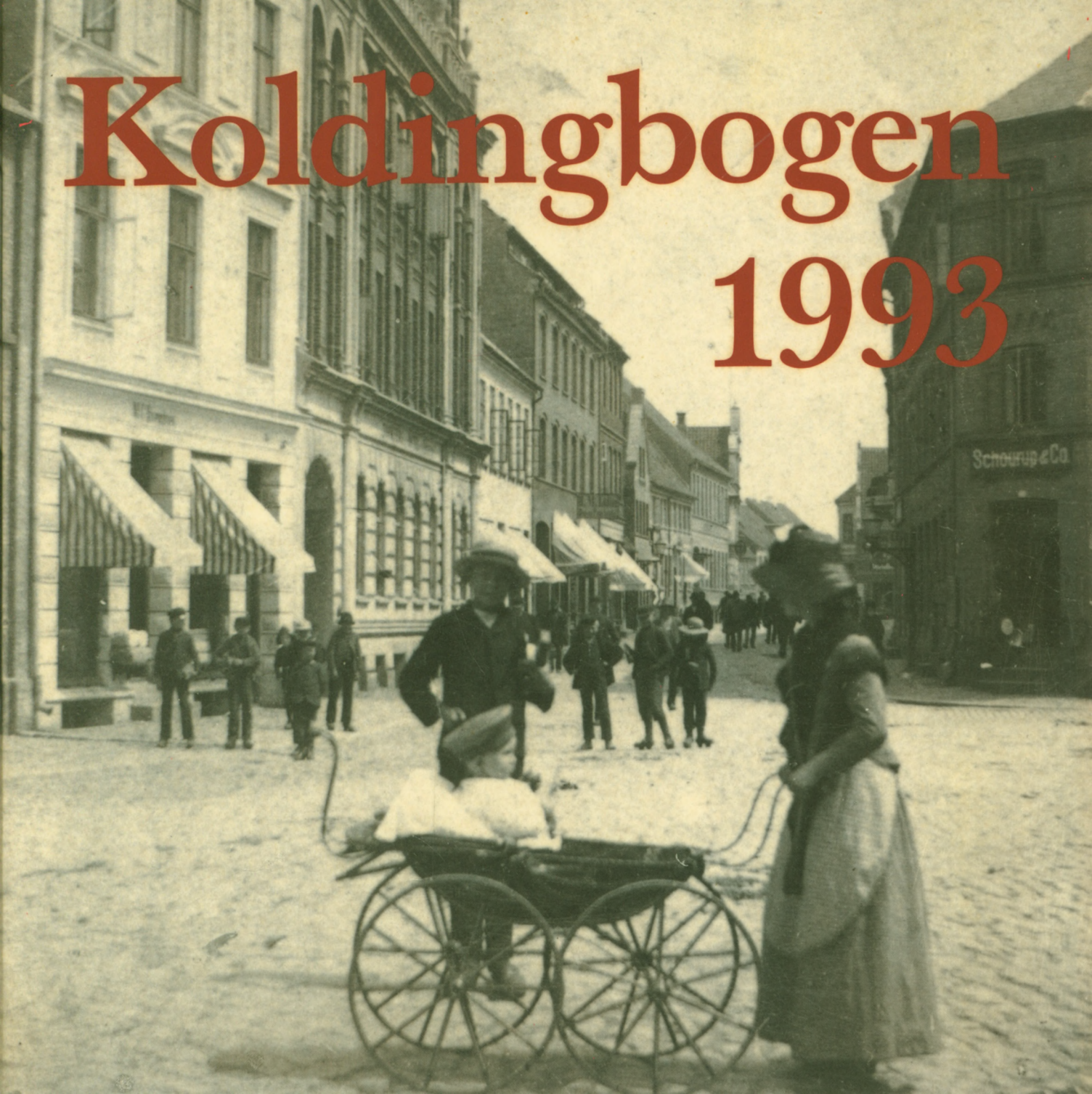
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Koldingbogen 1993

Koldingbogen

1993

**Koldingbogen 1993 udgives af Kulturudvalget
med støtte fra følgende sponsorer:**

Aktivbanken A/S

APV Baker AS

Burcharth's Farve- og Lakfabrik A/S

P. W. Christiansen A/S

Den Danske Bank

H. C. Ervald & Co. A/S

Excellent Wine

Gori af 1902 A/S

Informatec A/S

A/S Georg Jensen, Damaskvæveriet

Lauridsen Optik a/s

Munks Boghandel

Nordisk Solar Compagni A/S

Nykredit

Sparekassen Koldings Fond

Jørn Thomsen Offset A/S

Historie er andet end konger og slotte.

Det er også almindelige folks
almindelige liv.

Derfor er det vigtigt, at der
stadig er nogle, der har lyst og evne til
at fortælle om verden på vore
forældres og bedsteforældres tid.

Om håndværk og institutioner,
der var helt anderledes, eller om dag-
liglivets problemer dengang.

En stor tak skal lyde til forfatterne,
som igen fik skrevet en Koldingbog,
og til sponsorerne, som
gjorde udgivelsen mulig.

Lis Ravn Ebbesen

Lis Ravn Ebbesen
Kulturudvalgsformand

SIDE	INDHOLD
5	Hans de Hoffman 1713-1793 Kamma Varming
8	Smeden i Eltang Laura Meyer Hansen
15	Livet på Dyrehavegård Ove Lunden
27	LYSET og SVADA Jytte Ortmann
38	Et Koldingbillede H.C. Ervald
41	En velgørende anstalt - om Kolding Børneasyl Tove og Ole Jørgensen
51	Øjenlæge i Kolding i 34 år E. Frandsen
61	Ølbryggerne i Kolding Carsten Fladmoose Madsen
71	Havneboliger Anker Nielsen
85	SF i Kolding Gunhild Duc
91	Elektricitet på landet K.G. Astrup
101	Koldingbegivenheder 1. september 1992 til 31. august 1993 Søren Flø Sørensen

Hans de Hoffman 1713-1793

En amtmand uden embedsbolig – uden otium

Af Kamma Varming

For 200 år siden døde amtmanden over Koldinghus Amt i sit hjem i Fredericia i sit 80. år.

Hans de Hoffman hed han. Han havde gennem sit lange liv løst mange store og vanskelige opgaver for den danske stat.

Han var født på herregården Skerrildgård i Bjerre herred. Men han voksede op og læste senere jura i København, hvor han levede i mormoderens palæ på Gammeltorv. Hans de Hoffman rejste som ung i Europa og vendte hjem til en stilling som sekretær i Kommercekollegiet. Som 30-årig giftede han sig med en rig pige af Beringslægten i Horsens og købte samtidig sin fødegård.

Kort skal her nævnes de omfattende projekter, som optog ham livet igennem.

En idé om kløverens indførelse som kulturplante i Danmark havde han taget med hjem fra sine rejser. To store bogværker fuldførte han: Hoffmans Foundationer, en beskrivelse af alle danske fonde og legater i 11 bind, som broderen Tyge efterlod optegnelserne til. Svogeren Erik Pontoppidan døde, da han havde skrevet de tre første bind af Danske Atlas, derfor er Hans de Hoffman forfatter til de sidste fire bind. Det gælder bl.a. beskrivelserne af Koldinghus Amt.

Da han 1743 flyttede tilbage til Jylland, blev han udnævnt til kommissær over alle danske landeveje. I 1760 blev Hans de Hoffman præsident i Fredericia, som på dette tidspunkt stod i stampe og var stærkt korrupt. Samtidig måtte

han påtage sig at lede koloniseringen af de jyske heder. Det vil sige indvandringen af de såkaldte kartoffeltyskere, som blev bosat på Alheden og Randbølhede.

Da kongen i 1765 besluttede at sælge ryttergodset under Koldinghus på nogle store auktioner, kom Hans de Hoffman til at lede dem. Landbrug og bøndernes kår optog ham meget. Da det viste sig, at det nye selveje gav arveproblemer for mange unge, gav Hans de Hoffman sig på eget initiativ til at gennemgå i tusindvis af skifter for at sikre de yngre børns rettigheder.

Som følge af nye driftsformer og kvægpest i 1760erne opstod tanker om udskiftning af bondejorden og senere en udflytning fra landsbyerne.

Hans de Hoffman kom til at forestå udskiftningen i Koldinghus Amt, allerede før han i 1773 blev udnævnt til amtmand. Det medførte et stort opmålingsarbejde, hvortil staten bevilgede syv gratis landmålere. Det var selvfølgelig ikke så enkelt at fordele landsbyernes jord mellem dens bønder, så de følte det retfærdigt.

Med amtmandsudnævnelsen fulgte retten til embedsboligen på Koldinghus, men Hans de Hoffman lod meddele, at han ønskede at blive boende i sin bolig i Fredericia. Måske var han slet og ret glad for stedet. Måske har han ved sin tilstedeværelse ønsket at forhindre, at byen faldt tilbage i den gamle slendrian. Det blev i hvert fald til huset med tilhørende frugthave i Ven-

Hans de Hoffman, stik af I.M. Haas.

dersgade i Fredericia, at Koldinghus Amts bønder måtte begive sig med deres klager over udskiftningens uretfærdigheder.

Reglerne sagde nemlig, at ingen bonde kunne indbringe sin klage for retter, før den var forsøgt forligt hos amtmanden. Fire til fem sager om ugen igennem otte år blev forligt, siger Hans de Hoffman. Man skulle tro, at det ville

give grobund for megen bitterhed blandt bønderne. Men tværtimod: Med et billede fortælles det, at der var lige så mange pletter på Hoffmans daglige kjole, som der var bønder i amtet, fordi de altid skulle røre inderligt ved ham. Det skal lige indskydes, at i de første år som amtmand lod Hans de Hoffman 26 mil af amtets landeveje og 160 broer istandsætte. Vedligeholdelsen blev pålagt bønderne efter hartkorn med trussel om mulkter.

Man kan undre sig over, at en så virksom mand ikke blev slidt op. At han ikke undte sig et otium. Årene gik, og han havde allerede i 1783 rundet støvets år – vores øverste grænse for pension.

I 1774 skete der store omvæltninger i Danmark, idet kronprins Frederik sammen med sine unge venner begik – omend fredeligt – statskup. Nye folk kom til magten og andre blev fjernet. En af de personer, der var uønsket i hoffets nærhed, var kronprinsens tidligere og håbløst uegnede huslærer, Benjamin Georg Sporon, senere præsident for Landhusholdningsselskabet. Sporon skulle dog ikke helt ud i mørket, så man så sig om efter et passende embede at tildele ham.

Hvor så der ud til at blive et ledigt i nærmeste fremtid? Jo, amtmanden over Koldinghus Amt var 71 år. Der måtte være udsigter. Altså blev Sporon installeret i den tomme lejlighed på Koldinghus med løfte om at blive amtmand efter de Hoffman.

Det er min overbevisning, at Hans de Hoffman fra dette øjeblik klyngede sig – om ikke til livet – så til embedet. Hvem skulle tage sig af bønderne? Hvem skulle tage dem ud i frugthaven og opfordre dem til at plante frugtræer i

kålgården derhjemme? Hvem skulle råde dem til biavl? Og først og fremmest: Hvem skulle forlige deres stridigheder?

Når man er opmærksom på problemet om den efterfølgende amtmand, hvis hovedinteresse var synonymordbøger, og som var kendt for sit sure væsen, så kan man høre Hoffmans hjertesuk, når han i 1785 skriver om muligheden for at forlige retssager: » Forstår amtmanden landvæsenet, er lovkyndig og han dermed vil gøre sig umage – lykkes det, men forstår han sig lidet på begge dele og ikke vil gøre sig umage og rejser han det til landslov, da får bonden en ulykke.« Eller videre: » – sagen kunne dog let forliges, når amtmanden forstår det og NB er interesseret.«

Sporon var *ikke* lovkyndig, forstod sig *ikke* på landbruget, ville (nok) *ikke* gøre sig umage eller interessere sig. Derfor – tror jeg – blev Hans de Hoffman i sit embede – undte sig intet otium før i januar 1793, hvor han pga. sygdom søgte sin afsked og døde en lille måned senere.

Utallige bønder stod langs ruten fra Fredericia til Nebsager kirke ved Skerrildgård, da den gamle, veltjente karosse førte Hans de Hoffman ud på den sidste af de uendelige køreture.

Så blev Sporon efter ni års ventetid – i fred med synonymerne – omsider amtmand. Stakels to et halvt år til han døde i 1796. Efter den tid flyttedes amtmandsboligen til Vejle, og amtet fik sit nuværende navn.

Litteraturliste:

Koldingbogen 1989. Johs. Lind: Koldinghus – det vilde amt.

Vejle Amts Årbog 1992. Bent Pedersen: Amtmanden og

synonymerne.

Hugo Mathiessen: Fæstning og Fristed, 1950.

Vejle Amts Aarbøger 1906. P. Eliassen : Fra Hans de Hoffmans dage, side 77-110.

Vejle Amts Aarbøger 1911. Hugo Mathiessen: En tale af Hans de Hoffman, side 171-180.

Saml. til jydsk Historie og Topografi. Jeppe Aakjær: Den jydsk Hede for Kolonisationen. 3 rk., nr. 4, side 353-435.

Jydsk saml. Ejlf Bøgebjerg: Den danske regering og de tyske kolonisters indkaldelse 1759-65. 5 rk., nr.1.

Mylus Erichsen: Den jydsk Hede.

Vejle Amts Aarbog 1940. H. Zachariassen: Hans de Hoffman og hans virke i Fredericia. Side 141-158.

Valdemar Andersen: Den jyske hedekolonisation 1970.

Fredericia Minder 1967. (Måske Edv. A. Nissen): Fredericias sidste præsident.

Vejle Amts Aarbog 1930. Rasmus Mortensen: Randbølhede. Side 161-184.

Danske Atlas. Bind V, 2 side 874-877.

Salmonsens konversations leksikon.

Dansk Biografisk Leksikon.

Trap: Vejle amt – div. udgaver.

Vejle Amt Årbog 1993. Kamma Varming: Provst Hasses lig-prædiken over Hans de Hoffman.

Benjamin Georg Sporon.

Smeden i Eltang

Af Laura Meyer Hansen

Smeden i Eltang hed i det meste af forrige århundrede *Niels Henrichsen*. Han var byens smed fra 1832 til 1879. Da flyttede han i en høj alder til Sdr. Bjert efter at have solgt ejendommene i Eltang.

Efter temperament og kunnen var smede i ældre tid ofte både berygtede og berømte. De kunne som regel årelade en hest, trække tænder ud på folk osv. Smeden havde stor tiltrækning på landsbyens indbyggere. Man ville gerne stå i den lune smedie og snakke og hygge sig. Da smeden i sagens natur ikke kunne have alle mulige mennesker stående og være i vejen, var skikken den, at der skulle tætales en »entre«, hvis man blot ville hygge sig. 3 skilling var prisen, hvilket svarede til halv pægl brændevin. Det hårde, snavsede og varme arbejde har i sagens natur også krævet en del væsketilførsel – og snapsen var billig. Resultatet af denne skik var imidlertid, at en del smede blev temmelig for-drukne. Flere steder omtales smede, som, før det var almindeligt, kunne føre pennen som den, der kunne hjælpe folk, når de ville beklage sig til øvrigheden over en eller anden urimelighed. I P. Lindholms bog om Starup sogn berettes om to særdeles markante smede, der ud over deres smedeerhverv var spillemænd. At smedien blev den tids »forsamlingshus« er egentlig indlysende. Det var stedet, hvor man hørte nyt og hyggede sig – og der var ikke noget alternativ.

Landsbysmeden var i tidligere tider ofte en

slags »embedsmand«, det var han langt op i 1800-tallet flere steder i landet. Han var i så fald ansat af de omkringboende bønder. Hans løn var som regel fri bolig og et stykke jord, hvor han kunne ernære et par køer. Desuden fik han brændsel, jern og evt. andre fornødenheder tildelt. Når den enkelte bonde skulle have større arbejder udført, måtte han selv eller en karl deltage i arbejdet hos smeden. Reglen var da den, at bonden medbragte tømud og brændevin til dagens forbrug, og om aftenen deltog smeden i middagen hjemme hos den pågældende bonde. Smeden var en særdeles vigtig håndværker – om ikke den vigtigste for den agerdyrkende bonde. Det var aldeles nødvendigt at have ham i nærheden, når de forskellige redskaber skulle repareres, eller der skulle fremstilles nye større eller mindre redskaber – at han samtidig kunne doktorere lidt på folk og fæ gjorde ikke hans tilstedeværelse mindre vigtig.

Smede, der ikke blev bysmede men nedsatte sig som praktiserende, havde ofte svært ved at klare sig. De gik rundt og solgte deres smedetøj, såsom knive, sakse, hamre og lignende – og hullede sig på den måde gennem tilværelsen.

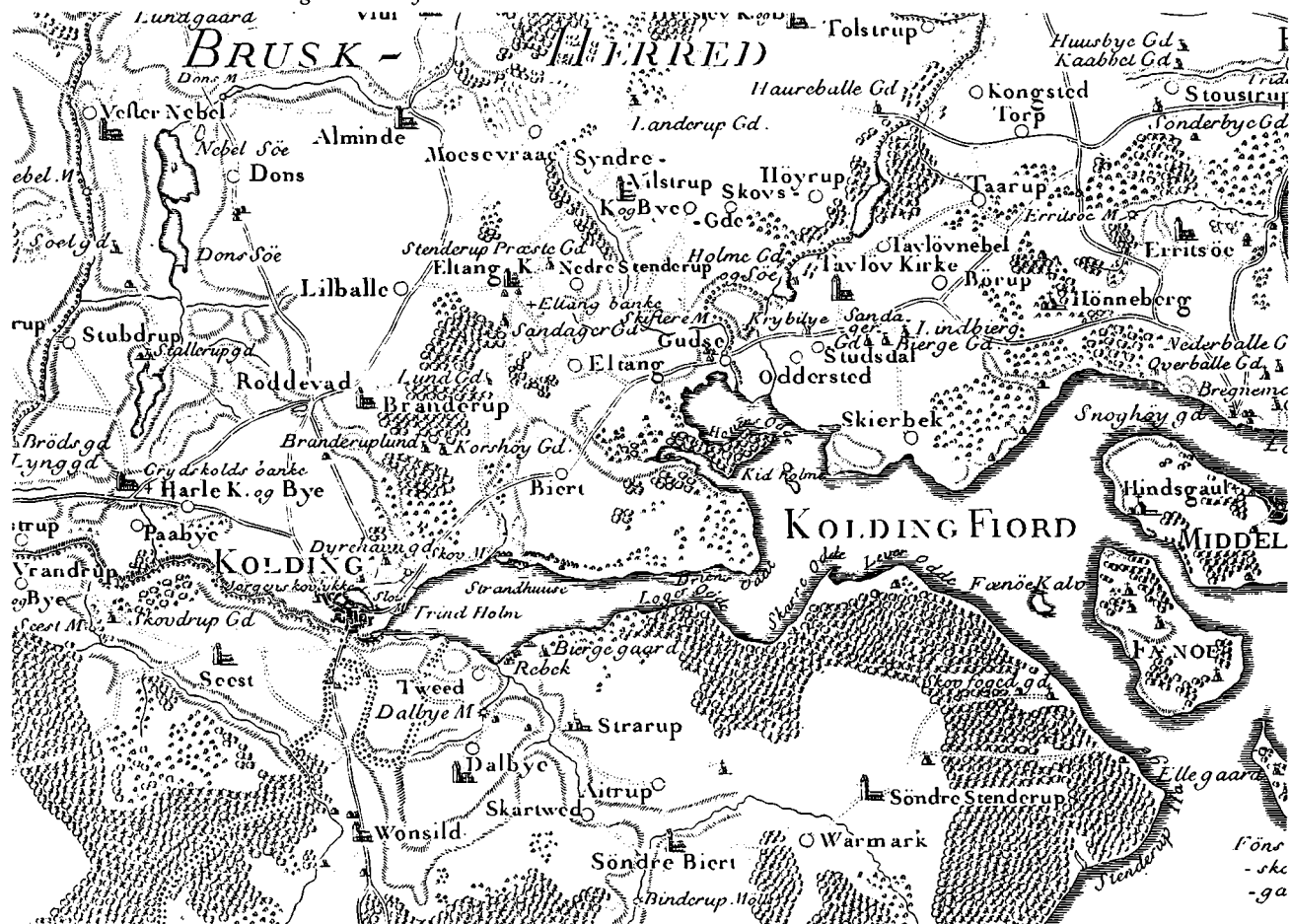
Som nævnt hed smeden i Eltang i en stor del af forrige århundrede *Niels Henrichsen*. Han blev født den 13. januar 1815. Faderen *Henric Andreasen* var smed i Eltang på det tidspunkt. Begge forældre stammede fra gamle smedeslægter i Brusk herred.

Jacob og Ann i Alminde

Niels's far Henric Andreasen blev født i Lilballe den 26. februar 1777. Henric var søn af smeden i Lilballe, *Jacob Sørensen*, født ca. 1750 og moderen *Ann Henriksdatter*, født den 17. septem-

ber 1752 i Nr. Bjert. Det virker lidt underligt, at han hedder Andreasen til efternavn, idet alle hans søskende – som navneskikken var – hed Jacobsen til efternavn. Han kan være et »uheld«, men kirkebogen afslører det ikke. Her er han

Videnskabernes selskabs kort tegnet 1780 af C. Wessel.

indført som søn af Jacob smed og Ann Henrichsdatter.

Omkring 1780 flytter familien fra Lilballe til Alminde, hvor faderen bliver byens smed. *Jacob Smed* dør kun 38 år gammel i 1789. *Ann Henrichsdatter* sidder da med en smedie og 4 små børn, hvoraf den mindste kun er et halvt år. Hun gifter sig ret hurtigt igen med smedesvend Jørgen Pedersen Korup fra Fredericia, med hvem hun får 3 børn. Disse meget hurtige ægteskaber var helt almindelige, uanset om det var mænd eller kvinder, der blev alene. Det var den eneste udvej for at klare dagen og vejen for sig og sine.

Ann Henrichsdatter var kendt med smedehvervet, hun var datter af smed Henrich Jørgensen og hustru Maren Jacobsdatter, Nr. Bjert, som blev gift i 1743. Maren var smedens datter, som åbenbart har giftet sig med en af faderen Jacob Smeds svende. Jacob Sørensen og Ann Henrichsdatter havde som nævnt 4 børn, 2 sønner Henric og Søren og 2 døtre Maren og Else Marie. Henric blev smed i Eltang, og Søren overtager efter stedfaderens død smedien i Alminde, med sin mor på aftægt. Ann Henrichsdatter dør i 1825.

Niels og Mette i Sdr. Vilstrup og Eltang

Niels Henrichsens mor, Marie Nielsdatter, var født den 17. december 1783 i Sdr. Vilstrup, som datter af *Niels Jensen Smed*, født ca. 1747 og hustru *Mette Christensdatter*, født ca. 1755.

Niels Smed var »embedsmand«, altså ansat af bønderne i Sdr. Vilstrup. Han var bruger af matr. 39a,b og c, som i 1844 blev skyldsat til htk. 1.1.1.0. Smedens toft matr. 39a, 39b lå ned mod Gudsø, og 39c lå ved Skibdræt mølle. Foruden at være smed, var han altså gårdbruger. Om

bønderne passede hans jord, findes der intet om.

Af amtmanden Hans de Hoffmans indberetning til myndighederne i forbindelse med udskiftningen af landbrugsjorden i 1770erne fremgår, at han har haft en del vrøvl med bønderne i Sdr. Vilstrup. Det var ikke let at forstå, at man skulle flyttes ud på marken efter i århundreder at have levet tæt sammen i landsbyen. Det er den største omvæltning i dansk landbrugs historie og helt fantastisk, at det lykkedes så godt, som det gjorde. Smedejorden er ikke nævnt. Bønderne har villet bevare den gamle ordening, hvor smeden var ansat. De har ikke ville gøre ham til selvstændig gårdejer og smedemester.

I folketællingen 1787 kan ses, at Niels Jensen nu er byens smed i Eltang. Niels og Mette har fået 5 børn, en søn og fire døtre: Christen og Maren, Else, Marie og Cathrine. Den yngste, Cathrine, er født i Eltang, hun er på det tidspunkt 1 år. Flytningen fra Sdr. Vilstrup til Eltang må derfor være sket omkring 1785. De får endnu en søn Jens i 1790, han dør samme år. Det ser ikke ud til, at Niels Jensen i Eltang er »embedsmand«, hvilket kan være årsagen til flytningen. Han har måske været træt af, at være i »lommen« på bønderne i Sdr. Vilstrup. Niels Jensen dør 15. juli 1810, 62 år gammel.

Henrik og Marie i Eltang

Den 18. april 1812 bliver Niels Jensen smedens datter *Marie Nielsdatter* gift med Jacob Sørensen smedens søn *Henric Andreassen* fra Alminde. Henric har sikkert været smedesvend hos Niels Jensen. Da denne dør 1810, er det sandsynligt, at Hen-

ric har kørt smedien videre. Maries mor Mette Christensdatter overdrager smedien til sviger-sønnen og sidder i aftægt hos ham til sin død 1825.

Smedejorden i Eltang lå på parcel 25a og var på htk. 0.3.1.2 $\frac{3}{4}$ (1844 matr.). Ejendommen ligger midt i Eltang by, det er i dag Eltangvej nr. 45. Henric Andreasen var senere også ejer af matr. 25b på htk. 0.3.1.2 $\frac{3}{4}$ (1844 matr.), som ligger ned mod Gudsø Vig. Adressen er i dag Nr. Bjertvej 138. Henric var smed og husmand.

Henric Andreasen, der kun oplever 20 år som smed i Eltang, har formentlig økonomisk haft drøje år. Englændernes sænkning af flåden 1801, og Københavns bombardement i 1807 har skullet betales. I 1813 går landet bankerot, og i 1814 afgives Norge, som var et væsentligt skattegrundlag. Oveni alle disse ulykker oplever landet i 1820erne en landbrugskrise, hvor mange bønder må gå fra hus og hjem. Gårdene sælges til spotpris.

Smedeparret Henric og Marie får 5 børn: Maren, født 1813, bliver gift med husmand Peder Rasmussen i Vester Nebel, han er stedsøn af gårdmand Peder Olesen i Eltang. Niels, født 1815, bliver senere smeden i Eltang. Andreas, født 1817, bliver gift med smedens datter fra Lejrskov, Charlotte Jørgensdatter og bliver selvstændig smed. Han ses at have virket både i Bjert, Alminde og Seest. Mette Marie, født 1822, bliver gift med snedker Hans Nielsen Müller fra Haderslev. De bosætter sig i Seest. Jens, født 1826, dør 10 år gammel. Henric Andreasen dør 16. januar 1832.

Folketællingen 1834 oplyser, at smedien i Eltang drives af smeedeenken Marie Nielsdatters

ældste søn Niels, han er da 19 år. Der er nok ikke tvivl om, at Niels på 17 år med lillebroderen Andreas på 15 år til hjælp har overtaget ansvaret for smedien, da faderen dør 1832. Ifølge Sven Henningsens bog om landhåndværket havde landsbysmedene et dårligt ry i 1830erne. Han citerer i sin bog en hr. Stemmann for at tilskrive kancelliet følgende svada: »at disse smedes dygtighed er meget ringe samtidig med, at de blandt håndværkerne er landmandens vigtigste hjælpere«. Noget tyder på, at Niels og Andreas må have været en undtagelse fra denne bedømmelse. Dygtige smede var et stort behov, og behovet var øget efter udskiftningen af landbrugsjorden. Bønderne avlede betydeligt mere på deres marker end for blot en menneskealder siden. Redskaberne var imidlertid fortsat oftest fremstillet af træ med jernbeslag, der krævede megen vedligeholdelse og fornyelse. Skoningen af hestene og vedligeholdelse af vogne var også en stor del af smedens arbejde. Niels og Andreas må have levet op til bøndernes krav. De ernærer i 1830erne 6 mennesker, idet man i folketællingen 1834 kan se, at alle 5 børn stadig er hjemmeboende.

Niels og gårdmandsdatteren Mette

I slutningen af 1830erne forelsker smeden *Niels Henrichsen* sig i gårdmandsdatteren *Mette Pedersdatter Østergård* fra gård nr. 1 i Eltang. I matr. 1844 ansat til htk. 10.5.1.1 $\frac{1}{4}$ under matr. nr. 6 – det var en stor gård. Det har været en begivenhed i det lille samfund. At en fattig smed blev gift med en gårdmandsdatter var ganske uhørt på den tid. De blev gift i Eltang kirke den 23. marts 1839, og et halvt år efter skøder Marie

Nielsdatter smedeejendommen til sønnen. Han betaler 600 Rdl. sølv, og Marie kommer i aftægt hos det unge smedepar. Handelen klares for Maries vedkommende af hendes laugværge Hans Dahl, hvilket i nutidens øjne virker helt absurd – men sådan var det. At Mette Kirstine gifter sig »under sin stand«, fristes man til at gætte på, og det har gårdejer Peder Lauesen Østergård måske har været udmærket tilfreds med. Han havde 6 døtre, som jo helst alle skulle have en ægtemand, idet ugifte kvinder på den tid ellers kun kunne se frem til at gå som gammel pige på fædredegården eller en kedsommelig tilværelse som husfaktotum for andre – at blive gift med en smed var dog bedre.

Niels og Mette Kirstine er nu byens smedepar. Niels har 2 smedesvende ansat, og dermed også på kost og logi, der må have været rigeligt med arbejde i Eltang på den tid, han var ikke eneste smed. I forskellige sammenhænge betegnes han som smed og husmand, idet han, som tidligere nævnt, har jord både omkring smedien i Eltang by og jorden (25b) ved Gudsø Vig. Der kommer hurtigt børn i ægteskabet. I løbet af de næste 20 år får de 11 børn. Trods belastningen med moderen på aftægt, med de forpligtigelser dette indebar, har hun nok været prisen værd som medhjælp for en evindeligt gravid smedekone.

Smeden bliver gårdejer

Nu skulle man synes, at smedien og det mindre jordbrug var nok at tage vare på for den lille smed, lille var han. Da han slettes i lægsrullen i 1853 angives hans højde til 62¾ tomme, altså under 160 cm. Måske er pladsen i smedehuset

blevet for trang med både børn, svende og moderen boende i det lille hus. Måske er det følgende prisen for at blive gift med gårdmandsdatteren Mette Kirstine.

Efter 10 år som husmand og smed bliver Niels Henriksen gårdejer og smed. Mette Kirstines søster Anna Margrethe og svogeren Niels Buhl får i slutningen af dette årti – midt under den Slesvigske Krig – myndighedernes tilladelse til at udstykke gården. Selv køber han gården Østerholm i Eltang by. Niels sælger 1849 matr. 25b ved Gudsø Vig til Hans Sørensen Damkjær og køber samme år matr. nr. 6e og 4d af svogeren Niels Buhl, iflg. skøde af 10. februar 1849 skyldsats til htk 2 Tdr. 3 Skp. 1¾ Alb. Pri-

Ravnshjerg, som det ser ud i dag.

sen er 2900 Rdl. sølv – det var mange penge.

Livet gik altså videre trods krig og ufred i området. Måske har smeden i Eltang tjent ganske godt på krigen, når man tænker på alle de heste og vogne, der anvendtes i datidens krigsførelse – der må have været behov for vedligeholdelse.

Udover at blive virkelig anerkendt af svigerfamilien får dette at være blevet gårdejer også en anden betydning for Niels Henrichsen. I 1841 oprettedes sogneforstanderskaberne – forløber for de senere sogneråd. Valgret og valgbarhed tilkom kun gårdejere, dvs. ejere af mere end 2 tønder hartkorn. Godsejere og præster var selvskrevne medlemmer. I de gamle valgprotokoller fra Eltang kan man aflæse, hvem der har stemt på hvem. »Smeden og gårdejereren« har en enkelt gang også været opstillet til forstanderskabet – han blev ikke valgt. Der har næppe været ret mange overraskelser i forbindelse med disse første kommunalvalg, når man betænker, at venskaber og naboskaber helst skulle bevares i det lille samfund.

Selvom han fortsat er ejer af matr. 25a i Eltang by, flytter han smedien ud på »Ravnshøj« , som ejendommen matr. 6e senere hedder – den omtalte parcel 4d, som han også købte af Niels Buhl, var et stykke skov, der lå i nærheden af Skibdræt mølle.

I brandtaxationen 1854 oplyses følgende om ejendommen på matr. 6e, der betegnes som en gård med smedie: »En smedie 6 fag i øst, grundmur af sten og med tegltag, et stuehus i syd, et hus i vest«. Smedehuset eksisterer endnu – takket være de nuværende ejere, som vedligeholder det. Det er bindingsværk, en del er lerklinet, men der findes også mursten, som angiveligt stammer fra Koldinghus. Niels Henrichsen har

i 1849 anvendt byggematerialer fra sin svigerfars nedlagte gård. Denne har sikkert i hine tider (1808) forsynet sig med mursten fra det nedbrændte Koldinghus.

Hvordan han anvendte ejendommen i Eltang by (25a) vides ikke. Han er i 1867 pålagt tiende af alle 3 ejendomme, 25a, 6e og 4d, skyldsat til htk.2.5.0.2: Rug 2 Skp, 3/4 Fj., Byg 3 Skp. 2 Fj. og Havre 4 Sk.

Efterhånden som årene går, og børnene vokser til, ændres sammensætningen af husstanden. I 1850 har han 2 smedesvende og en tjenestepige i sit brød. I 1860 er ældstesønnen Peder 19 år, og de andre 3 drenge er: Jens Henrik 13 år, Søren 12 år og Niels 7 år. Han har da kun en karl ansat til landbruget, sønnerne må allerede været gået ind i smedearbejdet.

I 1868 mister han sin Mette Kirstine, som dør den 1. december. Herefter er ældste datter Gertrud, husholderske, de to ældste sønner Peder og Jens Henrik er smedesvende, og yngstesønnen Niels er smededreng. I 1879, hvor Niels er 64 år, har han kun Jens Henrik på 33 år hjemme som smedesvend. Han har en karl til landbruget. Denne karl bliver gift med yngstedatteren Ane, der fungerer som husholderske. 8 af de 11 børn når voksenalderen – 4 drenge og 4 piger.

Niels sælger smedien

I 1879 sælger Niels Henrichsen ejendommen 25a i Eltang by til smed Peter Petersen, og iflg. skøde af 4. november 1881 sælger han »Ravnshøj«, såvel smedien som gården, til Jens Andresen. Smedien bliver formentlig nedlagt, og ejendommen er herefter rent landbrug.

Nu kunne man tro, at han har erkendt, at den

gamle landsbysmeds arbejde er et døende fag. Maskinkraften er på vej, mange smede går ind i jernindustrien, der er i rivende udvikling. Det kniber med at skaffe kvalificeret arbejdskraft til denne industri, smedesvendene på landet søger ind til byerne – ind i industrien. Hele denne omvæltning i samfundet er i gang – men det er nok ikke grunden til salget. Niels har en del gæld på ejendommen, men ikke nok til, at den ikke skulle kunne overtages af en smedesøn, så det kan heller ikke være årsagen.

Alle 4 sønner forbliver i faget. Søren og Niels flytter til Odense og Kolding, hvor de angives som smede – de er formentlig gået ind i industrien. Peder gifter sig med en bondedatter i »det tyske«, nemlig i Hjerndrup. Han nedsætter sig som selvstændig smed i Vester Hjerndrup i 1873. Den ældste datter Gertrud har i 1875 giftet sig med smeden i Dons, Chr. Jepsen, som har overtaget forældrenes smedie. Slægten fortsætter altså i smedefaget, som den har tilhørt i mange generationer.

Måske har han forsøgt at overdrage gården til karlen Hans Peder, der blev gift med den yngste datter Ane. Hans Peder stammede fra en bondeslægt, men han foretrak byen, idet han senere bliver ansat ved postvæsenet i Kolding. Hverken Niels Henrichsen eller sønnerne har været interesseret i landbruget, de har alle årene haft fremmedhjælp til denne del af »butikken«.

Hvad var mon grunden? Hvorfor overtog den hjemmевærende, ugifte søn Jens Henrik ikke ejendommen? Det er besynderligt i en så traditionsbunden slægt. Ingen af børnene bliver boende i Eltang – og smeden Niels Henrichsen forlader også det sogn, han og hans slægt

har levet i i over hundrede år. Gårdmandsdatteren fik ham aldrig gjort til bonde, her kunne ligge en slags årsag. Som smed blev han efter hendes død måske ikke accepteret på samme vis, som da hun levede – for hundrede år siden var svælget mellem en bonde og en smed næsten uovervindeligt. En glæde må han dog have haft – sønnerne og ihvertfald en af døtrene gik i slægtens spor.

Den gamle smed og sønnen Jens Henrik flytter 1881 til Sdr. Bjert, som efter 1864 forblev en del af Kongeriget. De arbejder som smede, men har ikke købt ejendom. Den 28. april 1888 oplyser en dødsannonce i Kolding Folkeblad, at smed Niels Henrichsen, Sdr. Bjert tidligere Eltang, er død den 26. april. Han begravnes den 3. maj på Eltang kirkegård ved siden af sin gårdmandsdatter Mette Kirstine.

Livet på Dyrehavegård

Af Ove Lunden

Dyrehavegård stammer fra omkring 1770. Dyrehaven, der oprindeligt hørte til Koldinghus, blev sammen med det øvrige kongelige gods solgt i 1765. Den købtes af Fredericiaborgmesteren Henrik Molrath Richter, der byggede gården, der fik navnet Cathrinebjerg. Først efter 1808 kom gården til at hedde Dyrehavegård. Richter solgte allerede i 1775 ejendommen videre, og den havde en lang række forskellige ejere, inden den i 1862 købtes af fru Caroline Amalie Ræder, der i 1866 overlod den til sønnen Carl Gustav Valdemar Ræder, der havde stået for driften siden 1862. Han var en foregangsmand inden for landbruget på Koldingegnen, og han byggede hovedbygningen i 1884. Allerede i 1880 havde han bygget den østlige udhushænge, og laden blev nyopført i 1903 efter en brand.

Ræder døde allerede i 1887, men hans enke Bertha Otilie Ræder beholdt gården og forpagtede den ud, indtil hun i 1915 solgte gården til Kolding Kommune. I 1920 forpagtede min far A.P. Lunden Dyrehavegård og havde den til sin død februar 1970. Forpagtningen udløb til marts, så det blev i alt 50 år. Jeg blev født der i 1922.

Bygninger og omgivelser

Gården var beliggende på det sted, hvor hotel Scanticon er bygget. Hovedbygningen var en

stor og præsentabel trefløjet bygning. Den var i røde sten med murede gesimser om vinduerne. Der var udsmykninger på begge sider af den store dobbeltdør midt på bygningen, og mod syd ud til haven var der en stor veranda med søjler. Sidefløjene var hvidkalkede. I den østlige sidefløj var der forpagterbolig, og i den vestlige var der indrettet vaskerum og værelser til de unge, der var ansat. Denne bygning havde tidligere været mejeri til gården. Der var høj kælder under hele hovedbygningen. Den var delt mellem beboerne i hovedbygningen og forpagteren. Denne havde bl.a. køkken i kælderen.

I 1920 boede i hovedbygningen fru Ræder og hendes søn, den senere konsul Jacob Ræder. En kort tid boede proprietær Kristoffersen, der havde solgt Bøgelund i Dalby, der også. Derefter skete der en modernisering af beboelserne. Den østlige ende af hovedbygningen blev lagt til forpagterboligen og det meste af kælderen ligeledes. Der blev indlagt centralvarme og badeværelse med toilet. Der var ikke mange, der dengang havde badeværelse. Vi var vist dengang i 1929 to i klassen på Forskolen, der havde det.

Hovedbygningen var beboet af flere kendte koldingborgere. Efter moderniseringen kom den nyudnævnte rektor ved Almenskolen, Hakon Fogh. Så flyttede stadsingeniør C.A. Lassen ind, derefter bankbogholder Tage. Tage havde været på de Vestindiske øer, hvor han

Dyrehavegård fra havesiden.

havde været med til at afvikle de dansk forpligtelser efter øernes salg til U.S.A. Da Tage rejste, blev der indrettet 2 lejligheder i hovedbygningen. Den øverste blev først beboet af forretningsfører P. Hundevadt, senere af kæmner Henriksen. Den nederste var beboet af sagfører B. Larsen og frue, datter af borgmester V. Juhl.

Jorden, der hørte til Dyrehavegård, var i 1920 på 190 tdr. land foruden skoven og hovedbygningens have, som ikke hørte med til forpagtningen. Neden for gården lå engene, den nuværende bypark. Midt gennem engen gik der en bæk. Det var vandet fra Marielundsøen

med tilløb fra en bæk, der løb der, hvor vejen går op til Kolding Sygehus. På den tid var der en stor kløft med træer. Nu er der kun få træer tilbage op imod Scanticon. I bækken var der mange små fisk, skaller og aborrer. I den vestlige ende af engen var der en gåsefarm, der blev flyttet op til den lille trekant mellem den nuværende Dyrehavegårdsskolen og skoven, da Byparken skulle anlægges. Ved gåsefarmen var der et lille træskur, og her boede en original ved navn Petersen, i omtale altid kaldt »sognefogeden«. Han talte ikke med mange, og børn var lidt bange for ham. Han havde rejst rundt som

Hovedbygningen set fra gårdspladsen, ca. 1931. Tjørnehækken, kaldet runddelen, blev fjernet i midten af 1930'erne

jernbanebørste, men han arbejdede også i roemarkerne på Dyrehavegård. Gårdens jorder afgrænsedes mod øst af Marielund og Troldhedebanen, mod vest af haveselskabet Belvedere og gartner Hans Petersens jorder. Mod nordvest var der græsarealer tilhørende kreatur- og hestehandlere, og mod nord lå Eksercermarken. Dyrehavegård havde på den måde ikke andre gårde som naboer.

Foruden hovedbygningen var der store og pæne udbygninger. Mod øst var der en ko- og svinestald af gule sten og med eternitskifer. I den nordlige ende var der foderlo, og der var

indrettet kamre til polakarbejdere, der kom og hjalp med roearbejde. Kamrene blev nu aldrig brugt i min fars tid, og da taget brændte af stalden i 1928, forsvandt de også. Laden lå for nordenden af gårdspladsen. Den var en smuk bygning af store røde sten, der havde brede dobbeltmure og tilbagetrukken midterport samt høje vinduer, der var buet foroven. Den var 50 m lang, 16 m bred og 15 m høj. Ud mod gårdsiden var der kørelo med port i hver ende. Korngulvene var gravet godt en meter ned. I den vestlige ende var der bygget magasiner i to etager. Laden havde tag af cementskifer, og midt

Opkørslen til Dyrehavegård, 1920. Bygningen til venstre havde tre lejligheder.

på tagrygningen sad en håndsmedet vejrhane. På fløjen stod K.K. 1915, årstallet for Kolding Kommunes køb af Dyrehavegård. Den vestlige længe var også i gule sten men med paptag. Denne længe indeholdt hestestald, værksted og en del andre rum. Bygningen brændte i 1931, så kun murene stod tilbage. Den blev bygget op igen som ny hestestald med plads til 14 heste med hævet fodergang, fodervogn, der gik på skinne i loftet, selvfodring og vanding samt fo-

derhække, der kunne fyldes fra loftet. Loftet med hvælvinger blev bygget af molersten. Det nye tag var eternitskifer. Disse tre udbygninger samt hovedbygningen dannede rammen om en stor brolagt gårdsplads på ca 50 x 80 m. I midten var der et stort kastanietræ. Udenom træet var der en tjørnehæk, der blev fjernet midt i 30erne.

Ved udkørslen til byen mellem lade og hestestald, lå der bag hestestalden et maskinhus, der

blev kaldt ishuset, fordi det havde været brugt til opbevaring af is til brug i det mejeri, der havde været i den vestlige fløj af hovedbygningen. Murene i ishuset var dobbelte og fyldt med kork. Foruden plads til maskiner var der indrettet et vaskehus til brug for de familier, der boede i arbejderboligerne, og der var også plads til høns i dette hus. Der var ikke meget plads i arbejderboligerne. Det var en lang bygning med 3 lejligheder vest for laden langs indkørslen. De lå alle i den samme bygning. Den første lejlighed havde indgang som en slags bryggers. Herfra gik man ind i et køkken med komfur og videre ind i en stue med kakkelovn. Herudover var der et mindre værelse. Fra gangen var der trappe op til loftet, hvor der var et soveværelse og et lille kammer. I denne lejlighed boede fodermesteren med kone og 5 børn. Den midterste lejlighed havde ikke værelse nedenunder, men var ellers magen til den første. Her boede en fast arbejdsmand, som tømte latrinovnene hver formiddag og ellers lavede alt forefaldende arbejde. Han havde også kone og 4 børn. I den nederste lejlighed, som var den mindste, gik man lige ind i et lille køkken og derfra ind i et smalt soveværelse, hvor sengene stod i forlængelse af hinanden. Derfra ind i en lille stue, hvorfra der var en opgang til loftet med et kammer. Her boede en fast mand, der også deltog i alle gøremål. Familien her var kun på 4 personer.

Indkørslen svingede stærkt mod syd efter arbejderboligen. Her var et par murede søjler. Efter svinget var der en bolig mere, som havde været smedie. Smedien lå i den sydlige ende, ellers var boligen meget lig de andre boliger. Smedien blev lagt til boligen i 30'erne.

I 1947 blev der bygget et finsk træhus med kælder og garage. Det lå ved stien, der gik op til

gården, den nuværende teatersti, dengang kaldt privatstien.

Opkørslen var der, hvor teaterstien er nu, før Ndr. Ringvej blev anlagt. Den var stejl, og et stykke oppe var der et skarpt hårnålesving. Opkørslen var så besværlig, at det skete, en vogn gled ned i glat føre. Det var med at lære de unge mennesker at køre og holde hestene igang. Der var megen tung kørsel, især latrinovnene, der daglig skulle op i marken og tømmes. De første 5 dage i ugen var der 4 vognfulde, og om lørdagen var der 6. Sukkerroetiden var også hård. Alle roerne blev leveret fra marken ned på Saftstationen, og roeffaldet skulle med tilbage og bruges til kreaturerne. De første år blev roeffaldet og roetoppene opbevaret i jordkuler, der lå bag kostalden, men omkring 1935 blev der bygget en lang betonsilo for enden af laden, hvor vejen gik ud i marken.

Da Egtvedbanen blev nedlagt, skete der ændringer i marken. Banen havde været nedgravet et langt stykke, for at stigningerne ikke skulle være for stejle. Den opgravede jord var lagt i volde langs udgravningen for at hindre, at sneen skulle fylde udgravningen. Disse volde blev ført tilbage som et såkaldt nødhjælpsarbejde først i 30'erne. Det skete med skovl og trillebør. På den tid blev bakkerne i Komarksbuskene også jævnet noget.

Skydebanen, der lå for enden af Komarksbuskene, blev også forbedret med volde og udgravninger. Skydebanens areal blev taget ud af forpagtningen. I 1943 blev den store eksercermark med 33 tdr. land lagt ind under Dyrchavegård. Den lille eksercermark var blevet golfbane midt i 30'erne.

Dyrehavegårds marker, 1933.

I 1944 blev der gravet nogle store pansergrave. De var brede og dybe. Jeg tror, at bredden har været op imod 15 m og dybden ca. 6 m. Uden for den store grav var der siksak-løbcgrave og derefter pigtrådsspærringer. Det var et stort areal, der blev lagt øde, og dyrkningen af jordene var vanskelig. Pansergravene gik derfra, hvor Skovvejen stødte til marken og ned tværs over ind i skoven omkring det sted, hvor sygehuset har indgang.

I foråret 1945, da køerne skulle på græs, ville vi gerne have en overgang over pansergraven. Far talte med kæmner Zoffmann, der havde forbindelse til tyskerne. Han svarede: »Tror du ikke, vi skal vente nogle dage, for så tror jeg, vi

kan gøre det uden at spørge.« Få dage efter fik vi den 5. maj.

I hjørnet, hvor Egtvedbanen var kommet ud af skoven, blev der omkring 1935 sprunget efter salt. Der var stor spænding, da sprængningen blev foretaget. Vinduer og døre på gården blev åbnet på klem, for at lufttrykket ikke skulle gøre skade. Vi var samlet ude i marken, dér, hvor sygehuset nu er, og vi lå på jorden med hænderne for ørerne. Så kom sprængningen. Jord og sten fløj op, og der blev et stort hul, som fremover hed salthullet. Men der blev ikke fundet salt eller olie.

I Komarksbuskene kælkede vi meget om vinteren. Nogle byggede store slæder, hvor der

kunne være 10 til 12 personer på, de såkaldte familislæder. Styringen af kælke og slæder blev foretaget med en lang stang, som man holdt bagud. Der var ikke nær så mange, der løb på ski dengang. Vi havde ikke så mange penge mellem hænderne. En del byggede deres egne ski i Husflidsskolen, det foregik i sløjdlokalet på Drengeskolen om aftenen.

Tyskerne benyttede flere gange Dyrehavegård under besættelsen. Første gang den 10. april 1940, da var der indkvartering af hestetruppen militær. Hestene blev bundet langs hele køreloen i laden, og soldaterne fik soveplads på kostaldloftet. Lignende indkvarteringer skete flere gange i løbet af besættelsen. Modstandsbevægelsen brugte også Dyrehavegård, bl.a. som gemmested for våben. Min broder og jeg modtog og skjulte våben. Det var aftalt, at våbnene blev anbragt i en af renovationsvognene, der stod i en vognport, der var bygget bag laden. Det var en aflåst plads, og her stod de vogne, som ikke var helt køreklare. I en

Dyrehavegård, vinteren 1947

sådan vogn blev våbnene anbragt. Vi fjernede dem, når der var ro, og sænkede dem ned i hulrummet i de brede dobbeltmure i laden gennem et bræt i gavlvinduet. Når der så kom besked, bragte vi dem tilbage til en vogn, hvorfra de så blev hentet.

Der, hvor Dyrehaveskolen er bygget, var der en barakby til flygtninge. Efter den 5. maj blev Kolding opsamlingssted for tyske efterladenskaber, deriblandt heste. De blev samlet på Dyrehavegård, og det blev til ca. 1700, da der var flest. Vi måtte indhegne flere og flere marker for at få plads, men efterhånden blev de solgt.

Inddragelser af arealer til bebyggelse begyndte langsomt, først med Dyrehaveskolen, så arealet til kirken, dernæst byggeriet af sygehuset. Far døde i 1970, og samtidig flyttede jeg til Sønderborg.

Jeg har i dag minderne om et landbrug, som lå tæt på byen, men alligevel alene og et lille samfund for sig. Mange børn fra Kolding kom på Dyrehavegård og brugte deres fritid der. Det begyndte gerne med, at de kørte med på hestevognene, når de kom fra byen med varer eller roer. Når de så kunne indrette sig under de uskrevne love, som fandtes på gården, kom de langsomt med i dagliglivet på gården. Mange har været glade for at få lært det praktiske arbejde og få afløb for deres kræfter. Der var også mange koldingensere, der gik gennem Marie-lund op ved Skydebanen og så langs markvejen forbi gården. Det var en meget brugt spadseretur, for selvom byen var tæt på, var der smuk natur i fredelige omgivelser. Det er vanskeligt at forestille sig efter nedrivningen af Dyrehavegård og opførelsen af Scanticon.

Landbruget på Dyrehavegård

Dyrehavegårds jorder var meget forsømte i 1920, da min far begyndte som forpagter. Den tidligere forpagter var kørt fast økonomisk, og da kornhandler P. Lauridsen, Kolding havde et ret stort beløb tilgode, spurgte han min far, der var blevet ledig, om han ville overtage forpagtningen. Min far havde været konsulent ved Dansk Frøhandel og siden leder af Dansk Frøhandels forsøgsgård, Brændkjærgård. Det var

lidt mærkeligt, at konsul J. Ræder, der boede på Dyrehavegård hos sin mor, som havde solgt gården til Kolding Kommune, og som havde foretaget afskedigelsen af min far, da han blev direktør for Dansk Frøhandel, nu blev nabo til far. Fars og Ræders veje krydsede hinanden igen, da Jydsk Sæsæd købte Dansk Frøhandel, der var gået konkurs i 1930. Far var konsulent for Jydsk Sæsæd.

Statskonsulent Frederik Hansen fra Askov

Beboere på Dyrehavegård, 1924.

Forsøgsstation udtalte, da han så Dyrehavegård, at han aldrig havde set så forsømt en gård, så der var meget at gå igang med. Jorden, der var god lerjord, var meget kalktrængende. Det første år måtte der brakkes 40 tdr. land. Der var ikke sået vintersæd, og der manglede en besætning, men gården kom igang. I 1920 var der en traktor (Every), som måtte overtages fra den tidligere forpagter. Den var stor, men havde ikke kraft til mere end til at fragte sig selv. I 1929 blev der købt en IH traktor og samtidig en traktorbinder med direkte træk. Det var den første binder med kraftoverføring, der kom til landet. Denne traktor kørte så til 1948, hvor vi fik en Fordson Major traktor. Med den nye traktor fik vi også en traktorradrenser og en optager til sukkerroerne.

Der var meget mandskab ved landbruget dengang, og det var der også på Dyrehavegård. Der var 3 gifte familier, 6-8 elever, 1 forvalter og piger. I roetiden, for- og efterår og i høsten var der ekstra mandskab.

Dyrehavegård blev drevet med størst vægt på planteavl. Besætningen bestod af ca. 25 malkekøer og 25 søer, hvorfra de fleste grise blev solgt som smågrise. Heste var der mange af, da der blev lejet heste ud til byens natrenovation. Der blev brugt 2 spand hver nat, og når der så skulle tømmes om dagen, var disse heste uden for den normale markdrift. Til det brug var der 5 spand. Under besættelsen holdt vi også heste til dagrenovationen, da nåede vi op på 18 spand, altså 36 heste, men fra sidst i 50erne, hvor mekaniseringen begyndte at slå igennem, faldt antallet af heste, og snart blev mandskabet også reduceret.

Som omtalt var det planteavlen, der blev sat

set mest på. Jorden blev efterhånden kalket og dermed mere bekvem, så ukrudtet bedre kunne holdes nede. Det var før, man begyndte at sprøjte. Roemarkerne blev håndhakked 3 gange. Sukkerroerne var en stor del, mellem 20 og 30 tdr. land. Far var frøavler og forædler indenfor kålroer og fik sin egen stamme anerkendt. Det var kålroen Bangholm Wibolt med romertallene VI, VII og VIII. Romertallene var betegnelse for, at de var anerkendt under Statens Planteavlsforsøg. Interessen for frøavl blev til dyrkning af græsfrø af mange slags, også kløverfrø og sukkerroefrø, ligeså fremavl af såsæd. De første år havde far også salg af såsæd, det blev senere formidlet af Jydsk Såsæd, hvor far var konsulent, og han opformerede stamsæd af perlerug og opushavre for forstander Klitgård, som var forædleren af disse sorter.

I 1934 dyrkede vi den første td. land med spindehør, det udviklede sig til høravlen på Koldingegnen. I 1935 var det 4 tdr. land, i 1936 fik et par venner også et areal, i 1937 blev det udvidet til 8 avlere. Det skete i samarbejde med Tommerup Hørfabrik. I 1938 blev der dannet en høravlslersammenslutning, som i 1939 blev enige om at bygge et mindre hørskæfteri under navnet Kolding Hørfabrik. Fabrikken tog til i vækst og blev efterhånden Koldings største arbejdsplads. Far, som var initiativtager til hørdyrkningen, var formand for Kolding Hørfabrik indtil 1958. Han brugte næsten al sin tid og sine kræfter der og følte det som sin livsopgave. Da Hørfabrikken måtte holde op i 1970, gjorde det ham forfærdelig ondt, og det ældede ham en hel del.

Fra 1957 blev Dyrehavegård drevet uden kreaturer, da kommunen af hensyn til Eksport-

markedet og faren for mund- og klovsyge ikke ønskede kreaturer i nærheden.

A. P. Lunden og Dyrehavegård

I de første år var der mange unge mennesker på Dyrehavegård. Far var glad for unge og ville gerne lære og uddanne dem til landbruget, og da der var gode forhold for de unge, havde han ikke svært ved at få dem. Når der var 6-8 elever og 2 piger, var der også meget liv. Far og mor var præget af højskoletanken, og det forsøgte de at føre ud i det daglige. Man spiste sammen, og der blev lagt vægt på, at der altid var et pænt og veldækket bord. Kom der besøg, blev der sat en tallerken mere på, men der blev ikke givet særbehandling. På den tid var det ikke almindeligt, at man spiste sammen, især ikke på de større gårde syd for Kolding. I forhold til i dag er der sket store ændringer. Man sagde »du« til mandskabet, men disse svarede dog næsten altid tilbage med »forpagteren« eller »hr. og fru Lunden«.

Far deltog ikke meget i det daglige arbejde, da han var meget udadvendt og blev brugt meget i det offentlige arbejde, hvad han heller ikke var ked af. Far kunne lide mennesker og havde let ved at tale med alle. Mange kom med deres problemer, som han så forsøgte at hjælpe dem med. Det var så lige meget, om det var en kone, som arbejdede på gården, der havde fået et problem med manden, eller det var en landmand, der var ved at køre fast i krisetiden. Så forsøgte far at få en ordening med kreditorerne, så han kunne fortsætte. Det var især de unge, der havde tjent på Dyrehavegård, og som nu skulle i gang med deres eget landbrug, der bad om fars

hjælp ved handel eller forpagtning.

På det faglige område blev far også brugt meget. I mange år var han formand for planteavlssudvalget i Landboforeningen og formand for Frøavlssforeningen. I krisetiden i 30'erne var det akkordudvalget og saneringslånene, der optog ham meget, men der var også tid til at være medlem af Sct. Nicolai Kirkes menighedsråd, og han var kirkegårdsværge i mere end 25 år samt en overgang i provsteudvalget.

Politisk var han alle dage medlem af Det Radikale Venstre og med på alle fronter. Han var folketingskandidat og ønskede en modvægt imod LS, som han havde været medlem af, indtil det blev politisk. Han ville således ikke med til det store bondeoptog i 1935, da de ville gå til Kongen, men han ville til Christiansborg og Stauning. Selvom han på det politiske område var i modsætning til de fleste af sine landmandskolleger, var der ikke modsætning, hvad angik det faglige eller menneskelige. Og når de andre landmænd skulle have deres unge ud at tjene, var Dyrehavegård anerkendt.

Når far gik rundt på gården i det daglige, kunne han være streng, og han pakkede det ikke ind, når han påtalte noget, der ikke passede ham. En af hans bedste venner sagde en dag, hvor tonen havde været meget høj, at han godt kunne forstå, at han kunne komme derop, men han forstod ikke, hvordan han kunne komme så hurtigt ned igen. Far bar aldrig nag, han var god til at glemme, og han ville også gerne give de unge en påskønnelse, når arbejdet gik godt – det kunne være en udflugt eller ud at spise. Efter høst blev der holdt stort høstgilde med spisning og dans i loen i laden, så kunne vi være en 70-80 mennesker, for far mente, at alle, der kom

Folk fra Dyrehavegård, 1943

Dyrehavegård ved, skulle med. Det var beboerne i hovedbygningen, købmanden, venner af huset og så naturligvis dem, der havde hjulpet i høsten samt de børn, som tilbragte megen af deres tid på gården. Det var en fornøjelse for ham at se, at så mange havde ydet en indsats for, at høsten kunne komme i hus.

I mere end 40 år var det en tradition, at pinssemorgen var der morgenkaffe med hele personalet. I begyndelsen var det i Marielund, men det gik så over til Saxildhus. Efter stort morgenbord var der tur til kilden i Marielund, hvor vi

drak på det kommende års sundhed, og så gik det gennem marken hjem til gården, hvor der var samvær og ekstra fin søndagsmiddag. Der blev altid sunget meget fra Højskolesangbogen, og søndag morgen var der morgensang efter morgenbordet. Ved juletid blev der slagtet 2-3 grise, og der blev lavet mange pakker, som blev delt ud til de familier, som havde ydet noget i det forløbne år. Der var mange steder, det var småt, og jeg er sikker på, at det var ikke blevet til flæskesteg juleaften, hvis pakken ikke var kommet.

Igennem tiden er der mange, der har lagt be-

Beboere fra Dyrehavegård 1939. Ved siden af A. P. Lunden ses Sigrig Adriansen. Artiklens forfatter er nr. 3 fra venstre i midterste række.

slag på far, men han havde et godt bagland, i min mor, som døde i 1931, senere fars søster Ingeborg som styrede hus i 6 år, indtil hun blev Koldings første sundhedsplejerske, og endelig Sigrig Adriansen, som far giftede sig med i juli 1937 og som også var en stor støtte for ham. Som forvalter har far haft 3 af sine brødre, derefter min broder, som skulle have været kompanion med far. Han byggede det finske træhus og var kommet godt igang, da han i januar 1948 forulykkede. Jeg har også været forvalter på

Dyrehavegård. Den sidste forvalter var Hjalmar Jensen, som var blevet gift med min broders enke, så det blev i familien.

LYSET og SVADA

Af Jytte Ortmann

Skolebladet LYSET

I anledning af Kolding Amtsgymnasiums 450 års-jubilæum i november 1992 faldt det mig ind, at skolen måske var interesseret i et gammelt nummer af det hæderkronede skoleblad LYSET, og jeg blev sidenhen opfordret til at fortælle nærmere om det. Det viste sig imidlertid at være lettere at love end at holde, fordi en masse Lys-medarbejdere desværre er døde. Til alt held er det lykkedes for min gamle skolekammerat, højesteretssagfører Erik Sandager (f. 1919, sp.stud. 1938), at få fingre i noget materiale, bl.a. nogle af de gamle LYS, som han velvilligst har stillet til min rådighed.

At der iflg. Trap Danmark hersker en vis usikkerhed om, hvornår Kolding er grundlagt er tilgiveligt – men at der også er usikkerhed om, hvornår det første LYS blev tændt, er ganske enkelt en skandale! Usikkerheden bærer redaktør, advokat Niels Oluf Kyed (f. 1937, mat.stud. 1956) en del af ansvaret for. Sagen er, at han i et nummer, der betegnes som 20. årgang, mener at kunne fastslå, at LYSET udkom første gang 1935-36. Takket være det materiale, som Sandager har sendt mig, tillader jeg mig at hævde, at det ikke kan være rigtigt. Der foreligger nemlig et takkekort fra Fr. Thykjær til Ole Schrøder, der er dateret 21/12 1953, hvori han takker for Oles causeri i LYSETs jule- og jubilæumsnummer. Selv om jeg gav Misfældt grå hår i hovedet, fordi jeg ikke kunne regne, mener

jeg, at 20 fra 53 ikke er hverken 35 eller 36, derimod 33 og derfor vover jeg at påstå, at det første LYS udkom i det herrens år 1933. Skulle Kyed læse dette, er han velkommen som matematiker (jeg er kun sproglig, 1941) til at gendrive mig! Det står mig helt klart, at jeg med dette påtager mig et stort ansvar. For nu går der kludder i årgangsbetegnelserne. Det svarer til, at arkæologerne ustandseligt må ændre alderen på diverse fund, fordi en idiot finder en dims, der vælter hele kronologien.

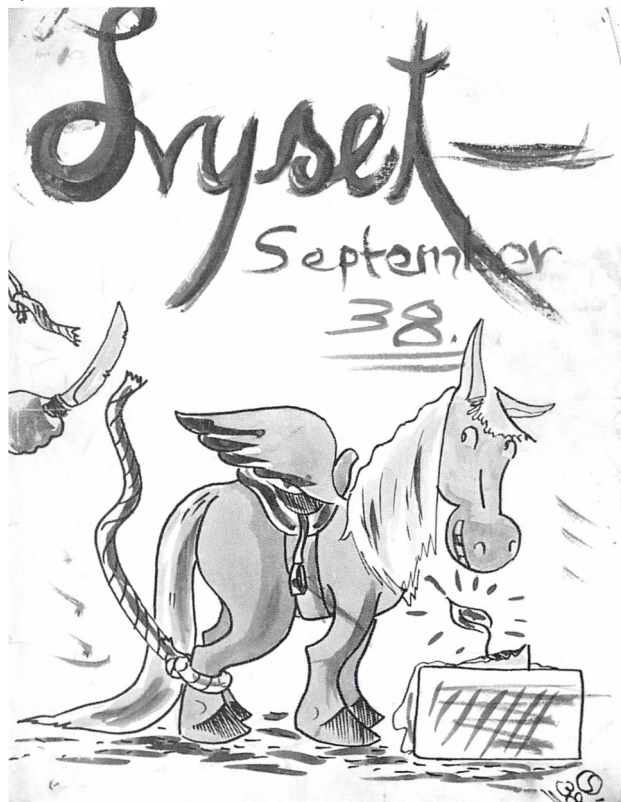
I det først kendte LYS fra 1936 figurerer de for mig ukendte »Dillesen«, »Dr. Petri« samt »Pjat O'Brien«. Sidstnævnte er identisk med Ove Brink. I det såkaldte jubel-nummer cause-rer LYSETs grundlægger, civilingeniør Peter Straarup (f. 1918, mat.stud. 1936), om, hvordan det hele begyndte. Sammendrag af Straarups tekst: »Det første nummer var på 4 sider i oktav-format og blev startet som en spøg, skrevet på en halv time – med skam at melde i en af timerne. Jeg havde fusket lidt med at skrive til Kolding Avis for at tjene lidt håndører, men havde lyst til at få yderlig afløb for min skrivekløe. Første medarbejder var Mogens Kjelstrup (f. 1917, mat.stud. 1936), der blev leder af TVs Provinssektion i Aarhus«. (Begge blev altså studenter i 36, og er det så ikke mere sandsynligt, at de fordrev timerne i 1. g. end i 3. g. med at lave et skoleblad?). »En anden fast medarbejder

blev Ole Schrøder, der allerede da var en fremragende tegner. Der var ingen egentlig redaktør, alle kunne bidrage med tekster, der skulle kunne læses og være skrevet i det rette format (man var hurtigt gået over til kvartformat). Bladet udkom i ét eksemplar, når man havde stof nok. Alle blev hængt ud, men aldrig ondskabs-

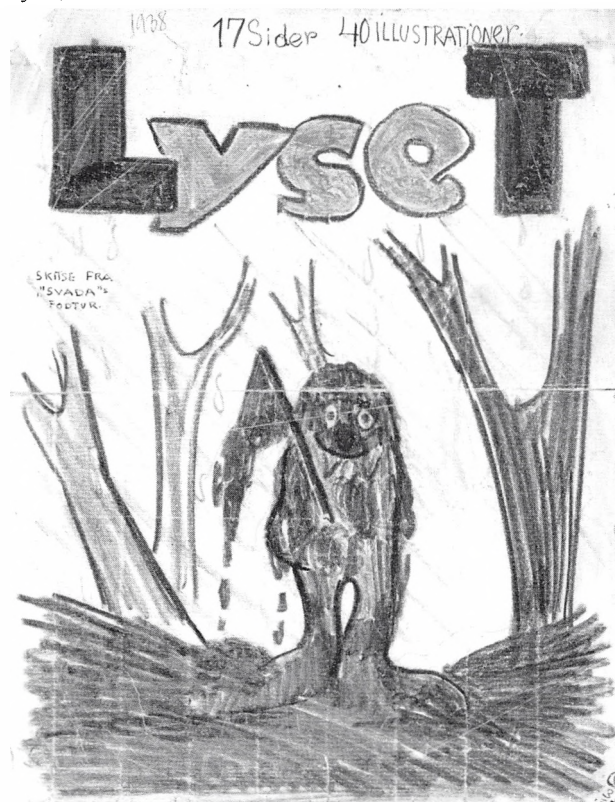
fuldt. Det omhandlede familiefester, skoleforlelser o.lign. hygge-sladder, men også vigtige begivenheder i byens dagligdag kunne optages. Der opstod også en konkurrent – MØRKET – men det oplevede kun et nummer, så gik det ind«.

Også (nu afdøde) Ole Schrøder (f. 1919,

Lyslet 1938, september

Lyslet, 1938

mat.stud. 38, mangeårig redaktør på Ekstra-bladet) havde et indlæg i det såkaldte jubilæumsnummer. Han skriver bl.a.: »LYSET var illegalt. Det var håndarbejde fra først til sidst – et mageløst arbejde, som vi udførte uden at knytte, vi veg end ikke tilbage for at tilsidesætte lektielæsningen for at udføre vor heroiske gerning«. Som medarbejdere mindes han med glæde Sandager, (bankdirektør) Jørgen Tarp (f. 1920, mat.stud. 1939) og (afdelingsingeniør) Otto Simonsen (f. 1920, mat.stud. 1938) og ikke mindst redaktøren (landsdommer) Ove (Ysse) Brink (1920-83), som han omtaler således: »Der manglede noget på gaden, hvis ikke Brink kom tumlende med pibe og krøller og lang regnfrakke med lommen fuld af niddingsvers om venner og lærere. Han væltede velformede rim ud af ærmerne, de kom i LYSET og læstes med lige stor skadefryd i klasserne som på lærerværelset. Men lærerne var så loyale, at de leverede det tilbage. Dette frisind belønnede jeg med grove helsider, hvoraf jeg især husker den med frk. Cartens og Tang P., hvis markante profiler var lette at karikere. Jeg fik efterhånden også skik på Koppel Olsen, som vi plagede i dansktimerne, mens jeg aldrig vovede at tegne rektor Fogh, der kunne have en løs hånd, som kunne sende en elev så nogenlunde tværs gennem muren«.

Oles karikaturer og små vignetter kombineret med Ysses vittige tekst bevirkede, at deres LYS var et yndet samlingsobjekt. Der kom flere i årets løb, men kun i ét eksemplar, og det var fortsat kun for gymnasiet. Det var håndskrevet og linjen fra Straarups tid fortsatte, tonen var humoristisk, det var ikke de store problemer, der behandlede – men morsomt var det. Det

blev faktisk betragtet som lidt af en hædersbevisning, hvis man blev anset for at have gjort sig fortjent til omtale. Og syntes Ysse, han havde været lidt for hård ved en kammerat, skrev han undskyld. Nej, ondskabsfuld var »Pjat O'Brien« aldrig, men at ramme nogle ømme tæer var ham en fryd.

Han var også medforfatter på en revyvisc, der gik på »Molak, Molak Mak-Mak«. Den blev afsunget ved første SVADA-møde efter sommerferien, hvor de nye 1. g'ere måtte stå for skud. Om skoleforeningen SVADA se senere. Her skulle man bestå sin prøve: Kunne man tale mosten – og Gud hjælpe den, der ikke kunne! Som kuriosum kan jeg nævne, at det om mig lød: »Og Ortmanns fødder er ved Gud så lange, at de næsten, når hun får strakt dem rigtigt ud, kan nå fra Viuf til Gesten«! Da jeg engang i 70'erne overværede en generalprøve hos det Kgl. Mayestæts Acteurs i Studenterforeningen, lød det pludseligt »De er da ikke særlige lange«. Det var såmænd den kære Ysse, der stod bag mig!

Ysse og Ole fortsatte samarbejdet til 1939. Deres sidste LYS er den egentlige årsag til dette causeri. Det udkom »Janvar« 1939 med betegnelsen nr. 4 og bærer påskriften: »Dette Nummer tilegnes herved et af dets gode Ofire, velærværdige Frk. Jytte Ortmann. Aarhus Julen 1939«. At det er med blødende hjerte, jeg giver dette klenodie fra mig, vil enhver LYS-læser forstå. Men hellere indlemmer jeg det i Koldings ærværdige Stadsarkiv, end at det skal ende i en affaldspose, når mine sønner skal rydde op efter mig! Jeg tillader mig at afslutte 1. del af LYSETs historie med at citere ordret, hvad de to hæderkronede gutter skrev til afsked:

KÆRE "LYSLÆSERE"

DET har været mig en idel Fornøjelse, at arbejde ved dette Smudsblad, og det er med den største Beklagelse, at jeg ser, at vor gode Reddertyr ikke vil mere.

Jeg haaber ikke, at der ikke mere vil findes initiativrige Mennesker blandt de unge Væsner i 1. & 2. Lys vil det vel næppe blive. jeg tegnet mine vemodige Streger af "LYSET". Aldrig mere skal le paa min Tuschpen, ei heller ste mig meget og dyrt Papir. Graaden overvælder mig atter trives i Eders sets sikre Penne kan revs med Aandens bitre Sværd sit onde Spil og Lærkefor han ønsker. dets bidende Safter? ne paa Prent? første GAASEurt har Stunder til.

G. Dog, saa godt som Ysses Med Graad paa Penslen har ger i dette sidste Nummer Koppels magre Legeme spræl- ~~T.P.s~~ digre Legeme ko- Jeg kan ikke skrive mere. Elendighedens Vanheld vil Haller, maar ikke mere LY- se Eders skurvede Hoveder Frit kan nu H.C. drive ner gaa med hvilket Frak- Hvem skal træffe ham med vid Hvem skal sprede Skandaler- Hvem skal melde, naar den vist sig? Elendige Tider Thi I haver intet LYS.

Ole Schrøder.

Ove Brink skriver (med rødt): »Til Lyslærerne! Da den sidste Slutspurt inden den store Dømedag, Eksamenen, egentlig kunde kræve lidt større Indsats af mig end førhen, tillader jeg mig herved at meddele, at dette er det sidste LYS, der udkommer under min Haand og Negl, hvilket dog ikke vil sige, at samme Tidsskrift ophører med at komme, idet et Konsortium af yngre Skandalemagere vil føre min skandaløse Dont videre. Saa siger jeg da til jer, I Lyslæsere, hav Tak for jert Taalmod og jeres enestaaende Evner til at skabe Stof til LYSET. Tak især til de gode Ofre som Koppel, Tarp, Ortmann, Frkn. Simonsen, Oksbjerg, H. C., Rambøl og mange andre, der frivilligt eller ufrivilligt har leveret Skandalerne og Solskinshistorierne. Saa lægger jeg da min lallende Pen, der i Dagens Anledning skriver rødt, med et sidste Tak, fordi I saa bravt har ladet, som I morer jer over Vrøvlet, I læste. Kolding den 25-1-1939. Ove Brink, Eks-Redaktør.«

Mon ikke de, der kan huske LYSET fra den gang kan nikke genkendende til de herres sprogbrug? Når jeg har gengivet dette, er det selvfølgelig nostalgi, og det morer nok ikke yngre læsere! Men det illustrerer tonen i de gamle LYS - let og munter.

De første, der tog over efter Ole og Ysse var (cand.mag.) Lorens Nordentoft (1923-65, sp.stud. 1941) og (lektor) Aksel Nyborg (f. 1923, sp.stud. 1941). »Jubilæumsluset« (20. årgang, nr. 3) har Niels Oluf Kyed som ansvarshavende redaktør. Nu er logoet Alladins Lampe. Medarbejdere er Aksel Daugaard, Mariane Larsen, Erling Hell Hansen, Hans Christensen og Kirsten Thrige Lauersen. Formatet er igen folio, bladet er maskinskrevet og forsynet med an-

noncer, bl.a. fra Saxildhus, der optager 4 helsider og adskillig spalteplass. Men linjen er i tråd med de gamle. Der er små vignetter, neuropinoncer o.lign.

I Kyeds leder kan man bl.a. læse, at LYSET helt op i 40erne var knyttet til SVADA, og at dets redaktører blev valgt af SVADAs bestyrelse. Han mener, at det medførte en del bagtrappe-bestikkelse (noget der var helt ukendt i 30erne), og derfor er han glad for, at LYSET nu er blevet såvel politisk som økonomisk uafhængigt af foreningen. Det maskinskrives af hr. Andersen - formentlig pedellen - og nu kan det også købes (50 øre) af mellemskolens elever.

I 60erne er formatet A-5 med 2-farvet forside. Det har flere sider, hvoraf mange er helsidesannoncer. Teksten er strengt saglig og omhandler forskellige aktiviteter på skolen. I et nummer fra 1960 er der problemer med Majfesten. På det tidspunkt er der ingen 1.m. på skolen, så spørgsmålet er, om Majdronningen skal vælges fra 2.m. eller fra en anden skole. Skolekoncerten er blevet aflyst, der er referater fra elevrådsmøderne og fra aktiviteter i SVADA (karneval, teatertur og håndbold). Så er der en brevkasse samt 5 sider med læserbreve, der mest omhandler en strid mellem redaktør Niels Hove og E.J., der brokker sig over Hoves måde at redigere LYSET på og ikke mindst, at Hove åbenbart har harceleret over SVADAs aktiviteter. Alt sammen meget relevant - men ikke spor morsomt! I kolofonen nævnes medarbejderne med adresser. Oplaget er på 500, pris 50 øre, abonnement kr. 5,00. Det er trykt på Konrad Jørgensens Bogtrykkeri. Bladet er langt mere »professionelt« end de gamle LYS, men aldeles blottet for den umiddelbarhed, der prægede

<p>Januar -</p> 	<p>Februar -</p> 	<p>Marts -</p> 	<p>April -</p>
<p>Vintersportsfejningen holdt første møde, den Dag, de Jæger og Jæger mødede.</p>	<p>Af Gæm vi i Februar næsten døde, de vi var med til et Befælsmøde</p>	<p>Ved Anne Sofiesen sidst var der virkelig fryd, for han var den eneste, der ikke søv!</p>	<p>Paaske var bold og væd og sagg, men vi kørte os med Paaske Bryg</p>
<p>Maj -</p> 	<p>Juni -</p> 	<p>Juli -</p> 	<p>August -</p>
<p>Vor Majfest i år var retelig jo, vi havde nemlig Dramaturg år.</p>	<p>Skidensløberne varred efter alle Skidstokke, men store Eksaminer fik de ikke</p>	<p>Telse og Esker og Puster i Mainz drakt til i færd med Christian og Hine</p>	<p>Tersen varred en lige længere, men Tiden blev ikke derfor strængere</p>
<p>September -</p> 	<p>Oktober -</p> 	<p>November -</p> 	<p>December -</p>
<p>Vi drog af sted fraa Esbjerg, men det var ikke det vi ventede i!</p>	<p>Fornimen kom, og Boger var selv, den var fuld af g. og bæk og Møj.</p>	<p>Der blev mig en Kaffe og Sladder i Byen, men vi holdt Konokundt til Reagen.</p>	<p>Af, Jydskhe Tidens" Holdingspænter, man uket at ikke ret meget venlige</p>

disse. Det minder om en ganske alm. folder udsendt fra en ganske almindelig forening. Der er ingen tegninger, intet personligt præg – næppe et samlingsobjekt! Bladet er forlængst blevet tilgængeligt for alle elever. 1964-65 var Kolding-journalisten, Ole Würtz (f. 1944, sp.stud. 1965) redaktør på LYSET.

Helt nøjagtigt hvornår LYSET blev slukket, vides ikke. Men fra begyndelsen af 70'erne har skolebladet heddet – HARRY! Det er opkaldt efter rektor Ballisager, koster 4 kr. og udkommer – uregelmæssigt – i ca. 300 expl. Det virker lidt mere muntert, men stadig uhyre sagligt. Det (udaterede) eksemplar jeg har set, omhandler temaet »En handicappet« og beskæftiger sig med en kørestolselev samt flygtninge (skoleelever) fra Iran og Vietnam. Teksten er i interviewform og udmærket – men til at dø af grin, over er den bestemt ikke. Der er også reklamer, forsiden er lyseblå med en tegning og undertitlen: Hvem går på Harrys skole? Tja, der må jo være nogle, der køber det – og staklerne kender jo ikke de gode, gamle LYS! Desuden er der et – primært lærerproduceret blad – KAG'NYT – der udkommer 4 gange årligt og uddeles gratis. Det er i høj grad rettet til forældrene og omhandler hovedsageligt meddelelser vedr. aktiviteter og tiltag på skolen. Forsiden er det mest iøjenfaldende: Gul med nærmest kinesiske skrifttegn samt logo, der viser dronning Dorotheas kontrafej i ramme med teksten Kolding Amtsgymnasium. Helt glemt skolens beskytterinde har man altså ikke, men der er ikke noget LYS mere!!!

Skulle der være nogen, der interesseret i at se de gamle LYS, ligger de altså nu på Stads-

arkivet på Staldgården, hvor jeg ved, man med glæde vil modtage mere materiale, der omfatter Kolding højere Almenskole. Jeg har afleveret mit eget LYS såvel som det materiale, jeg har modtaget fra Erik Sandager og Ole Würtz.

Skoleforeningen SVADA.

I min jagt på materiale om LYSET fik jeg lov til at låne: Protokol nr. 2 for Gymnasieforeningen (skænket til skolen af fuldmægtig Ternstrup). Jeg tillader mig at bruge den gamle ortografi, når jeg citerer fra protokollen: »Gymnasieforeningens Stiftelsesmødes Lørdag den 14. September 1910 Kl. 7 1/4«.

Mon det ikke forbløffer adskillige at konstatere, at Gymnasieforeningen blev grundlagt for 83 år siden? At en nok så bekendt »sherif fra Køge«, politimester og folketingsmand (venstre) Vagn Bro (1894-1966), var medstifter af vores forening, ved nok de færreste. På mødet, hvor der var 23 medlemmer til stede, fik han 12 stemmer og blev dermed næstformand. Der var noget kvalm, fordi der ingen repræsentant kunne vælges for 1. g., men det klarede man let og elegant ved at udvide bestyrelsen med én mand til alles tilfredshed! »Lovene blev Tirsdag d. 20. September gennemgaaede og vedtaget af Bestyrelsen i et Bestyrelsesmøde og den følgende Dag oplæste og vedtagede af Foreningens Medlemmer ved et Møde i et Frikvarter. Lovene lyder som følger:

I Denne Forenings Formaal skal være at afholde Foredrag og Discussioner (lejlighedsvis kan Oplæsning foretrækkes). **II** Kun Elever fra III, II og I G. kan blive Medlemmer. **III** Der betales

kun 10 Øre i Indskrivningspenge; dog kan Dirigenten ved uforudsete Udgifter udskrive nye Bidrag. **IV** Foreningens Ledelse varetages af en Bestyrelse på fem Mand, der vælges ved almindelig Valgret. **V** Der afholdes Møde hver anden Mandag Kl. 7 1/2 pr. til Kl. 9 3/4. **VI** De, der kommer forsent skal bøde fem Øre til Kassen, dog kan ogsaa Dirigenten foreslaa Bøder for Urostiftere. **VII** Ved hvert Mødes Begyndelse vælges en Dirigent, hvortil alle er valgbare undtagen Formanden. **VIII** Næste Mødes Program maa bekendtgøres mindst en Uge i Forvejen. **IX** Alt angaaende Foreningen skal indlevers skriftligt til Bestyrelsen. **X** Foreningens Medlemmer bør være dus. Lovene var underskrevet af:

Kresten Andreasen, Formand, Vagn Bro, Næstformand, Jac. Petersen, Kasserer, Gunhard Nielsen, Sekretær, Viggo Pors, Altmuligmand.

Paragraf X, hvor man har sat 2 fede streger under bør, er unægtelig skolehistorie nu, hvor man er på fornavn med lærer og skoleledere! Det er også morsomt at få lidt indblik i, hvad der optog gymnasieelever for så mange år siden og ikke mindst at iagttage deres sprogbrug. Iøjnefaldende er, at det nationale optog sindene stærkt. Nok en følge af, at grænsen lå umiddelbart syd for byen. Alle møder begyndte med en fædrelandssang. Også det partipolitiske smittede af på diskussionerne i den periode, protokollen omhandler (1910-13). Man var jo midt i et politisk systemskifte.

På foreningens første egentlige møde den 24. oktober 1910 stod Antimilitarismen på programmet. Her må Pors tale dunder til deltagerne: »Ingen Støj og uberettiget Larm må hø-

res, ingen Grin med alt, det er taabeligt«, formaner han. Som ventet er Bro en ivrig debattør, der farer hårdt frem mod socialdemokraterne. Mødet i november omhandler Kvindesagen og igen er Bro i fin form: »Der er en dyb og uretfærdig Kløft mellem Mand og Kvinde«, tordner han og imødegår kraftigt, at kvinder ikke har forstand på politik og derfor heller ikke skal have valgret. En af hans modstandere hævder: »At Mandens Opgave er at sørge for det Ydre – Kvindens at sørge for Hjemmet og derfor ikke bør komme ind i det offentlige Liv«. En anden betragter: »Manden som en Slags Udenrigsminister, Kvinden som Indenrigsminister«. Bølgerne går højt og en kvindelig deltager, Margrethe Juhl, går så vidt, at hun udtaler: »En Kvinde, som ikke har noget at gøre med Politik vil blive foretrukket af en Mand«. Så ved vi det!

Et andet møde omhandler Forsvarspolitik, et emne, der åbenbart er affødt af den offentlige debat om Københavns befæstning, som Bro (der er han igen!) er indædt modstander af, fordi: »... Byens Kunstskatte vil blive ødelagt ved et Bombardement«. En deltager påstår, at: »Danmark i Krigstilsælde ikke kan stille mere end 80.000 Mand, og der skal 150.000 til at holde København«. En anden er mere fremsynet, han mener: »Krige vil i Fremtiden blive ført i Luften, og derfor bør Danmark have nogle Luftskibe!« På mødet 4. december er emnet Pressen, og da konsejlpræsident I. C. Christensen: »... kommer på Bane, fyrede Kall op under Kedlen, som altid kommer i Kog ved vore Møder. Vagn Bro indledte Diskussionen, hvad der altid er hans onde Skæbne. Han hævdede, at I. C. var uskyldig i Alberti-Affæren, fordi Rigsretten havde frikendt ham (Tilraab: Men

Medlemmer af gymnasieforeningen 1912. Vagn Bro sidder til venstre i nederste række.

ikke Folket!). Nu fløjtede Kalls Kedel for Alvor. Han kaldte I. C. en Rævepels, hvad Bro blev rasende over og henstillede til Dirigenten at paatale et saadant parlamentarisk Udtryk. Hvorefter Kall modererer det til en snu Rad. Der blev vrøvlet frem og tilbage, men man endes om en Resolution: 1) Pressen skal være an-

stændig; 2) Pressen skal være sand; 3) Pressen skal være fri og upartisk. Den vedtages«. På det første møde i 1911 er emnet Akademikerne og Arbejderne, hvor Venstre omtales som et »Reformparti, der modarbejder det Radikale Ministerium«. At et foredrag om Georgismen bringer Bro i harnisk, er ikke forbavsende. Han vil

fastholde indkomstskatten. På marts mødet diskuteres man, hvorvidt foreningen er for politisk. En deltager vil have bøger på programmet, men det vækker ikke gehør. Efter megen frem- og tilbage-snak fremsættes 2 resolutioner. Hans Peder Bonde mener, at: »Politik skal ikke være det eneste saliggørende. Eleverne bør interessere sig for belærende, ædle, dybe og gode Opgaver« (vedtaget med 6 stemmer mod 3). Vagn Bro hævder derimod: »At det er Ungdommens Pligt ifølge Grundlovens Givelse at sysle med vort Lands Politik, uden dog at det frejdige Syn på Livet maa mistes« (vedtaget med 8 stemmer mod 1). Vintermøderne 1911 slutter med »et fornøjeligt Chokoladegilde med Taler, Dans og Ordsprogsleg«. Man mødtes kl. 20 og gik hjem kl. 23! Fordringerne var ikke store dengang, selv om de unge kom fra velstillede hjem.

Den næste sekretær er Holger Bech, og Vagn Bro er avanceret til formand. Et møde om Afholdssagen - »maatte standses paa Grund af Forsamlingens Uro, hvilket senere gav Vrøvl over enkelte Medlemmers Optræden«. Flere møder afsluttes »med en lille Sammenkomst paa Saxildhus« og nogle overværes af »Hr. Rektor Bruhn«. Der foreligger en kvittering fra Saxildhus lydende på 2,00 kr. Der er også et herligt foto af alle medlemmer: 21 drenge, 7 piger samt pedellen, som omtales med megen taknemmelighed.

Den sidste, der har skrevet i dette ubetalelige dokument, er sekretær Ejvind Nielsen. Efter et foredrag om Darwinismen (1912) gik man over til at behandle et forslag om, hvorvidt skolebladet Heimdal skulle have foreningens tilladelse til at referere fra møderne. »Dette bragte Holger Bech i Harnisk og han forlod Mødet, hvilket

gjorde et pinligt Indtryk på de tilstedeværende«. På det næste møde, efter et foredrag om Livingstone, tog man alle midler i brug - en henviser sågar til »Straffelovens Paragraf 220«. At foreningen skulle hedde »Kolding Gymnasieforening« blev nedstemt. Også på en ekstraordinær generalforsamling 31. oktober går bølgene højt. Bech har åbenbart skrevet noget i Heimdal, som man forlanger tilbagekaldt, hvilket han øjensynligt indvilliger i, for det ». . . vedtages, at såfremt Udtalelserne bliver trukket tilbage i Heimdals Decemhernummer, gives Tilladelse til at tage Referater fra Møderne«. Der var altså allerede i 1912 et skoleblad, der var underlagt Gymnasieforeningens bestyrelse, noget som først blev afskaffet i 40erne.

Debatterne i året 1912 omhandler Forfatningsagen, Forsvarssagen, Skandinavismen o.lign. En selskabelig sammenkomst referes sålunde: »I Skolens Sangsal var opstillet et med Chokolade og Kager velforsynet Bord, om hvilket de fremmødte Medlemmer samledes under megen Munterhed. En til Festen skrevet Sang af Thorvald Olsen blev afsunget og man hengav sig, afbrudt af en Mængde Taler og Hurraa for Foreningen, for Pedellen og for Thorvald Olsen, til mere materielle Nydelser. Efter Bordets Glæder begav man sig over i Gymnastiksalen, hvor Svend Amdisen på Violin ledsaget af Schack på Orgel gav en del Musiknumre til Bedste. Disse sluttede meget passende med Nationalsangen, som Forsamlingen, med een Undtagelse, paahørte staaende. Efter Koncerten blev de Tilstedeværende fotograferet af Holger Bech. Derefter begav man sig igen over i Sangsalen, hvor Tiden fordreves med forskellige Lege. Med Uddelelse af en Forfriskning

sluttede Sammenkomsten henad Kl. 11 1/2. Hermed sluttedes Møderne for 1912-13«. Vedlagt er en kvittering lydende på: 90 forskellige Stænger à 6 Øre - 6,30 Kr.!! Og hermed ender denne - efter min mening - fornøjelige kilde til en lille periode i den gamle skoles levetid.

Gymnasieforeningen har øjensynligt ikke fungeret uafbrudt. I et LYS fra september 1964 står der bl.a. følgende: Efter at lovene er vedtaget på en ekstraordinær generalforsamling 6. februar, ser disse således ud:

1. Kolding højere Almenskoles Gymnasieforening blev stiftet 1. dec. 1928 med det formål at samle skolens gymnasiaster om forskellige emner ved foredrag, diskussioner og oplæsning. 2. Foreningens navn er SVADA.

Som skolebladet er SVADA nu tilgængelig for alle elever. Skolebygningen ligger nu i den nordlige udkant af byen og i dens 450-årige historie har den ændret navn adskillige gange.

Længst har den heddet Schola Koldingensis (Kolding (lærde) Skole); 1856-80 Vejle Amts højere Realskole i Kolding; 1880-1903 Kolding Latin- og Realskole; 1903-48 Kolding Højere Almenskole; 1948-89 Kolding Gymnasium og derefter Kolding Amtsgymnasium og HF-Kursus.

Måske vil dette causeri om LYSET og SVADA give inspiration til en senere artikel om foreningens nyere historie. Det vil sikkert være af interesse for skoleinteresserede i Kolding og måske også for gamle elever, der ikke har glemt Kolding Højere Almenskole!

Kolding Højere Almenskole som det så ud for ombygningen sidst i 1930erne.

Et Koldingbillede

Af H. C. Ervald

I 1971 fik jeg af en god ven et gammelt maleri fra Kolding, han havde fundet i en antikvitetsforretning i København.

Da jeg fik billedet, kunne jeg se, at der var noget særegent ved det. At proportioner og perspektivet ikke var helt i orden, var knap så væsentligt. Men billedet var malet på en tynd metalplade, der var nogle huller i pladen, og på bagsiden kunne man se spor efter forskellig mekanik. Senere fandt jeg ud af, at billedet ikke var malet af en almindelig kunstmaler, men af en urmager i Kolding omkring år 1847.

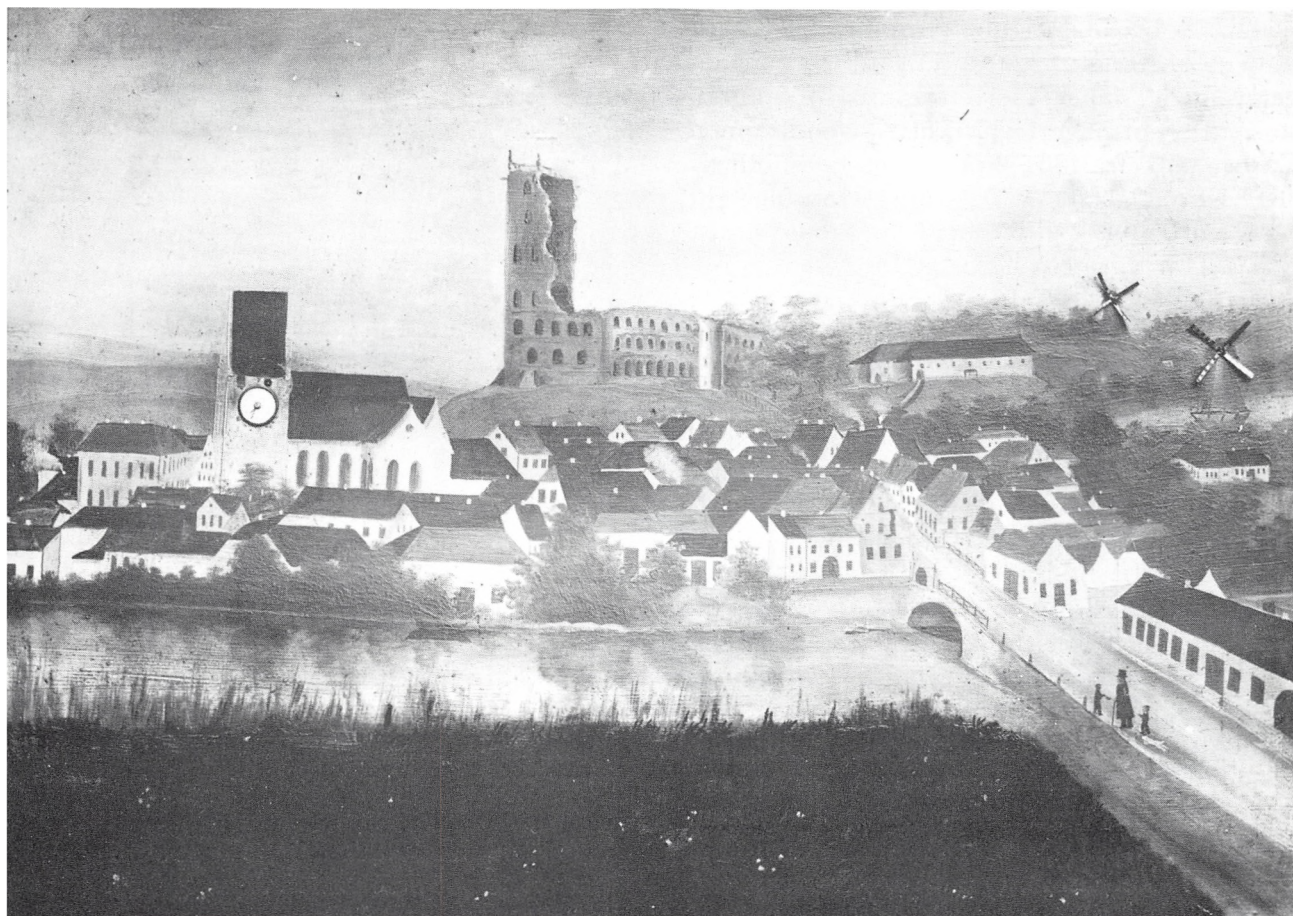
Efter at billedet i 1972 var omtalt i de lokale aviser, blev jeg ret omgående kontaktet af en ældre dame, fru Ella Karen Richardson, født Lind Jørgensen, som fortalte mig, at hun tydeligt huskede billedet, som, da hun var en lille pige i 1910-20, hang i den gamle »Kæmnergaard« i Låsbygade nr. 6, og at billedet dengang var forsynet med et ur i kirkens tårn, og på mølterne var der møllevinger, som drejede rundt ved hjælp af et snoretræk fra urværket bag på billedet. Endvidere var der også på bagsiden et klokkespil.

Kunsteren til dette mekaniske billede var hendes oldefar, urmager Magnus Jørgensen. Hun mente, han havde udført billedet ca. 1840. Billedet hang i »Kæmnergården«, fordi hendes oldefar både var urmager og også var byens kæmner – derfor navnet »Kæmnergården«.

Magnus Jørgensen var byens kæmner fra 1845 til 1866. Når byens borgere skulle betale deres skat, så måtte de gå til urmagerbutikken i Låsbygade. Når der var indbetalt et passende beløb, gik Magnus Jørgensen op på rådhuset, hvor pengene så blev anbragt i byens store kæmnerkasse.

Kæmnerkassen havde 3 låse. 3 personer med hver sin nøgle skulle være til stede for at låse op

Billedet fotograferet af Ludvig Thomsen før 1920.

og i, nemlig kærneren, borgmesteren og de eligeredes formand. Kærnerkassen fra 1827 kan stadig ses på rådhuset.

Magnus Jørgensens oldebarn havde en lille notesbog, hvori Magnus Jørgensen har noteret sin egen og familiens vigtigste datoer, ialt ca. 70 notater. Fra denne notesbog, som jeg har en

kopi af, fremgår tydeligt, at Magnus Jørgensen har været en agtet og vellidt borger i Kolding.

Han levede fra 1795-1877. I 1817 nedsatte han sig som urmager i Kolding. I 1821 blev han gift med jomfru Sidsel Marie Rix, født i 1797. I ægteskabet fødtes i tiden 1822-1836 9 børn, 3 sønner og 6 døtre. Den sidst fødte, en datter, fik

navnet Andrea Christine. Hun blev i 1864 gift med en af Magnus Jørgensens tidligere urmagersvende, Claus Petersen Lind (1826-1893), som drev urmagerforretning i ejendommen Låsbygade 6 fra 1862. I dette ægteskab fødtes i 1877 Karen Cecilie Marie Lind. Hun blev gift med sin fætter Philip Christian Jørgensen (f. 1875). Han var glarmester og forgylder og boede og havde forretning i ejendommen Låsbygade 6 (1904-1906). Ellen Karen Richardson, født Lind Jørgensen er en datter fra dette ægteskab.

Magnus Lind (f. 1875), som er en broder til Karen Cecilie Marie Lind, drev fotoforretning i ejendommen Låsbygade 6 indtil 1935, hvorefter huset blev nedrevet for at give plads for det nuværende Låsby Banke.

Da Magnus Jørgensens billede blev malet i slutningen af 1840erne, var Kolding en lille by på ca. 2500 indbyggere. På billedet ses Koldinghus og endnu to kæmper på Kæmpetårnet. Scipio faldt ned under en stærk storm i 1854. Sct. Nicolai Kirke så ud som på billedet indtil 1885, da den blev gennemgribende ombygget. Sønderbro er tydelig at kende. Den blev opført i sten i 1808.

Den øverste vindmølle på billedet er Skovmøllens vindmølle. Den lå der, hvor nu villa »Fredensborg« er beliggende. Vindmøllen længst til højre i billedet er Slotsmøllens Vindmølle. Den lå, hvor nu banegården ligger. Møllen blev formentlig skudt ned af slesvig-holsterne den 23. april 1849. Til venstre for kirken ser vi den nye Latinskole. Den blev opført i 1845. De to sidstnævnte årstal fortæller, at billedet må være malet mellem disse år.

Ella Karen Richardson har fortalt mig, at

Låsbygade 6, hvor Magnus Jørgensen boede. Pilen viser huset, der nu er nedrevet.

billedet var hos godsforvalter Lind, »Vennerslund«, Falster fra ca. 1920-1937. Hvornår urværk, møllevinger og kløkkespil er forsvundet, og hvordan billedet er havnet i en antikvitetsforretning i København, kan man kun gætte sig til, men nu er billedet altså vendt tilbage til Kolding.

En velgørende anstalt – om Kolding Børneasyl

Af Tove og Ole Jørgensen

Børnehaven i Søgade er Koldings ældste. Det kan man ikke mere se, men i dette efterår har man fejret dens 125 års jubilæum. For en børnehave må det siges at være en høj alder. Fra begyndelsen og helt op til 1950erne hed børnehaven da også Kolding Børneasyl og lå i Markdancersgade. Her blev en bygning opført til formålet i 1868 og højtideligt indviet den 22. oktober.

Af Kolding Avis dagen efter fremgår det, at indvielsestalen blev holdt af »Velgjørhedsforeningen«s formand, pastor H. Schultz Gad, at der derefter blev udtalt »Fortrøstning til, at ret Mange ville betænke denne velgørende Anstalt med milde Gaver til den gode Sags fremme« og at asylmoderen som afslutning sang en salme med de små.

Ånden var tydeligvis en anden, end vi kender fra nutidens børnehaver. Asylvirksomheden var en del af borgerskabets velgørelse mod byens fattige. Den var også opdragelse i gode sæder. Og en indsats vendt mod et omsiggribende betleri. Men det var ikke hver mands ret at sende sine småbørn derhen. Og heller ikke hver mands lyst. Man gjorde det af nød. En vis skam har der været forbundet med ikke selv at kunne tage vare på sine børn. Det var som at modtage almisser iøvrigt.

Men der var brug for initiativet i 1866. Mange var virkelig fattige. Byen havde måttet bære sine byrder under den nys overståede krig

med bl.a. indkvartering af tyske tropper. Ikke mindst om vinteren var det svært for mange at få midler til brændsel og brød. I aviserne begynder de tillokkende annoncer om emigrationsrejser til Amerika at dukke op.

I 1866 stiftes Understøttelsesforeningen i Kolding. Det er den, der starter asyltet. Dens første udadvendte virke er at indrykke følgende annonce i Kolding Avis den 22. januar 1867:

»Understøttelsesforeningen i Kolding af 1866 har gennem den valgte Bestyrelse begyndt sin Virksomhed, og da man saavidt muligt ønsker at afhjælpe øjeblikkelig Trang, anmodes herved de Trængende om at melde sig hos Bestyrelsens Medlemmer, hvis Navne alt ere offentliggjorte. Et Asyl vil blive aabnet, saasart et dertil passende Lokale kan erholdes.

Kolding d. 21de Januar 1867

H. S. Gad

Bestyrelsens Formand«

Allerede »under 28. Januar« uddelte bestyrelsen de første legatportioner til trængende. De blev givet i rede penge, i alt 178 Rdl. til 65 personer: 8 portioner á 5 Rdl., 24 portioner á 3 Rdl. og 33 portioner á 2 Rdl. Men siden uddeltes hjælpen også ofte i naturalier. I vintermånederne kunne man i præstegården hente tørv, der var indkøbt til uddeling. Mange andre end

daglejer Michael Jensen ved Slotssøen fik tildelt »to Marksbrød om Ugen og en Kande skummet Mælk daglig«. Snart tog man også uddeling af middagsportioner på programmet – ved »særdeles trængende Omstændigheder«. Men det var kun den »øjeblikkelige« trang, man tog sig af. Viste trangen sig at være permanent, blev hjælpen efter en vis periode trukket tilbage, og de trængende henvist til den offentlige fattigforsorg.

Men her er det nu ellers kun asyllets sag, der videre skal forfølges blandt Understøttelsesforeningens flere andre sager.

Lokalet, man eftersøgte i annoncen den 22. januar, blev hurtigt fundet. For 6 Rdl. om måneden lejede man sig ind i baghuset hos købmand og sæbesyder Utzon i Vestergade, i første omgang for 3 måneder. Foreningen skulle selv iværksætte og finansiere den nødvendige istandsættelse og indretning: man måtte anskaffe et bord og 4 stole, man måtte for en Rdl. leje en kakkelovn, og man måtte i gården etablere den nødvendige latrin.

Til pladsen som asyllets bestyrerinde antog man på prøve jomfru Alvine Høyem til en løn af 100 Rdl. årligt. Desuden skulle en kone gå til håndc nogle timer hver dag, gøre rent, hente brændc og deslige. Allerede fra april forhøjede man jomfru Høyems løn til 150 Rdl., da den først aftalte »maatte ansees for at være utilbørlig lille«. Til sammenligning var i 1870 en almindelig daglejerløn på 200 Rdl. Bestyrelsesmedlem købmand Warburg havde en årlig indtægt på ca. 4000 Rdl.

Jomfru Høyem udførte lang og tro tjeneste ved asylet. Hun bestred sit job igennem 30 år. Var lønnen end stadig beskedn, steg den trods

alt gennem årene i takt med den generelle prisstigning. Hendes personlighed er ikke beskrevet i bestyrelsens mere nøgterne optegnelser. Man aner dog hist og her mellem linjerne et menneske med hjerte for de uskyldige små i samfundets underste lag, som var givet i hendes varetægt. Før hun tog sin afsked i 1897, skrev hun ifølge avisen følgende lille vers i sin sidste protokol. Det røber dog – om ikke andet – træk af hendes og asyllets selvforståelse:

Asylet ligger i Lindenes Ly,
der samles fattige Børn fra By.
Der læses, skrives og synges,
de mindste på Skødet gynes.
Hvad fik de, at bære den tunge Vægt,
der er lagt på fattiges Skuldre:
Et venligt Ord og et Fadervor!

Det var helt præcis den 12. februar 1867, asylet åbnedes i det lejede lokale. Starten gik med 8 børn, men allerede ugen efter var der yderligere 5, og i slutningen af marts måtte man anskaffe endnu et bord med bænk og yderligere sætte medhjælperinden Hedevig Hvidblom på fast løn. Nu var der i asylet indmeldt de 20 børn, man fra begyndelsen havde sigtet mod og fundet lokalet egnet til. Men børnetallet blev ved med at stige, så det blev hurtigt klart, at de midlertidige lokaler måtte erstattes af andre.

Som nævnt var det pastor H. Schultz Gad, der var Understøttelsesforeningens formand. Han figurerer ikke på Sct. Nicolai Kirkes præstetavler, men har formentlig været privat ansat af sin far, der udover at bestride hvervet som byens sognepræst også var provst og desuden en ældre mand. Både han og den residerende kappellan Andersen var dog også medlemmer af

Theatret i Kolding.

Søndag den 8de Decbr. og Mandag
den 9de Decbr. d. A., hver Aften Kl. 7 $\frac{1}{2}$,
opføres af Dilettanter til Fordel for

Understøttelsesforeningen

„Gr. Bolmer i Sorg“

og

„Misforstaaelse paa Misforstaaelse“.

Vege Dage vil tillige en Kvartet af
Strøginstrumenter og Pianoforte opføre.

Annonce i Kolding Avis 5. december 1878.

bestyrelsen, der iøvrigt bestod af en god del af byens bedre borgerskab. Ud over de tre nævnte gejstlige valgtes til den første bestyrelse følgende 15 herrer: snedkermester Schou (senior), apoteker Friis, stadshauptmand Borch (regnskabsfører), hospitalsforstander Jørgensen, garver S. Daugaard, snedkermester N. Jørgensen, læge Rosenstand, boghandler Estrup, købmand H. R. Hansen, købmand Jac. Warburg, distriktslæge Bloch, overauditør Monrad, barber Hellerung, købmand H. W. Meyer og kancelliråd Kralund.

Ifølge bestyrelsens vedtægter skulle der dog også være damer med i bestyrelsen. De skulle ikke vælges af generalforsamlingen – fra starten var de heller ikke med til møderne – men skulle »indbydes« af de 18 valgte herrer til at tage del i arbejdet. At kønsrollemønstret var et andet

end vort fremgår af protokollens opremsning af de kvindelige bestyrelsesmedlemmer: kammerjunker Billes kone, kancelliråd Dahls kone, købmand Dyrings kone, frk. Louise Eiler, bager Graus kone, købmand Grønlunds kone, boghandler Iversens kone, købmand Ostervalds kone, frk. Augusta Petersen og professor Winstrups kone.

Den store bestyrelse på de 18 herrer og 10 damer blev dog siden mindre. Men fra starten lagde man energisk ud med fast møde hver anden tirsdag kl. 17. Allerede i det første forår ned-sattes aktiviteten dog til et månedligt møde. Fraværprocenten var også betydelig. Men man fordelte også i nogen grad arbejdet imellem sig: byen blev delt op i 8 distrikter med hver sine tilknyttede bestyrelsesmedlemmer som ansvarlige. Også asyllet fik i 1886 sine specielt tilknyttede bestyrelsesmedlemmer. Den typiske arbejdsfordeling var den, at herrerne tog sig af økonomien og det materielle som indskrivning af børnene og tilsyn med bygninger og inventar. Damerne fik så lov til at tage sig af det mere besværlige, men dog væsentlige: det levende liv i asyllet. Visse ting har ikke forandret sig så meget!

Men man måtte altså finde større lokaler til asyllet. Det var overauditør Monrad, der iøvrigt på det tidspunkt også var Koldings borgmester, der allerede i april 1867 på et bestyrelsesmøde kunne oplyse, at der var udsigt til, at foreningen gratis kunne erhverve sig byggegrund til et asyl i Slotsgaden (nu Markdanersgade), hvor en grund, der hørte under slottet, lå ubenyttet hen. I juli besluttede man sig efter en mindre diskussion om grundens størrelse – den var lidt lille, når der skulle være legeplads til børnene – til

til at ansøge ministeriet om tilladelse til at opføre en asylbygning på det omtalte sted. Tilladelsen får man den 15. oktober, hvor Indenrigsministeriet meddeler »Understøttelsesforeningen Dispositionsret over det attraaede Grundstykke for 50 Aar mod en aarlig Afgift af 1 Rdl. til Staatskassen«. Temmelig præcist et år efter blev den nye bygning så taget i brug.

Man nedsatte et udvalg til at tage sig af byggesagen og vedtog som det første »at lade Lister ombære til Byens Indvaanere, paa hvilke man kunde tegne sig for Bidrag til Opførelsen af et Asyl«, så den nødvendige byggefond kunne dannes.

De første tegninger kom på bordet i maj måned 1868 og var et forslag udført af bygningsinspektør, professor Winstrup. Det fandt man dog for dyrt. Overslagsprisen var 4000 Rdl. Efter at have indhentet to alternative forslag – fra henholdsvis tømrermester Mazanti og murermester Gynther – besluttede man sig dog for en skrabet udgave af Winstrups forslag. Et »forsamlingsværelse for Damerne ovenpaa« skulle således udgå af planen, ligesom loftshøjden udmærket kunne sænkes til $5\frac{1}{4}$ alen i stedet for de planlagte 6 alen. Med disse ændringer blev projektet billigjort, og da det i forhold til de andre forslag »af Skjønhedshensyn var langt at foretrække«, endte man her. Prisen for den færdige bygning blev 3573 Rdl., 1 Mark og 3 Skilling. Men så havde købmand Meyer også stillet alle stenene til rådighed til indkøbspris – 100.000 stk. gule sten fra Flensburg.

Sideløbende med arbejdet med byggeplanerne bærer asyllets protokol vidnesbyrd om den virksomhed, der er i gang og er ved at danne sig sin form. Der bevilges et månedligt

bidrag på 8 mark til indkøb af arbejdsmateriale til børnene. Der bevilges de nødvendige penge til »en lille Festlighed for Børnene i Asylet i Pintsen« – det var damekomiteens forslag. Der blev også arrangeret fest i julen, »ved hvilken der skulle uddeles mindre Gaver til Børnene (nyttige Gjenstande)«. Her blev det dog indskærpet, at for fremtiden skulle de gaver, der ved juletid blev uddelt til børnene, være forarbejdet på asylet, så man ikke fremtidigt skulle have den slags udgifter. En lignende restriktion vedtog man vedrørende det julegratiale på 10 Rdl., som man den første jul begavede jomfru Høyem med. Herefter måtte det være sådan, at hun ikke fik denne påskønnelse i penge, men som »en Foræring til den ovennævnte Værdi«.

I det hele taget var man jo noget »på Herrens mark« med hensyn til aflønning og behandling iøvrigt af personalet. Asylter kendtes i Danmark fra begyndelsen af 1800-tallet, men da de byggede på privat initiativ, var der ikke udstukket ensartede retningslinier for drift af asylter. Bestyrelsens beslutninger kan til tider forekomme lidt tilfældige. Jomfru Høyem fik dog uden problemer bevilget ferie allerede den første sommer, for »man fandt saameget mindre Betænkelighed ved at anbefale dette, eftersom det var bragt i Erfaring, at saadant ogsaa var Tilfældet andetsteds ved lignende Stiftelser«. Så man besluttede frimodigt at yde »Bestyrerinden en gavnlig Forfriskningstid« og så naturligvis at lukke asylet i de dage, ferien varede, fra 15. til 26. august 1867.

Med indvielsen af den nye bygning i Markdanersgade fik man meget bedre forhold, end man havde haft i Vestergade. Man fik – som Kolding Avis skriver dagen efter indvielsen –

»et godt, smukt og hensigtsmæssigt indrettet Asyl« med to rummelige stuer til arbejdet med børnene samt »en net lille Lejlighed til Asylmoderen« og et værelse til hendes medhjælper på 1. sal. Men trods de forøgede rammer blev der også hurtigt trangsel i det nye hus, for børnetallet steg. I marts 1869 var der indmeldt 70

børn, og selv om bygningen var dimensioneret til 100, var 70 børn så mange, at noget måtte gøres. Man gjorde det, at man indrettede en slags trappe, som børnene kunne sidde på i lag over hinanden. Når der nu var $5\frac{1}{4}$ alen til loftet, behøvede de jo ikke alle være på gulvet!

Der var i bestyrelsen heftig debat om denne

Kolding Børneasyl i Markdanersgade. Bygningen, der var tegnet af professor Winstrup, blev opført i 1868, men eksisterer ikke mere.

indretning. Cand. theol. Guldborg, der var ny og entusiastisk i bestyrelsen, og som ser ud til at have givet anledning til en hel del afstemninger, var sammen med flere andre imod trappen. Den blev dog en realitet og skulle indrettes med fem afsatser til i alt 50 børn. Senere skulle den kunne suppleres, så der kunne være plads til 100 børn. Og på trappen sad så de små, når der blev læst eventyr og fortalt historier for dem.

Og det blev der. Børnene blev beskæftiget med »Smaaarbejder, passende for Børnehaven, frøbelske Sanglege, Anskuelsesøvelser, Fortælling o.a.« og for de ældste børns vedkommende også med lidt læsning, skrivning, strikning og syning. Det erklærede formål, der blev formuleret omkring 50-års jubilæet i 1917, var at »udvikle Børnenes Opfattelsesevne og give dem et bedre Ordforraad (igennem Fortælling, Sang, Tale og Leg) og et sundere Sted for Fantasien end det, der bydes Smaa børn i Baggaard, paa Gader og Stræder, hvor de er overladt til sig selv og tilfældige Kammerater«.

Desuden prøvede man efter evne at afhjælpe den moderate hygiejne, der prægede mange af de hjem, børnene kom fra. Alle asylbørn blev vasket et par gange om dagen. Dog forlangtes det også, at børnene skulle møde renvaskede om morgenen. Man ydede også enkel sygepleje som at give medicin, behandle med borbvand og salver og lægge forbindinger. Alle børn fik så meget varm mælk, de kunne drikke til den medbragte mad. I begyndelsen var det skummetmælk, men senere gik man over til at give børnene sødmælk. I perioder fik børnene også en daglig skelfuld levertran.

For de ansatte var der nok at se til. Selv da der var op til 120 indskrevne børn på asyllet – det var

f.eks. tilfældet omkring 50-års jubilæet i 1917 – ser personalet kun ud til at have omfattet bestyrerinden, en voksen medhjælper, en skolepige nogle timer om eftermiddagen og en kone til rengøring.

Derfor var det også en nødvendig del af »kaldet« for bestyrelsens damer på skift at give en hånd med i arbejdet. Det blev gjort ved i det daglige lejlighedsvist at møde op og fortælle, synge og lege med børnene, ved deltagelse i den årlige udflugt til Bramdrup Skov eller et andet sted i nærheden, ved uddelingen af julegaver, dans omkring juletræet m.v. Det gjorde man ud af sit gode hjerte og sociale overskud, men som det siges i en pressemeddelelse, der bringes af både Kolding Folkeblad og Kolding Avis 12. februar 1917:

»En Belønning for det for uvante Munde og Nerver ofte anstrengende Arbejde at fortælle for de smaa, har Damerne sikkert fundet ved at møde de mange tillidsfulde Smil og Haandtryk og se ind i de mange glade Barneansigter, der forventningsfulde spejdede efter, hvad den ny Gæst havde at byde paa«.

Jovist, har man råd til det, findes der arbejde, der bærer lønnen i sig selv!

Med hensyn til personalets uddannelse rejstes der først meget sent krav herom. Fra begyndelsen har det at tage sig af små børn i førskolealderen ikke været noget, der krævede andet end hånd og hjerte på rette sted og så det at være ugift kvinde. Dog var allerede asyllets bestyrerinde fra 1897 til 1938 – nr. 2 i rækken – frk. Nielsine Eskildsen, uddannet. Hun var småbørnslærerinde. Men medhjælperne var meget længe jævne og uuddannede folk som slagter Petersens enke (1875), trommeslager Mortensens

datter (1881) og hvem der nu ellers indgik i den lange række af lavtlønnede og jævnlige udskiftede medhjælpere.

Først i 1930'erne møder man i asyllets protokol spor af uddannelsespolitiske overvejelser. Det sker i forbindelse med en debat om børns vilkår i byerne, rejst af den svenske fru Alva Myrdal, der forholdt sig kritisk over for »nødhjælpska-

rakteren« i de gamle asyler og vuggestuer. Hun ville have børnehaver for *alle* børn i byerne, også de velhavendes. Og, vel at mærke, med et bedre uddannet personale!

Ved ansættelsen i 1942 af frk. Edel Hansen fra Vejle som 1. medhjælper nævnes det for første gang, at ansøgeren har to års uddannelse bag sig fra Århus. På det tidspunkt er der ind-

Den unge asylbestyrerinde frk. Eskildsen med ca. 80 børn omkring århundredskiftet. På det tidspunkt har asylet gaslys. Det blev indlagt allerede i 1872.

skrevet 87 børn, og der er ansat to medhjælpere. Edel Hansen får 186,50 kr. månedligt i løn. Allerede to år efter hendes ansættelse påpeger Sundhedsstyrelsen gennem Overinspektionen for Børneforsorgen over for bestyrelsen, at man »er meget betænkelig ved, at en saa stor Institution drives med kun eet til Varetagelse af det daglige Arbejde kvalificeret Menneske. Man skal henstille, at der ansættes 2 uddannede Medhjælpere«. Desuden var dog også lederen her kvalificeret. Det var frk. Marie Dahl, der

var institutionens første børnehavelærerindeuddannede. Hun sad ved styret fra 1938 til lige efter 100 års-jubilæet i 1968.

I krigens år – altså i 40'erne – ser man også på asyllets indtægter, at holdningen til institutionens virke er ved at ændre karakter. For hvor der naturligvis ikke kan være tale om forældrebetaling, når arbejdet er godgørende nødhjælp med adresse til samfundets fattige, så er det noget, der dog lader sig diskutere, når asylet gradvist skal til at være børnehave for alle. Forældre-

Asylstuen i 1927. Maleriet på bagvæggen forestiller kunstmaler P. Toft, der skænkede asylet en del af sin efterladte formue.

betaling kan f.eks. kombineres med oprettelse af fripladser for de dårligst stillede, skønt denne model afvises endnu i oktober 1942.

Et lille års tid senere beslutter man sig dog alligevel for at ansøge staten om godkendelse og tilskud, og med denne ansøgnings imødekomelse følger så forældrebetalingen. Den vedtages i november 1943 og fastsættes til 1,50 kr. pr. barn pr. uge.

Og herefter er vejen banet til sikrere økonomiske tider. Det skyldes dog ikke så meget forældrebetalingen som de tilskud fra stat og kommune, der følger med, og som fra finansåret 1945-46 er på henholdsvis 40 og 30% af de godkendte driftsudgifter. Disse var i samme finansår 4998 kr.

For ellers havde økonomien unægtelig fra første færd været en besværlig størrelse at have med at gøre. Alle indtægter skulle ind ad frivillig vej, og det krævede vedvarende ihærdighed fra bestyrelsens side, især i årene før de store legater – fra bl.a. kunstmaler Peter Toft og kreaturhandler Jens Holm – begyndte at virke. Dog gav det også lidt liv i byen. Det stadig kendte eksempel er Børnehjælpsdagene, der fra omkring 1909 bliver en god indtægtskilde for asylet.

Men ellers sendte man bidragslister ud, som byens borgere og virksomheder – f.eks. Spare- og Laanekassen – kunne tegne sig på med større eller mindre beløb, for den gode sags skyld. Det gjorde man både regelmæssigt og ved særlige lejligheder, når der af en eller anden grund var brug for flere penge end ellers. Ved juletid anmodede man også om gavehjælp til børnene, f. eks. i form af brugt tøj – der så naturligtvis måtte indleveres til asylet så betids, »at mulig fornøden Omsyning af Klædningsstykket kan finde

Sted«, som der står i en avisannonce 28. november 1874.

Der blev også afholdt dilettantforestillinger til fordel for asylet, selv om nogle i bestyrelsen til at begynde med fandt denne måde at inddrive penge på lige lovlig dristig. Da man fik tilbudet i 1875 fra Handels- og Kontoristforeningen, der tilbød sig med en forestilling, var den protokolførte reaktion i alt fald behersket: »Man bestemte at takke Foreningen for den velvillige Tanke uden dog at udtale nogen Opfordring«. Men siden blev det til adskillige forestillinger af den art. Og bestyrelsens holdning blev bestemt også helhjertet og positiv. Den 21. december 1878 »føler Bestyrelsen det som en kjær Pligt« i en avisnotits »at bringe samtlige Spilende og tillige de mange Andre, som have udvist venlig Imødekommenhed i denne Sag, deriblandt ogsaa Bladets ærede Redaktion, en hjertelig Tak for de bragte Kjærligheds ofre«. Der var også andre end komedianterne, der optrådte gratis til fordel for asylet. Som eksempel kan nævnes fru Toft og frk. Aagaard, der optrådte ved en aftenunderholdning i foreningen (november 1878) og rektor Theisen, der bidrog med et eller flere foredrag i oktober 1881.

Men bazarerne var det, der gav bedst. Ved den første bazar efter byggeriets afslutning i Markdannersgade indkom der næsten halvdelen af, hvad det havde kostet at bygge, nemlig 1536 Rdl., 3 Mark og 9 Skilling. Af dem anvendte man 1200 Rdl. til afbetaling af byggegælden, der p.g.a. de forlods indsamlede midler kun var på 1800 Rdl. Så man fik meget hurtigt foden under eget bord og havde så kun driften at skaffe midler til. Den blev i 1868 anslået til 500 Rdl. om året.

Op gennem vort århundrede holder man efter evne Markdanersgade-bygningen ved lige. Man foretager sig undervejs forskellige mindre om- og tilbygninger og får indlagt de tekniske og sanitære installationer, tiden nu gør rimelig. I 1918 får man f.eks. elektrisk lys. I 1936 egen telefon. Og i 1939 vedtager man at indlægge WC og håndvaske. Men efterhånden kan man ikke holde trit med nedslidningen, og i 1947 finder Overinspektionen for Børneforsorgen, at asylbygningen er for gammel til at bære en velindrettet institution. Nye ombygningsplaner afvises af Socialministeriet i 1950. Derfor ender det i Søgade.

I 1952 køber man grunden, og i 1954 tages den nye børnehave i brug. Bygningen er tegnet af arkitekt Chr. Rasmussen og normeret til 52

børn. Med tilkøbet i 1965 af naboejendommen blev der plads til yderligere 20.

Fra dette tidspunkt hedder det ikke mere asyl, men børnehave i protokollen. Og så er det en anden historie end den, der her skulle berettes. I dag er børnehaven i Søgade en moderne børnehave med 76 børn. Den fungerer som andre på tidens præmisser, men med sit eget særpræg. Det skabes - nu som før - af de mennesker, der er ansat og som lægger deres fantasi og kræfter i det daglige arbejde, og af de forældre og andre, der tager del i livet i deres børns børnehave, i diverse arbejdsgrupper, i bestyrelsen og hvor det nu måtte være. Men det giver vel også særpræg at have historie. I alt fald er det sjovt - og værd at markere!

Øjenlæge i Kolding i 34 år

Af E. Frandsen

Når man i dag som 77-årig læge ser tilbage på sit liv, kan man ikke undgå at fyldes med taknemmelighed over, at det blev een forundt at leve i denne periode, hvor der skete fremskridt i lægevidenskaben, som man aldrig kunne have drømt om. Dette gælder ikke mindst øjenspecialitet, hvori jeg kom til at virke i mere end 30 år her i Kolding. I et tilbageblik vil jeg gerne forsøge at skildre forholdene, som de var både for patienter og læger i 1948 og fortælle, hvad der skete i de følgende 34 år op til 1982, da jeg trak mig tilbage.

Min entre i specialiet gjorde jeg 1. april 1948, da jeg blev ansat som assistent hos øjenlæge Johannes Kjølbye her i Kolding. Jeg var da 33 år gammel og havde efter eksamen 7 års almindelig hospitalsuddannelse bag mig, før jeg bestemte mig for øjnene.

På det tidspunkt var der kun få steder i landet, hvor der var knyttet en øjenafdeling til de offentlige, amtskommunale sygehuse. De små lægelige specialer som øre- og øjensygdomme hørte fra gammel tid til i de katolske klinikker, som fandtes i de fleste større provinsbyer, og hvor de praktiserende speciallæger havde deres små afdelinger på helt privat basis. I Kolding var det Sct. Hedvigs Søstrenes Orden, som var kommet til byen i 1921 og havde åbnet en klinik i Katrinegade. Her kom også dr. Kjølbye i 1921 og fik mulighed for at indlægge sine patienter. Forholdene blev hurtigt for små, og søstrene

byggede så Sct. Hedvigs Hospital i Domhusgade, som blev indviet i 1929, og det blev i det hus, jeg begyndte min løbebane som øjenlæge, og hvor jeg med en kortere afbrydelse kom til at arbejde i 27 år.

Foruden øjenafdelingen husede søstrene en øreafdeling under ørelæge Chr. Hvidt, og ydermere indlagde dr. Baagø enkelte medicinske patienter og nogle fødsler. Få år senere i 1951 åbnedes der også en ortopæd-kirurgisk afdeling med Ingeborg Lou som leder, og den expanderede som bekendt i hurtigt tempo.

Officielt blev jeg ansat som reservelæge ved øjenafdelingen, men i virkeligheden drejede det sig om et assistentjob hos dr. Kjølbye på helt privat basis. Det indebar, at man også skulle arbejde dagligt i chefens konsultation i byen, og det var der, hovedindsatsen blev ydet. Honoreringen stod derimod ikke i forhold til ydelserne. Mens man for hospitalsarbejdet fik den af lægeforeningen fastsatte løn på ca. 900 kr. om måneden, så måtte jeg for assistentjobbet med de 5-6 timer daglig, forceret arbejde, også på lørdage, nøjes med at indkassere 50 kr. månedligt. Dette beløb blev dog efter ½ års tjeneste forhøjet til 100 kr. månedligt. Kjølbye havde haft denne assistentordning i sin praksis helt fra 1936.

Arbejdsdagen for en reservelæge ved Øjenafdelingen, da jeg begyndte i 1948, forløb på følgende måde: Man mødte kl. 8 på hospitalet og gjorde journalerne klar til konference med dr.

Kjølbye, der indfandt sig kl. 8.30. Denne konference var altid meget hurtigt overstået, da Kjølbye ikke var særligt interesseret i journaler og aldrig læste mere i dem end strengt nødvendigt. Her skal det lige indskydes, at omgangsformen mellem chef og reservelæger dengang var en anden end i dag. Chefen ansås for så højt hævet over de underordnede, at man ikke kunne tillade sig at sige De til ham. Han skulle tiltales i tredje person, så man sagde f.eks. »Synes overlægen ikke« o.s.v.

Så var der stuegang, hvor man fulgte i hælene

på Kjølbye udstyret med en lommelampe, hvis lys man måtte være meget omhyggelig med at centrere på hver enkelt dårligt øje, der skulle inspiceres. På patientens venstre side kom den faste øjensøster. Det var de første år søster Michaela, senere i mange år søster Rosa. Hun bar en stor træbakke, hvorpå der var forbindsstoffer og diverse flasker med øjendråber. Bakken blev anbragt på dynen oven på patientens mave. Alle patienter skulle ligge pænt på ryggen i deres seng, når der var stuegang. Der blev så skiftet forbindelse på operationspatienterne. Næsten

alle de øvrige blev dryppet med lapisøjendråber, uanset hvad de fejlede. Stuegangen til de ca. 20 patienter varede sjældent mere end ½ time, og derefter gik man så på operationsstuen og foretog de indgreb, der var på dagens program.

Uddannelsesmæssigt var det på en måde et plus at komme til et sted som Kolding, hvor man hurtigt fik lov til at boltre sig i øjenkirurgien. Alle mindre indgreb, også skeleoperationer blev hurtigt helt overladt til assistenten, og selv den »fornemmeste« øjenoperation den grå stær fik jeg meget tidligt lov til at gå igang med. Forinden havde jeg dog trænet ihærdigt med at fjerne linser på griseøjne, som jeg velvilligt fik overladt på Kolding Andels Svineslagteri og opererede hjemme på spisebordet med assistance af min kone.

Der var ingen specialuddannet operationssygeplejerske, så på operationsstuen havde man kun assistance af den samme søster, som også passede afdelingen. Der var i det hele taget meget sparsomt med personale. Til at passe de 20 patienter var der således kun 2 søstre, og så var der frk. Pedersen, der fungerede som sygehjælper, og som gennem mange år og på alle ugens dage var en trofast og uvurderlig hjælp for afdelingen. Når der var behov for narkose f.eks. til skeleoperationer til børn, blev den givet af en af søstrene i form af æter på en såkaldt Wanschepose. Det var en meget ubehagelig og absolut ikke ufarlig form for bedøvelse. Heldigvis blev jeg forskånet for alvorlige uheld.

Assistenten modtog ikke dengang megen undervisning eller vejledning i det hele taget, så man lærte hurtigt at klare sig selv, selvfølgelig med de store bøger til hjælp. Af og til kunne

man dog nok føle sig noget usikker og forladt, når man stod alene med et vanskeligt tilfælde, og chefen var taget på week-end til København, hvad meget ofte skete, og den startede som regel onsdag middag.

Operationerne var dengang ikke særlig tidsrøvende, så i almindelighed var det hele overstået ved 10-tiden, hvorefter Kjølbys tog afsted igen. Assistenten havde så et par timer til rådighed, hvor der var nok at gøre. Der var patienter, der skulle underkastes særlige undersøgelser. Der skulle tages blodprøver og så selvfølgelig en del skriftligt arbejde.

Afdelingen var som nævnt normeret til 20 senge, og de var i reglen belagt. Sengene var fordelt på 2 store og 4 mindre sygestuer. De sanitære forhold ville chokere en nutidig iagttager. Der var kun 2 toiletter til 20 patienter, et ved hver ende af den lange gang. Der var ikke vaskekummer på stuerne, kun én ved hvert toilet. Patienterne, og de fleste var jo gamle mennesker, måtte oftest klare deres personlige toilette alene ved hjælp af et vandfad ved eller i sengen. Det var ikke så underligt, at sengetøjet til tider kunne se mindre propert ud. Det blev ikke skiftet hver dag. Rengøringsarbejdet på afdelingen blev besørget af et par gangpiger. Det var oftest lidt svagt begavede unge piger, der var under åndssvageforsorgen, men som søstrene tog sig af og havde boende i en særlig funktionærbolig.

Hospitalet rådede over et lille laboratorium, hvor der hver formiddag kom en enkelt laborant, som klarede alt, hvad der blev ordineret af prøver og undersøgelser fra både øjen-, øre- og ortopædisk afdeling.

Efter arbejdet på afdelingen var der ½ times

Slotsgade 2.

frokostpause, og så startede man igen kl. 12.30 i Kjølbyes privatpraksis, der havde til huse i Sparekassens ejendom, Slotsgade 2. Det var her dagens største eller i hvert fald mest forcerede arbejdsindsats blev ydet. Kjølbye kom selv og deltog fra kl. 13.

Denne klinik var ikke ideelt indrettet, og den var meget sparsomt udstyret. Der var et stort venteværelse, men dog ikke større, end at det på travle dage hurtigt blev fyldt, så en del patienter måtte sidde eller stå på trapperne udenfor. Der var så et rum til en sekretær, som skulle holde styr på det hele. Der var to egentlige kliniklokaler med et fælles mørkerum, og endelig var der et mindre rum benyttet til småoperationer eller specielle undersøgelser eller behandlinger. Udstyret var som nævnt meget primitivt selv efter datidens forhold. Kjølbye anskaffede meget nødig noget nyt. Til undersøgelse af det indre øje havde man et øjenspejl, et ophthalmoscop, men til det ydre afsnit måtte man nøjes med 2 lupper

Konsultationsstue i Slotsgade.

og en almindelig bordlampe. Sædvanligvis bruger man til undersøgelse af øjets forreste afsnit, en såkaldt spaltlampe, der sammen med ophthalmoscopet må betragtes som øjenlægens vigtigste undersøgelsesapparat. Der stod også en sådan spaltlampe i mørkerummet, men det var absolut ikke velset, at man benyttede den, det var for tidskrævende. På hospitalet var der iøvrigt ikke nogen spaltlampe. Men selv om forholdene var primitive, var det alligevel forbavsende, hvad man ved træning og erfaring kunne lære sig at se med de sparsomme hjælpemidler. Klinikens vigtigste og mest benyttede inventar var selvfølgelig de 2 brillekasser, men de var nu også for at sige det mildt temmelig antikverede.

Man holdt åbent hus, og der var stor tilstrømning næsten hver dag, så der tit var 2-3 timers ventetid for patienterne, der ofte kom langevejs fra. Der var daglig patienter fra både Vest- og Sønderjylland, helt ned til grænsen,

specielt var der mange fra Tønderegnet. Visse dage kunne besøget være overvældende, f.eks. på kongens og dronningens fødselsdage, der jo var skolefridage, men også i efterårsferien og det første par dage efter sommerferien. På sådanne dage kunne arbejdet trække ud til hen på aftenen. Min rekord var ene mand at klare 123 patienter, den dag sluttede først kl. 22. Der var også åbent om lørdagen, dog var assistenten i reglen alene og kun fra kl. 10 til 12. Når døren blev lukket kl. 12, havde der ofte indfundet sig så mange patienter, at man først kunne slutte ved 14-15 tiden. På almindelige dage var man i reglen færdig ved 16-17 tiden, men man måtte jo blive ved, til alle havde været for, og selv om det trak ud, blev der aldrig bevilget en kaffe- eller rygepause.

Når praksisarbejdet var overstået, var det endnu ikke fyraften. Man skulle så igen hver dag på hospitalet, hvor der skulle gåes aftenstuegang og skrives journaler på de nyankomne patienter, som man dog i reglen kendte de fleste af fra Slotsgade. I reglen kunne man slutte af ved 18-19 tiden, men derefter forventedes det, at man holdt vagt resten af døgnet, d.v.s. holdt sig i nærheden af en telefon og tog sig af eventuelle akutte øjentilfælde og tilskadekomne.

Med hensyn til øjenlægens honorar, så var det sådan for de indlagte patienters vedkommende, at der intet økonomisk mellemværende var mellem søstrene og speciallægen. Hver part sendte hvert kvartal sin egen regning til sygekasserne for henholdsvis sygepleje og lægeydelser. Lægerne måtte selv afholde alle udgifter til anskaffelse og vedligeholdelse af apparatur til undersøgelser samt instrumenter og suturmateriale osv. til operationerne. Fra praksis

Skiftedag, 1. april 1957. Øjenlæge Kjølbje og øjenlæge Frandsen. 1992. (Foto: P. Thastrum)

sendte øjenlægen på lignende måde hvert kvartal regning for hver ydelse til de respektive sygekasser, og det drejede sig om mange. Fra Kolding kunne der være op mod 100. De største sygekasser, som Kolding, Vejen og Vamdrup, havde en speciel såkaldt taxt-I ordning, hvorefter øjenlægen fik et fast årligt honorar pr. tilmeldt medlem, uanset om patienten søgte lægen hundrede gange eller slet ikke.

Kjølbje trak sig tilbage 1. april 1957, hvorefter jeg både overtog praksis og blev chef for øjenafdelingen. Jeg fortsatte med samme ordning som Kjølbje med at holde assistent, den første var i øvrigt Poul Svane-Knudsen, som efter 2 års assistenttid videreuddannede sig i København og vendte tilbage til Kolding som kompagnon og sideordnet overlæge i 1964.

I 1964 købte jeg ejendommen Fredericiagade 17 og fik den indrettet til en øjenklinik, der blev udstyret med moderne inventar og instrumentarium, og som iøvrigt fungerede der helt til

1992. 2 år senere, i 1966, skete der det, at øjenafdelingen på Sct. Hedvig blev delvis overtaget af Vejle Amt. Det drejede sig i første omgang om driften af operationsstuen, men indebar også, at lægerne blev offentlig ansat. Der blev bevilget en operationssygeplejerske og endvidere adgang til at benytte amtets narkoselæger. For de indlagte patienter blev der oprettet en plejekontrakt mellem amtet og Sct. Hedvigs Søstre. Denne ordning fungerede ganske tilfredsstillende den følgende halve snes år, men da Kolding nye sygehus, Dyrehavegårdhospitalet, blev bygget, blev der indrettet en øjenafdeling der, og i 1975 var det slut med søstrenes sygeplejeindsats i Kolding, og Sct. Hedvigs Hospital blev nedlagt. Jeg må her sige, at jeg i dag med stor glæde og taknemmelighed mindes samarbejdet med de katolske søstre, der udførte et så stort og fortjenstfuldt arbejde med behandlingen af øjensygdomme i hele det sydlige Jylland. Det skuffede mig derfor meget, at der ikke fra officiel side blev givet udtryk for påskønnelse af denne indsats, da de efter 54 års arbejde måtte lukke hospitalet og rejse fra byen.

Arbejdet på den nye afdeling blev derimod for mig ikke uden problemer. Jeg havde svært ved at vænne mig til den tunge, langsommelige og lidet effektive arbejdsgang på det store sygehus, f.eks. besværliggjorde det arbejdet, at vi ikke kunne få lov til at have vort eget specialuddannede personale på operationsafdelingen. Resultatet blev, at jeg efter 2 år søgte og fik min afsked i 1978 som 63 årig, hvorefter jeg helt hellegede mig min privatpraksis. Medvirkende til denne beslutning var selvfølgelig også udsigten til, at afdelingen evt. skulle flyttes til Vejle, hvilket allerede var sket med øreafdelingen.

Hvis vi nu skal se lidt nøjere på den udvikling, der er sket i patientbehandlingen i de 30 år, ja så må man generelt karakterisere den som revolutionerende. I 1948 var den antibiotiske æra i sin spæde begyndelse, penicillinet var, som det første, kommet et par år før, men det var stadig dyrt, og man blev absolut ikke populær hos søstre, hvis man belastede deres budget ved at ordinere den slags præparater. Binyrebarkhormonerne (Cortison, Prednison osv.), som har revolutioneret behandlingen af mange alvorlige, blindhedstruende øjensygdomme, kom først ind i billedet i begyndelsen af 50erne.

For øjenkirurgiens vedkommende var der faktisk ikke sket væsentlige fremskridt i de foregående 30-40 år, men også her kom der et vældigt skred først i 50erne. Operation for grå stær blev i 1948 kun udført på 45 patienter i Kolding. I 1978 var det blevet til 170. I 1948 var princippet ved denne operation kort og godt »kniven ind og stæren ud«. Man åbnede øjet med et stort snit med en stærkniv, ridsede hul på linsens kapsel og trykkede indholdet ud. Det hele varede højst 2 minutter, og man havde ingen mulighed for at sy såret sammen. Til gengæld lå de i reglen gamle mennesker fastbundet på ryggen i deres seng med bind for begge øjne i seks døgn, en både fysisk og psykisk voldsom belastning, som dog heldigvis næsten altid gik godt. Resultaterne dengang var for så vidt ikke så dårlige, men de fleste patienter måtte genindlægges en til to gange til en efterstærsoperation, så der gik ofte flere måneder, før de opnåede et brugbart syn. I løbet af 50erne skete der som nævnt store ting. Vi lærte at fjerne hele linsen i dens kapsel, og at sy såret sammen, så patienterne slap for det strenge sengeleje og kunne

komme op en dag eller to efter operationen. Til gengæld varede denne nu mere end en halv time. Lidt senere kom så kontaktlinserne til, det indebar, at man slap for de tykke stærbriller og endvidere, at man kunne have glæde af at blive opereret for en censidig stær. Efter 1980 er der som bekendt sket yderligere store ting med teknikken, så man nu indsætter en kunstig linse i

øjet til erstatning for den uklare stærlinse og derved ofte helt kan undgå både briller og kontaktlinse.

Det er her fristende at indskyde, at vi aldrig i årene på Sct. Hedvigs Hospital, og i øvrigt heller ikke på Kolding nye sygehus, havde ventetid til operation for grå stær, og det til trods for, at vi dækkede et væsentligt større opland og til-

Stuegang på øjenafdelingen, 1960.

med havde væsentligt mindre personale end i dag. Forklaringen på dette forhold skal jeg her afstå fra at komme ind på.

Behandlingen af den grønne stær, som skyldes et forhøjet tryk inde i øjet, er også i dag væsentlig bedre end dengang, men det skyldes især en bedret medicinsk behandling og bedre muligheder for at stille en tidlig diagnose. Der er ikke som ved den grå stær sket nogen drastisk forbedring af den operative teknik.

Så er der skeløjetheden. I 1948 blev der her opereret 156 patienter, væsentlig børn for denne skavank. I 1978 var der kun det halve antal, nemlig 86. Det hænger delvis sammen med Kjølbys store ry som skeloperatør. På det område blev vi nu hurtigt meget kloge. Der blev dengang opereret en masse børn, som aldrig skulle have været opereret, men som kunne have været rettet med briller. Også dette indgreb var dengang såre simpelt og bestod kun i en overklipping af en eller to af de små muskler, der drejer øjet. Det var overstået på et par minutter og blev afsluttet med, at man syede det lille klip i bindehinden sammen med sort silketråd, købt i Østergades Varehus. Det var også i begyndelsen af 50'erne, at der på dette område kom en ny og bedre, men også meget tidskrævende, teknik, indført fra England, som gav resultater, der både kosmetisk og funktionelt var væsentlig bedre end tidligere. Samtidig var vi i Kolding blandt de første her i landet, der, også inspireret fra England, oprettede en speciel skelklinik (orthoptisk klinik), der tager sig af undersøgelse og behandling af samsynsproblemer.

Ser vi nu på de svære tilfælde af øjenskader, de perforerende læsioner, så er det meget over-

raskende, at der i betragtning af den øgede industrialisering og mekanisering ikke skete nogen væsentlig stigning i antallet i de 30 år. I 1948 var der indlagt 11 tilfælde med øjenperforationer, i 1978 16, men det er bemærkelsesværdigt, at af de 11 i 1948 skyldtes de 4 tilskadekomst ved brændehugning. Det var især drenge, der ikke var forsigtige og kom galt af sted på den måde. Denne årsag figurerede ikke mere i 1978, nu var det frontrudelæsioner ved færdselsulykker, der var dominerende. Behandlingen og resultatet af denne er blevet betydeligt forbedret, takket være antibiotica og en bedre syteknik.

Under det operative skal lige til slut nævnes nethindeløsning, en relativt sjælden og vanskelig trakterbar lidelse. Den havde jeg fattet en særlig interesse for under et vikariat på Sahlgrenska Sjukhuset i Göteborg, og jeg dyrkede den senere på studierejser til bl.a. Lausanne og Paris. Det gælder også for denne lidelse, at 50'erne var en frugtbar periode, hvor der udvikledes ny og bedre teknik, som gjorde udsigterne mindre håbløse. I 1948 var der ikke indlagt patienter med nethindeløsning i Kolding. De få, der havde været i oplandet, var blevet sendt til Rigshospitalet. I 1976 opererede vi 14 patienter og havde den tilfredsstillende, at vores resultater var lige så gode som på de store klinikker.

En stor del af de patienter, der beslaglagde sengene i 1948, led af forskellige former for betændelse i regnbuehinder og hornhinder. De var ofte indlagt i 2-3 måneder, og behandlingen bestod væsentligst i svedekure, kulbuelysbade og vitaminpræparater. For disse patienter var det også revolutionerende, da vi i 50'erne fik binyrebarkpræparaterne, som både kunne anvendes lokalt og universelt. Det medførte, at de

allerfleste af disse patienter kunne behandles i øjenlægens konsultation.

Hermed kommer vi så ind på udviklingen i praksisarbejdet igennem de 30 år. Vores arbejde i konsultationen i 1948 var først og fremmest brillebestemmelser. Synsprøver og udstedelse af recept til briller optog den største del

af tiden. Sygekasserne forlangte dengang for at give tilskud til briller, at man mødte med recept fra en øjenlæge. Det gav selvsagt en masse arbejde. Spændende var det ikke, men en stor del af det var jo uden problemer, noget man efterhånden kunne pr. rygmarv.

I 1948 og de første år derefter, indtil der rigtig

Læger og søstre, 1956. Lægerne var fra venstre Richter-Jørgensen, Adorjan, Rechnagel, Ingeborg Lou, Christian Hvidt, Baagoe, Frandsen og Svane Knudsen.

kom gang i den antibiotiske behandling af de ydre øjeninfektioner, som nok dengang var mere almindelige end nu, havde vi mange patienter, der mødte op i klinikken og fik øjnene dryppet med lapisøjendråber, ofte 3 gange om ugen, ja undertiden dagligt i en kortere periode. Det var en nem og hurtig konsultation for øjnlægen. Kjølbys klarede ofte en hel flok på et øjeblik ude i venteværelset, hvor de sad anbragt på stribe med bagoverbøjede hoveder og afventede det sviende dryp.

I løbet af de 30 år er der sket en væsentlig ændring af klientellet. Brillebestemmelser er ikke længere det dominerende. De varetages nu for en stor del af optikerne. Kontaktlinser, der hører til i grænseområdet mellem øjnlæger og optikere, implicerer ofte begge parter, men det er øjnlægen, der må tage affære, hvis der optræder komplikationer eller alvorlige problemer.

Lapisdrypningernes tid er stort set forbi, til gengæld er der kommet en stor ny gruppe til, omfattende alle de patienter, der tidligere var indlagt for betændelsestilstande i det indre øje, men som nu klarer sig med ambulant behandling. En anden gruppe, som bidrager med et stort kontingent i den daglige klinik, er patienterne med grøn stær. Det er en meget udbredt lidelse, som her i Danmark rammer 2-3% af alle over 60 år. Disse patienter skal almindeligvis møde til kontrol og evt. justering hver 3.måned. Videre har man kontrol af patienter med grå stær før og efter operation, og endelig er der synskontrol og behandling af skelebørn, en nok så tidskrævende opgave.

En kategori, som vi ikke så meget til tidligere, er patienter med forskellige almenlidelser, som henvises af egen læge til vurdering. Det drejer

sig om patienter med højt blodtryk, hovedpine, svimmelhed, sukkersyge o.s.v. Det er undersøgelser, som ofte kræver megen tid, samt svarskrivelse til den henvisende læge. Den slags korrespondance var helt ukendt i Kjølbys tid.

Alt ialt må man konkludere, at der i dag skal bruges mere tid. Kjølbys kunne på travle dage undertiden komme op på at se på 20 patienter på en time. I dag skal man være på tæerne, hvis man skal nå 5-6.

Til slut må jeg lige omtale en ting, som bliver mere og mere aktuel. Det er det forhold, at der ved anvendelse af visse, kraftigt virkende lægemidler mod forskellige almenlidelser undertiden, foruden andre bivirkninger, også kan komme påvirkning af øjne og synsbaner med evt. deraf følgende synsnedsættelse.

Derfor kan jeg passende her slutte med at konkludere, at det trods vores forøgede viden og de store tekniske fremskridt nok ikke er blevet lettere at være læge. Det er måske sværere i dag at leve op til det gamle bud »primum nil nocere« (man må først og fremmest ikke gøre skade), end det var i 1948.

Ølbryggerne i Kolding

Af Carsten Fladmose Madsen

Tidligere fandtes ølbryggere i enhver dansk by. Kun på landet bryggede man på gårdene øl til husholdningen, medens borgerne i byerne i stor udstrækning måtte købe øllet hos de bryggere og gæstgivere, som med næringsbevis eller borgerbrev havde rettigheder til at brygge og sælge øl.

Ølbryggere i byerne kan findes i de gamle borgerskabsprotokoller, som blev ført af bystyret. I Kolding er der således den 25. april 1695 udstedt borgerskab som ølbrygger til *Johan Pouck*, og den 5. februar 1733 til *Johan Grauf*, født i Lübeck, *Christopher Neis*, født i Bremen, og *Jacob Wüst*, født i Pommern. Der har her formentlig været tale om tre omrejsende bryggere, som på samme måde som andre håndværkere drog rundt mellem byerne, hvor de slog sig ned igennem kortere eller længere tid.

Endvidere er der den 3. november 1746 givet borgerskab til brygger *Niels Olesen* fra Vraa, den 4. november 1779 til brygger *Hans Simonsen*, den 8. november 1781 til brygger *Niels Knudsen* fra Vesterby, den 15. maj 1783 til brygger *Jørgen Jensen*, født i Ejstrup, og den 4. maj 1786 til brygger *Peter Thygesen* fra Pjedsted.

Desuden støder man på en ølbrygger, som ikke ses i borgerskabsprotokollen, som går tilbage til 1675. Det er *Hans Hansen Mouritz*, som den 23. januar 1678 indgik en aftale med den danske søetat om levering af 800 tdr. skibsøl til flåden. Kun få personer havde dengang ølbrygning som

eneste næringsvej. Oftest blev ølbrygningen og maltgøringen drevet ved siden af andre hverv. Ølbrygning og maltgøring var ikke særligt kompliceret eller tidskrævende dengang. Øllet, der blev brygget, var af en type svarende til det kendte hvidtøl, undertiden lidt stærkere, men med en noget anden smag, som næppe ville findes behagelig i dag. Det stærkere øl var importeret fra udlandet, og var alene på grund af prisen forbeholdt det bedre borgerskab.

Foruden ølbryggerne fandtes der en række ølhandlere eller øltappere, som typisk solgte øl importeret fra udlandet eller øl brygget i andre byer.

Ølbrygning som småindustri

I 1852 forpagter *Fr. P. Ingwersen* en del af Slots møllen og starter der sit eget ølbryggeri. Det sælger han i 1856 til *A. C. G. Mazanti*, som i 1872 omdanner bryggeriet til Aktieselskabet Slotsmøllens Fabrikker.

I 1856 og frem til 1860 ses i Merkantillkalenderen *I. S. Borch* som ølbrygger og dampbrænder. Kombinationen af ølbrygning og brændevins fremstilling var almindelig på den tid. Det gav en rationel udnyttelse af råvarer og arbejdsindsats, ligesom de to produkter, hvidtøl og brændevin, stod godt til hinanden. Det var meget benyttet at sætte smag på brændevinen med hvidtøl.

I 1857 eller 1858 starter endvidere ølbrygger *Koch* i Kolding. Han søger i Kolding Avis den 1. juni 1858 efter en duelig ølbryggerkarl, som straks kan få plads. Koch ses i Merkantilkalenderen for 1860; han er formentlig ophørt med at brygge øl i dette år eller lige kort derefter.

Der findes på den tid flere personer i Kolding, som i vejvisere eller skatteligninger står opført som bryggere, men hvor det med sikkerhed eller med ganske stor sandsynlighed kan siges, at de pågældende er ansat hos Slotsmøllens Fabrikker. En af disse, hvorom der hersker nogen uvished, er *Rasmus Sørensen*, 42 år gammel, som i folketællingslisten i 1890 er anført som ølbrygger. Han bor som logerende på Seestvej 39. Det er uvist, om han er selvstændig ølbrygger, eller om han er ansat på et af de øvrige bryggerier i byen.

Under et forarbejde til loven om ølbeskatning undersøger myndighederne i 1883 forholdene på landets bryggerier. Om Kolding meddeles den 16. juni 1883, at der i byen er tre ølbryggerier, Slotsmøllens Aktieselskab midt i byen, Strandbys bryggeri ud mod vest, og *Juhls* bryggeri mod syd.

Slotsmøllen har af inventar et mæskekar, et brygkar, og to brygkedler. Bryggeriet drives ved vand- og dampkraft, idet man har en 12-hestes og en 8-hestes dampmaskine samt to dampkedler. Man brygger øl efter behag i venlige lokaler. Brygningen starter klokken seks morgen, hvor efter øllet er i svalcbakkerne klokken tre om termiddagen. Slotsmøllen har i året forud brygget 3.457 tdr. bayersk øl, 81 tdr. dobbeltøl (16 pct. sukker), 128 tdr. taffeløl (14 pct. sukker), 678 tdr. øl nummer 1 (11 pct. sukker), 1.798 tdr. øl nummer 2 (9½ pct. sukker) og 2.335 tdr. øl nummer 3 (5 pct. sukker). Heraf var til udlandet (Ham-

burg) udført 26 tdr. dobbeltøl. Nogle år senere er produktionen opgivet til 5.000 tdr. bayersk øl og 8.500 tdr. hvidtøl til en værdi af henholdsvis 100.000 og 58.800 kr. foruden 5.000 tdr. mask til en værdi af 7.000 kr. og 3.000 tdr. rug til en værdi af 44.000 kr. Der forbrugtes 3.500 pund byg og 6.000 pund humle samt 3.000 tdr. kul til dampmaskinerne.

Den 2. oktober 1895 meddeler byfoged- og borgmesterkontoret i Kolding til toldinspektør Maltzen i København, at der i Kolding kjøbstad findes tre ølbryggere: *Poul Jensen Juhl*, *Anders Lauritz Larsen* og *Carl Berthoed Petersen*, kaldet Strandby, samt i Kolding Landsogn Aktieselskabet Slotsmøllens Fabrikker.

Bryggeriet Juhlsminde

Den 16. november 1861 erhverver *Poul Jensen Juhl* næringsbevis som brygger i Kolding. Dette er første gang, man hører om *Juhl* som brygger. Undertiden følger næringsbeviset først en tid efter, at gerningen er påbegyndt, men da *P. J. Juhl* ikke ses i kildemateriale fra 1860, er det rimeligt at antage, at hans bryggeri etableres i 1860 eller 1861.

Poul Jensen Juhl er født den 15. juni 1831 i Sdr. Bjært. Han overtager i 1872, den 21. juni, ejendommen med matrikelnummer 498 på hjørnet af Agrupvej og Sdr. Landevej. Det er *Poul Jensen Juhl*, som starter ølbrygningen på stedet, og han har formentlig lejet sig ind i de første år. I 1868 og 1869 betalte brygger *Juhl* i skat 30 og 37 rigsdaler, sidstnævnte baseret på en anslået indtægt på 1.200 rigsdaler. Bryggeriet er kun udstyret med en brygkedel. Omkring 1883 fremstilles årligt 3.000 tdr. øl med 8% sukkerindhold for-

uden lidt dobbeltøl, og der forbruges 600 tdr. malt.

Op mod 1885 beskrives bryggeriet som et hvidtølsbryggeri med en årsproduktion på 1.800 tdr. hvidtøl til en værdi af 15.000 kr. Der forbruges årligt 800 tdr. byg og 1.000 pund humle samt til opvarmning 300 tdr. stenkul. Bryggeriet var drevet ved håndkraft, og der udbetaltes i arbejds løn 2.000 kr. til fem ansatte. Foruden hvidtøl er der fremstillet gammeltøl på bryggeriet. Gammeltøl er overgæret øl, som er lagret med et højere alkoholindhold til følge. Da øllet skal lagres i kølige omgivelser for ikke at blive dårligt, bliver det kun brygget en gang årligt, i marts måned, hvor årstidens temperatur er hensigtsmæssig for oplagring.

I 1893 meddeler Juhl til Inspektoratet for Ølbeskatningen, at han vil henlægge 4 tdr. overgæret øl til gammeltøl, og at han vil erlægge skat forud. Øllet er undersøgt og indeholder 3,41 procent alkohol. Juhl havde året før på samme måde henlagt 14 tdr. øl til gammeltøl, men måtte konsumere det meste i sin egen husholdning. De sædvanlige aftagere ville ikke aftage øllet til den højere pris, som var en følge af ølbeskatningen, men ville så i stedet hellere have det bayerske øl. Inspektoratet meddeler, at man i sådanne tilfælde helst undgår salgsbøger, da det hovedsageligt drejer sig om små bryggere, hvoraf nogle næppe kan skrive. Inspektoratet ønsker blot, at bryggerne erlægger afgiften forud, så længe det drejer sig om under 10 tdr. øl. Brygger Juhl var egentlig hjemfalden til en bøde på 98 kr., da han ikke havde oplyst noget om de 14 tdr. øl fra året før, men bødekravet frafaldes, da man skønner at tilfældet skyldtes uvidenhed. I 1893-94 bliver der for sidste gang

henlagt 12 tdr. øl til gammeltøl. Poul Jensen Juhls indtægt anslås i 1895 og 1897 i skatteligningen til 6.000 kr. På et tidspunkt i første halvdel af 1890'erne inddrages en slægtning Jens P. Juhl i ølbrygningen. Poul J. Juhl selv har sammen med sin hustru Inge Marie Juhl i alt seks børn, fem piger og en dreng, født i perioden fra 1867 til 1879.

Jens P. Juhl er født den 29. august 1858, og optræder i 1895 som løjtnant og ølbrygger med en anslået årsindkomst på 700 kr. Poul Jensen Juhls indtægt er for 1903 anslået til 5.000 kr. I skatteligningen for 1903 ses på Juhlsmindes adresse at bo en brygger L. Jensen, med en anslået årsind-

tægt på 800 kr. Denne brygger er formentlig ansat hos Juhl, som efterhånden er 72 år gammel.

Bryggeriet sælges den 27. juli 1903 til købmand *Malthe Christian Westergaard*, født den 19. januar 1871. Han får den 21. august 1903 borgerskab som ølbrygger, men driver kun bryggeriet i et års tid. Han opsiger sit borgerskab som ølbrygger den 27. september 1904, efter at ejendommen den 1. september 1904 er overtaget af Jens Møller Nielsen, som driver bryggeriet videre i omkring 20 år.

Jens Møller Nielsen er født den 16. marts 1863 og er død omkring 1939. Han er gift med Kirstine Møller Nielsen og har fem børn født i perioden fra 1893 til 1902. Han får borgerskab som ølbrygger den 14. september 1904.

I Bryggeritidende søger Jens Møller Nielsen til maj 1905 og igen til november 1908 efter en brygger og malter, ugift og regneknyndig, til medhjælp for ejeren.

Foruden maltning og hvidtølsbrygning har Juhlsminde depot med egen aftapning for bayersk øl fra Slotsmøllen, og fra juli 1908 er bryggeriet depot og hovedforretning for De forenede Bryggerier i København. I 1911 annoncerer Bryggeriet Juhlsminde med at være depot for De forenede Bryggerier, Tuborg og Albani.

Møller Nielsen har i en periode tillidsposter indenfor Foreningen af Hvidtølsbryggere i Jylland, således vælges han i 1912 til revisor og i 1920 er han formand. I et indlæg med en række nytårsbetragtninger i Bryggeritidende i februar 1911 slår brygger Møller Nielsen til lyd for samling blandt hvidtølsbryggerne. Han fremstår med en sober interesse for bryggerfagets udøvelse på baggrund af renlighed og uddannelse blandt bryggerne og disses medhjælpere, ligesom han

ydmygt fraråder forsøg på at højne ølpriserne, idet det ikke beklæder en »så beskeden stand som vor«.

Foruden blandt hvidtølsbryggerne er Jens Møller Nielsen politisk engageret i partiet Venstre. Han er formand for Kolding Venstreforenings agitationsudvalg og tillige Venstreforeningens kasserer. I en 60 års fødselsdagsmeddelelse i Kolding Folkeblad omtales Møller Nielsen som »spændstig og rank, præget af hele ungdommens livsglæde og tro på nutid og fremtid, arbejdende med energi for alt som står ham kært«.

I 1933 er bryggeriet hos toldvæsenet anført som værende ude af drift. Formentlig er ølbrygningen indstillet allerede omkring 1920. Således annonceres i marts 1919 et 14 tdr. stort gærkar til salg tillige med en række tønder og to lagerfade, og i 1921 er et ovalt gærkar på 20 hl. til salg. Virksomheden er fortsat som maltgøveri nogle år herefter. I den lokale vejviser ses virksomheden som Juhlsminde Maltfabrik ved enkefru Kirstine Møller Nielsen indtil 1946. Man kan dog ikke tage dette som et sikkert bevis på virksomhedens eksistens i hele perioden.

Strandbyes bryggeri, Bryggeriet Ørumsdahl

Ejendommen i Bleggaardstræde med matrikelnummer 261 blev den 1. december 1866 solgt af slagter Andreas Ørum til ølbrygger *Jørgen Hansen*. Ejendommen har tidligere været en del af en stor købmandsgård. Jørgen Hansen er født i Middelfart den 30. november 1831, og han får borgerskab som ølbrygger den 5. december 1866. Jørgen Hansen driver bryggeri i et par år, men går fallit, og borgerskabet opsiges den 18.

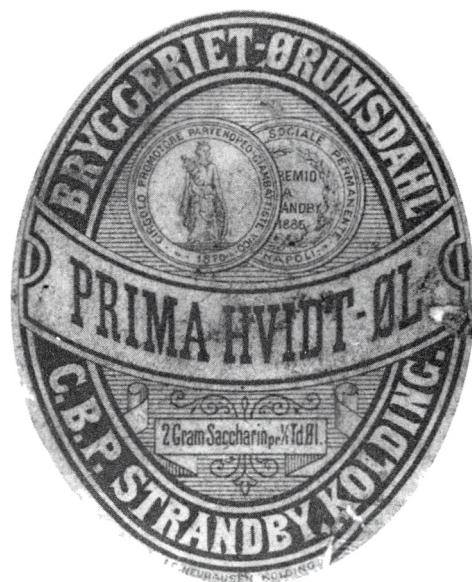
juli 1868. I 1868 betaler han i skat 24 rigsdaler, medens han ikke findes på skattelisten det efterfølgende år. På en auktion over fallitboet overtages ejendommen den 10. september 1874 af Hans Pedersen Strandbye.

Hans Pedersen Strandbye får borgerskab som ølbrygger i Kolding den 20. november 1868 og har formentlig brygget øl på bryggeriet i Bleggaardstræde lige siden. I en periode kaldes bryggeriet for Ørumsdahl Ølbryggeri, måske opkaldt efter den tidligere ejer af ejendommen Andreas Ørum. I 1869 betaler Hans P. Strandbye i skat 18 rigsdaler af en anslået indtægt på 800 rigsdaler.

Hans Pedersen Strandbye er født den 4. maj 1824. Efternavnet Strandbye har han taget efter navnet på sit fødested, den lille landsby Strandby syd for Hårby mellem Assens og Fåborg på Fyn. Han er gift med Anna Wieby, født i 1834. I 1859 har parret formentlig boet i Itzehoe i Holsten, idet sønnen Carl Bernhard er født der den 24. januar 1859. Under krigen i 1864 var H. P. Strandbye vagtmester ved militæret.

I 1882 driver Hans Pedersen Strandbye foruden bryggeri også maltgøreri samt anstalt for varme bade. Bryggeriet drives ved håndkraft, der er ansat tre medhjælpere, som i arbejdsløn årligt udbetales 1.200 kr. Der forbruges årligt 3-400 tdr. byg og 500 pund humle, hvoraf udvirkes 1.500 tdr. hvidtøl med 8 procent sukkerindhold. Bryggeriet består kun af en enkelt bygning med en enkelt bryggedel, og der føres ingen bøger over ølbrygningen.

Om H. P. Strandbye fortælles, at han en dag, da smedemester Gosmann var på loftet på bryggeriet for at lave noget smedearbejde, og de havde talt om deres bedrifter under krigen i 1864, var blevet temmelig ivrig i sine beretnin-

ger. Hans skulle have udtalt, at »når man først er midt i kampen, så bliver man helt vild og hugger ned for fode«, samtidig med at han havde fægtet vildt omkring sig med en stok, som var det en ryttersabel. Den gode smedemester Gosmann var blevet så bange, at han sprang ud af gavllugen, heldigvis ned i en bunke gammelt halm, men det siges, at han aldrig mere kom ned til brygger Strandbye.

Sønnen *Carl Bernhard Pedersen* (melleminnavnet Bernhard ses i andre kilder som Berthoed) tager i 1888 ophold i Kolding, formentlig med den hensigt senere at videreføre faderens bryggeri. Dette sker fra den 1. oktober 1891, hvor han tager bryggeriet i forpagtning. Bryggeriet beskrives da som et lille hvidtølsbryggeri, og C. B. P. Strandbye er anført at være uden kapital. Hans Pedersen Strandbye er sidst nævnt som brygger i 1895 med en anslået indtægt på 2.000 kr. Carl B. Petersen Strandbye er gift med Christine Pedersen Strandbye, født den 18. november, og de har tre børn født i 1889, 1890 og 1891. Bryggeriet synes gennem alle årene at have været drevet som et beskedent bryggeri uden noget stort økonomisk afkast.

I 1893 er toldinspektør Ph. Gram fra Inspektoratet for Ølbeskatningen på besøg hos brygger Strandbye. De i ølskatteoven befalede bøger over tilvirkning af øl findes ikke i orden, og der er brygget mere øl end opgivet, hvorfor Strandbye idømmes en bøde på 100 kr. Strandbye protesterer og ønsker sagen ført for en domstol med en beskikket forsvarer. Han får dog afslag på denne anmodning, idet ankefristen er overskredet. Den 19. september meddeler han, at han på grund af økonomiske problemer ikke kan betale bøden, og han søger om udsættelse hermed.

Strandbye: Etiket til lagerøl, fremstillet af Frederiksberg Bryggeri i København (1880 - 1891). Etiketten angiver at være benyttet af oltapper C. P. Strandby i Ribe. Imidlertid findes der ikke på den tid en olthandler eller oltapper i Ribe med dette navn. Sandsynligheden er stor for, at etiketten er anvendt af C. B. P. Strandbye i Kolding, og at der simpelthen er tale om en fejl på etiketten.

Han får imidlertid afslag, og sagen går til udpantning. I 1897 har C. B. Strandbye en indtægt på 1.800 kr.

C. B. P. Strandbye er fra 1897 til 1898 formand for Kolding Håndværkerforening. Han er i 1901 omtalt som både hvidtølsbrygger og mineralvandsfabrikant. Både han og faderen har endvidere i 1880'erne og 1890'erne solgt og aftappet bayersk øl fra Slots møllen, og i 1903 har C. B. P. Strandbye depot for Horsens Bayersk- & Hvidtølsbryggeri. Dette bryggeri havde tidligere, i 1890, hovedoplæg for Kolding hos ølhandler K. M. Phillipsen. I 1901 har Strandbye en lærling Jens Peter Thomsen, født den 18. oktober 1880, ligesom der er ansat et par tjenestepiger. Han

huser endvidere faderen, som i mellemtiden er blevet enkemand.

H. P. Strandbye dør den 21. marts 1904, hvorefter bryggeriet ejermæssigt overtages af C. B. P. Strandbye. Han nedlægger nu bryggeriet og indretter i stedet restauration med store sale. I det sidste år som ølbrygger, 1903, er C. B. P. Strandbyes indtægt anslået til 3.000 kr.

Efter en række år går Strandbye konkurs med sin restauration og bygningerne ender i Frelsens Hærs eje efter først at have været ejet af gæstgiver Peter Christensen. C. B. P. Strandbye ses senere i 1910 og 1914 påny som restauratør, nu i Sdr. Klostergade 25.

Laur. Larsens Bryggeri

Anders Lauritz Larsen anlægger sit bryggeri omkring 1890. Hans er født den 12. juli 1862 i Fjeldsted på Fyn, og har boet i Kolding siden 1882. I 1889 er han anført som proprietær, og i 1891 som ølbrygger. Han bor i 1894 på Seestvej 43. På samme adresse ses i 1894 foruden Lauritz Larsen en ølbrygger Johan H. Hjorth. Hjorth er i 1894 ansat til samme skatteevne som Larsen, 1.000 kr. Han figurerer ikke selvstændigt i toldvæsenets optegnelser, og er formentlig ølbrygger sammen med eller ansat hos Lauritz Larsen. Bryggeriet er i disse år udsat for en nedgang i produktionen, hvilket også afspejler sig i Larsens skatteevne. I 1895 og 1897 ansættes Larsen til kun 600 kr. i skatteevne med en anslået indkomst på 1.200 kr. I en periode fra 1895 til 1897 er Larsen helt ophørt med at brygge øl. Muligvis afhænder han sit bryggeri til C. Ørum. Lauritz Larsen ses fra 1897 atter som ølbrygger. Han har nu den 20. januar 1897

overtaget ejendommen Gl. Dalbyvej nr. 18 med matrikel nummer 490b. Ejendommen har indtil da været ejet af slagtermester P. C. C. Ørum. Larsen har nu tilsyneladende fremgang i salget, og har nu også aftapning af bayersk øl fra Slotsmøllen.

Lauritz Larsen bor i 1901 i ejendommen på Gl. Dalbyvej sammen med sin hustru Kirstine Larsen, født den 25. oktober 1866, tre børn, født i 1889, 1891 og 1892, samt en 70-årig enke og slægtning Louise Larsen, formentlig hans gamle mor. Han har i 1903 en anslået årsindtægt på 3.000 kr.

I 1907 opfører Larsen en ny bygning eller tilbygning på ejendommen. Den ny bygning er tænkt anvendt til maltgørreri. Larsen fortsætter sit bryggeri indtil han den 18. juni 1919 sælger ejendom og bryggeri til proprietærene H. P. Jørgensen og Nicolaj L. Jepsen, hvorefter bryggeriet nedlægges. I de seneste år, i hvert fald fra 1912 til 1916, var Lauritz Larsen revisor i Foreningen af Hvidtølsbryggere i Jylland.

Ørums bryggeri, Bryggeriet Frederiksberg

I 1896 begynder endnu et bryggeri at brygge øl i Kolding. Det er ølbrygger C. Ørum, som brygger 237 tdr. i året 1895-1896, og 776 tdr. i 1896-1897. Det er muligvis det af Lauritz Larsen tidligere drevne bryggeri, som C. Ørum viderefører.

Lauritz Larsens ølbryggeri fotograferet 16. december 1990. (Foto: Ludvig Dittmann).

Christen Emil Ørum er født i Kolding den 14. april 1867, og får borgerskab som ølbrygger den 1. februar 1896. Han betaler i gebyr for borgerskabet 250 kr. og skal føre autoriserede handelsbøger. Borgerskabet ændres den 26. august 1898 til købmandsborgerskab uden ret til forhandling af

stærke drikke. Christen Emil Ørum er søn af C. C. Ørum, som er slagtermester og ud af en kendt slagtermesterslægt i Kolding. C. E. Ørum bor i 1897 i Laasbygade 92 på den store gård »Ørums-gaard« sammen med faderen, moderen og nogle søskende. En broder Sophus Vilhelm Ørum, født

1871, tegner tilsyneladende bryggerivirksomheden som selskab, i hvert fald på en af de få kendte etiketter fra bryggeriet med navnet Bryggeriet Frederiksberg, S. W. Ørum & Co. C. E. Ørum og S. W. Ørum har i 1897 en anslået indtægt på henholdsvis 1.000 og 800 kr.

I august 1897 løser *Jens Sørensen* borgerskab som brygger og overtager Ørums Bryggeri. Muligvis har Jens Sørensen været forpagter af Ørums Bryggeri forud for overtagelsen. I skattekategorien for 1895, hvor han har adresse på Seestvej 54, er han opført som ølbrygger med en anslået indkomst på 800 kr. Først i perioden fra 1. juni 1897 til 31. maj 1898 ses Jens Sørensen i toldvæsenets optegnelser som brygger. Af 17.700 pund malt og 400 pund majs tilvirker han da 470 tdr. øl. Den 26. marts 1915 medde-

les Jens Sørensens bryggeri nedlagt, efter at det formentlig slet ikke har været i drift i mange år.

Kolding Bryghus

Hvor Larsens bryggeri lå i Gl. Dalbyvej nr. 18, starter nogle år senere et nyt bryggeri kaldet Kolding Bryghus. Det er *Jacob Bagge*, som her begynder at brygge hvidtøl. Bryggeriet er startet omkring 1935 og ophører formentlig i 1959. Fra september 1935 har Jacob Bagge forhandlet skattepligtigt øl fra bryggeriet Thor i Randers, og i de senere år var bryggeriet depot med salg af øl fra Bryggeriet Thordal i Skive. Det er forbavsende så lidt, som man kender til bryggeriets historie.

Med lukningen af Kolding Bryghus er Slotsmøllens Fabrikker alene om at brygge øl i Kolding. Udviklingen er den samme som i resten af Danmark. Købstædernes små hvidtølsbryggerier lukker i 1950erne og 1960erne og kun bayerskøl-bryggerierne fortsætter. Dette skyldes grundlæggende, at befolkningens drikkevaner lægges om, således at hvidtøllet får en stadig mindre betydning i hverdagen. Dertil kommer naturligvis den tekniske udvikling, som gør at de lidt større bryggerier uden vanskeligheder på kort tid og anderledes effektivt kan fremstille og

afsætte det samme kvantum øl, som tidligere adskillige hvidtølsbryggere brugte en del af et livsværk på.

Produktionen af skattefrit øl i tdr. 1891-92.

	<i>Juhlsminde</i>	<i>Larsen</i>	<i>Strandby</i>	<i>Slotsmøllen</i>
1891-92	2000	1000	550	5060
1892-93	1452	563	550	4852
1893-94	1526	654	1335	4383
1894-95	1264	594	1106	4896
1895-96	1381	---	1248	5486
1896-97	1528	---	1393	5495
1897-98	1135	327	1460	5992
1898-99	1020	717	1230	8273
1899-00	1139	814	990	9764
1900-01	1103	964	699	10273
1901-02	1066	1143	608	9598
1902-03	1060	1008	570	9060

Havneboligunger

Af Anker Nielsen

Havneboligerne blev bygget i 1920. De lå i Caspar Müllers Gade. Da den nuværende Falckstation blev bygget, faldt den første del af havneboligerne, i 1973 faldt resten.

Havneboligerne blev bygget af Kolding Kommune som en nødhjælpsforanstaltning. De skulle midlertidigt afhjælpe den store bolignød, der var i 1920, men som det så ofte sker, blev det permanent, og havde de ikke ligget i vejen for brandstationen, havde de sikkert ligget der endnu.

Jeg boede i Havneboligerne i slutningen af 1920'erne og begyndelsen af 1930'erne.

Havneboligerne var en lang ladelignende bygning, der var gennemskåret af 6 gange. I hver gang var der indgang til 4 lejligheder, hver på 57 m². Der var to toiletter til deling mellem de fire familier. Kommunen havde ikke ruttet med skatteborgernes penge, her var kun det nødvendige til livets opretholdelse. Lejlighederne var efter den tids forhold slet ikke så ringe. Mange steder i byen, som f.eks. Allégade, Blæsbjerggade og visse kvarterer i midtbyen, var boligforholdene langt ringere. Hos os var, efter vi børns synspunkt, legeforsøgene helt ideelle.

Det mest karakteristiske ved Havneboligerne var, at her boede en masse børn. I den gang, vi boede, var der en familie med 14 børn, selv var vi 7. De to sidste familier havde tilsammen 7. Det kunne variere noget fra år til år. Foruden

disse 28 børn var der naturligvis også 8 voksne, det vil sige, at på 230 m² levede 36 mennesker. I de andre 5 gange var der også mange børn. Jeg tror dog nok, at vores gang havde rekorden. I alt må vi have været tæt op mod de hundrede børn.

Til vort store held havde vi ikke fælles toilet med dem, der havde 14 børn. Det siger dog sig selv, at der nok kunne være kø. De andre sanitære forhold kunne naturligvis heller ikke måle sig med vor tids standard. En rusten jernvask i et ganske lille køkken var eneste vaskemulighed for 9 mennesker, naturligvis i koldt vand, samt opvask med mere. På toilettet i gangen var der selvfølgelig ingen håndvask. På væggen hang der en gammel telefonbog. Man rev et blad af, så kunne man, mens handlingen foregik, læse, hvilke af byens borgere, der snart skulle have deres navne svinet til af små og store numser. Hvis en af de store drenge opdagede, at der stod en pige udenfor, kunne han godt finde på at trække tiden ud. Det gjorde han ikke, hvis det var en voksen, så kunne han risikere, at han måtte trække sine bukser op ude på gangen.

Selv om beskrivelsen af de trange boligforhold lyder voldsom efter nutidens standard, var der virkelig mange, der havde det endnu værre. Der boede ikke langt fra os nogle zigeunere i disse vogne, man kender fra cirkus. I en sådan vogn boede et ægtepar med flere børn. Her sov de, spiste og havde værksted, hvor de fabrikerede børster, piskeris m.m. I forhold til dem var

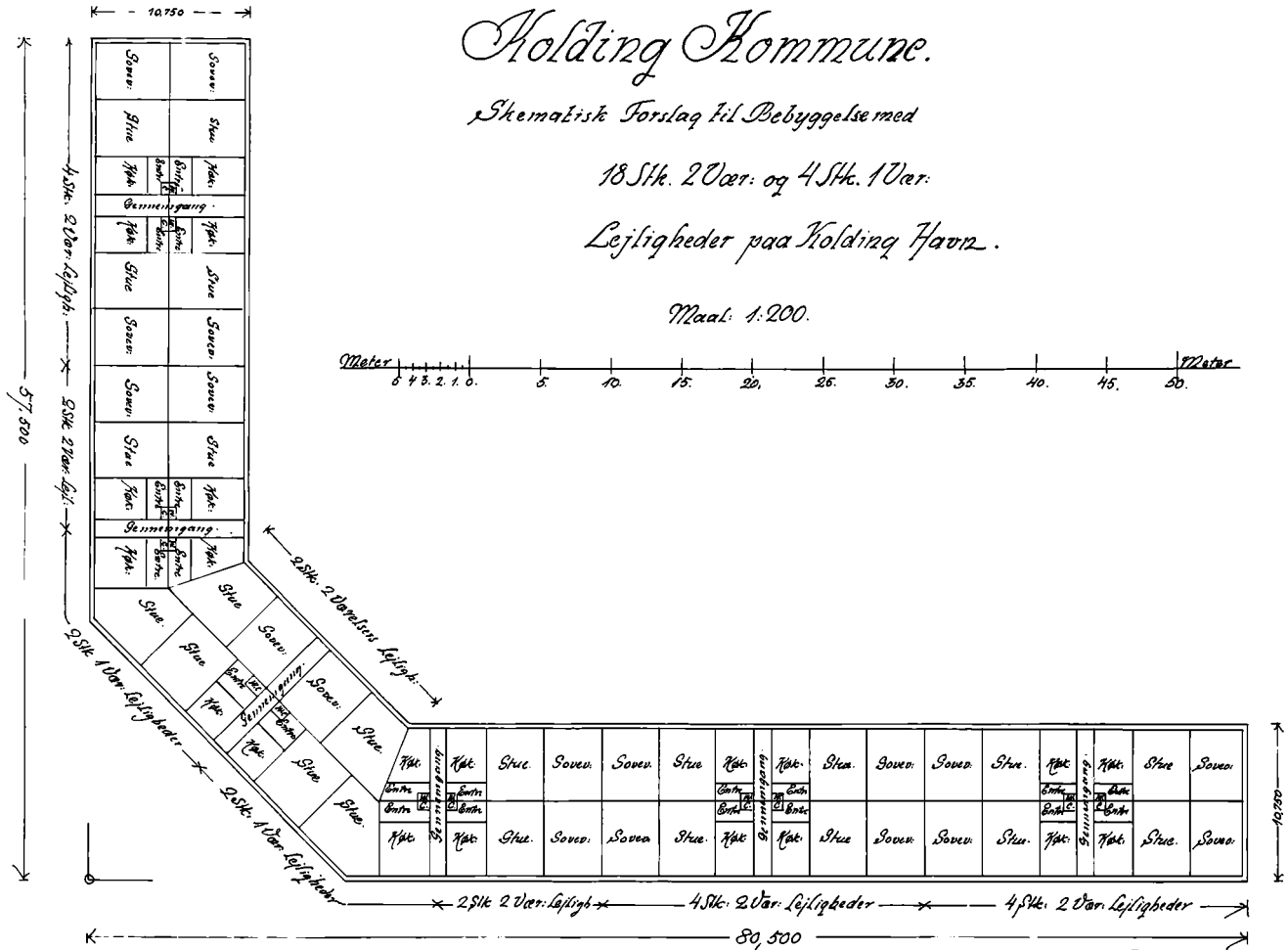
Holding Kommune.

Skematisk Forslag til Bebyggelse med

18 Stk. 2 Vær. og 4 Stk. 1 Vær.

Lejligheder paa Holding Havn.

Maal: 1:200.

det jo rene balsale, vi boede i. Der var også mange i den indre by, vi nødigt ville bytte med.

Her var streng justits, alt foregik på de voksnes præmisser. Børn vovede aldrig at tiltale voksne med du eller fornavn. Man talte ikke så længe, de voksne talte, og når nogle fik deres

egne meninger, så var det vist nok ved den tid, de skulle ud at klare sig selv. Vi trivedes godt med det som en husorden, der ikke kunne røres ved. Det var det samme med fattigdommen, den vidste vi heller ikke noget om. De andre var jo lige så fattige. Der var simpelthen ikke resur-

ser til alles meninger, og på en måde følte vi os trygge ved den overdrevne respekt. Vi vidste, hvad vi havde at rette os efter. Når vi fik ordre på at gå i seng, gjorde vi det uden vrøvl. Sengetiden var alt for tidlig. Hvis vi fik lov at være oppe til kl. 20, var det store ting. Vi sov alle i soveværelset, to drenge i en seng og tre piger i en anden. Fars og mors dobbeltseng stod midt i værelset og fyldte det meste. Når vi kom så tidligt i seng, hang det nok sammen med, at der jo også skulle være mulighed for lidt privatliv til de voksne. Vi kunne naturligvis ikke falde i søvn især ikke om sommeren, da vi kunne høre de andre børn løbe og lege udenfor. Så lå vi og gættede gåder, fortalte historier og lavede ordgåder, som vi selv fandt på. Et yndet emne var at fortælle om skolekammerater og deres søskende. Et var helt sikkert, når svarene udeblev, så havde søvnen fået overtaget.

Vi anede ikke, at tandbørsten var opfundet. Undertøj var noget kun de fine gik med. Det må have været så som så med renligheden. Udgiften til sæbe har nok ikke været det, der har tynget budgettet mest. Når drengene sled hul i buksebagen, og det skete ofte, var det den bare ende, der lyste igennem. Her kunne man med rette sige, at han gik med røven ud af bukserne, her var det ikke kun en talemåde. Vi fik hurtigt i byen betegnelsen havneboligunger og var nogle af dem, de andre ikke måtte lege med. Der var noget nedværdigende ved navnet, og mange betragtede os som nogle rødder. Det var meget uretfærdigt, og det var sikkert kun, fordi vi var så mange, og mange af os var dårligt klædt. Nogen kriminalitet var der bestemt ikke tale om. Det eneste tilfælde, jeg kan huske, var temmelig uskyldigt. En kvik fyr havde opdaget,

at nogle udgæede mønter fra den tyske fallit, som en lille pige havde fået at lege med, passede i Riberholdt Thomsens slikautomat. Den blev hurtigt tømt, og købmanden fik en rivende omsætning. Det var han dog ikke særlig interesseret i, og det lykkedes da også for ham at pågribe de små syndere, der fik en alvorlig afklapsning. De måtte op på politistationen for at få en kraftig advarsel.

At havneboligunger også kunne være frække, var der mange eksempler på. Et af ret komisk art var, da min ældre bror Erik havde stået ved et vindue ved en slagterforretning i Klostergade og havde rakt tunge af indehaveren. Uheldigvis for slubberten kendte slagteren både ham og min far. Han kontaktede sidstnævnte, og Erik fik besked på at gå op til slagteren, hvor han nok kunne risikere at få sin tunge skåret af. Erik turde ikke gøre andet, end hvad han var beordret til. Vi andre fulgte med. Det var en stor skuffelse for os, at han slap med en advarsel. Det var et stort held for Erik, at han reddede sin tunge, da han i dag er en af Esbjergs største fiskeeksportører, og det kan man ikke blive, hvis snakketøjet ikke er i orden.

Tøj var som omtalt et stort problem. Jeg genkender ofte på gamle billeder mændenes klædedragt. Først blev det fremstillet til søndagstøj, efterhånden som det var godt brugt, blev det anvendt som arbejdstøj. Når det efter at have slasket om benene blev helt kassabelt, kunne de bedste stumper syes om til børnene, intet blev kasseret.

Et andet stort problem var maden. Det var ikke overdrevet at kalde det kampen om det daglige brød. En trediedel af en ugeløn gik til kost, og i børnerige familier måtte man ofte

regne med over det halve. Kosten blev naturligvis også derefter. Grød og kartofler var hovedbestanddelen af føden. Det kunne undertiden også knibe med at få råd til det. Jeg mindes, hvordan vi ofte fik serveret det afkog, der blev tilbage efter bærstiltning. Denne mask, der blev tilbage i sien, fik vi med lidt sukker på, det var svært at få ned, men her hjalp ingen kære mor. Hun sad nemlig på en stol og fodrede os med den samme ske. Der var ingen, der slap, bortset fra min storebror Erik. Han forstod altid at gøre sig usynlig. Som han sagde: »Jeg spiser ikke stikkelsbærtræer«.

Mælk, æg og kød var sjældne forekomster. Vi fik dog bøv engang imellem. De var af hestekød. Ikke ret mange med respekt for sig selv ville nedværdige sig til at spise det, derfor var det meget billigt. Vi fik oven i købet et stykke flomme med til at stege det i, og det smagte vidunderligt, hvad mange i dag godt vil indrømme. Det var en stor hjælp, at jeg stod op hver morgen kl. 5, gik over på Saxildhus og købte for 20 øre gammelt brød. At kalde det gammelt var noget af en overdrivelse. Det var brød fra dagen i forvejen og af en fin kvalitet, dog som regel kun franskbrød og rundstykker. Vi var 5 drenge fra Havneboligerne, der konkurrerede om godterne, så det var om at komme først. De fleste af dem mødte jeg på hjemvejen.

Der var ikke ubegrænsede mængder, så det hændte, at jeg løb med det hele, som regel fik jeg hele kurven fuld. Undertiden var der også wienerbrød imellem. Det guffede vi drenge i os på hjemvejen. Vi følte det som et privilegium, at det tilhørte os. Det blev naturligvis aldrig omtalt derhjemme. Mange gange skete det, at der

ikke var noget gammelt brød. Så skulle jeg købe et lille franskbrød. Det kostede lige de 20 øre. Et stort spørgsmål var det også, om det var den rare eller den sure dame, der ekspederede os. Var det den rare den dag, der ikke var noget, fandt hun ofte noget frisk gammelt brød. Dette brød betød virkelig meget for os, en middag med varmt skummet mælk og franskbrød smager godt til andre end babyer. Vi var altid sultne, og dog kunne vi ikke sige, at vi sultede. Vi kunne altid spise mere end den ration, der blev os tildelt. Jeg tror, det er et godt tegn på sunde børn. Vi fejlede aldrig noget, og den dag i dag kan jeg prale af aldrig at have haft en sygedag.

En anden ting, der betød uendelig meget for os, var, at vi kunne gå på Samaritanen det meste af året. Børnebespisningen, som den også blev betegnet, lå i Skolegade under Pigeskolen. Den var indrettet i kælderen. Jeg kan stadig huske menuen. Den ville nok i dag kaldes temmelig uinteressant, men for os var det helt fint. Vi fik et godt nærende kosttilskud. Der var kun én ret, én dag fik vi øllebrød, en anden dag kærnemælksvælling o.s.v. Jeg mener, at vi om torsdagen fik labskovs, og det var ugens højdepunkt, og da var der stor tilslutning. En anden dag fik vi en klæbrig rød substans med havregryn i, det blev kaldt sødsuppe. Selv om vi bestemt ikke var kræsne, var der ikke mange, der kunne få denne ulækre ret ned, så fik man blot ikke noget den dag. Også her var drenge og piger stærkt adskilt, pigebordene længst fra døren. Når man havde spist den første portion, kunne vi få mere. Vi løftede blot tallerkenen op, så kom en af de to piger, der betjente bordet. Det var piger fra de ældste klasser, der stod for serveringen. Man

Havneboligunger fotograferet i 1920'erne.

bad om en lille eller en stor portion, som vi var sultne til. Det kunne vi gøre lige så tit, vi ville.

Til at holde orden var der en lærer og en lærerinde. Der skulle ikke store forseelser til, før man blev smidt ud. Jeg kendte én, der blev vist væk for bestandig. Han havde hentet en sild på torvet lige udenfor, den havde han puttet i den afskyelige sødsuppe. Det hændte, at én af byens velgørere f.eks. Jens Holm, gav en frikadelle, og da var der trængsel. Rationen var 2 stk. pr. hoved, og der var nøje kontrol. Helt undgås kunne

det dog ikke, at en og anden kom to gange. Den dag øste pigerne ikke op. Da måtte vi i kø ved det lille serveringshul, hvor fru økonomaen selv personlig udleverede de lækre kødspiser. Om søndagen var der også bespisning, da fik vi oven i købet en lille madpakke med hjem. Den bestod af to stykker rugbrød, hvorimellem der lå et stykke tykt fedt flæsk. Jo, Samaritanen var virkelig en stor hjælp for mindrebemidlede. Selvom vi som omtalt ikke ligefrem sultede, var måltiderne så spartanske, at vi næsten altid var

sultne, som sunde børn jo gerne er. Men vi kendte de rare damer, der for en markbuket gav en syltetøjsmad. FDBs Fabrikker havde ud mod Brostræde en mødding, her kunne vi finde chokoladerester, klumper, der havde været smeltet, og igen var størknet. Det lå mellem andre uhumskheder, men vi børstede det godt af, hvorefter vi gnaskede det i os.

Terrænet omkring Havneboligerne var som skabt til børn, og her fandtes da også byens bedste legeplads. Kommunen havde lagerplads for store kloakrør, dem behøvede vi kun at hænge en sæk for hver ende af, så havde vi en hule. Det var dog mere spændende selv at lave en af træ, som det flød med overalt. Fåborgs vognmandsplads og Th. Petersens områder var også

Børnebespisningen, februar 1930.

attraktive. De kunne dog først benyttes efter arbejdstid, og ofte kom der kontrol, mens vi legede. Så var det om at dukke sig, til der igen var frit spil. De mange fælleslege var nok det mest spændende. Og der var børn nok. Købt legetøj havde vi ikke meget af, det indskrænkede sig til billige blikbiler, små dukker af celluloid og tin-soldater.

Der var meget, vi selv kunne lave. Slæder og stylder og et trillehjul, som man løb efter med en pind til at holde det rullende, hulebyggeriet, som ofte blev så omfattende, at vi måtte rive dem ned igen. Da vi boede lige op ad åen, var det en ganske naturlig ting at skaffe noget at sejle i. Der blev lavet tømmerflåder, som blev staget fra bred til bred. De mere fingernemme lavede kajaker. Til det formål skulle vi bruge nogle lister og en del sækkelærred. Af listerne blev der lavet stel, som blev overtrukket med lærred. Dette skulle males mange gange, tæt blev det dog aldrig. Gang på gang sank kajaken med en lille vovehals. Det hele var dog ikke så farligt, som det lyder, for vi kunne naturligvis alle svømme. Det var næsten, som om vi var født med det, det var i hvert fald det næste skridt, efter vi havde lært at gå.

Åen var en yndet legeplads, og datidens mødre var ikke så pylrevorne med deres unger. Der var jo også nok at tage af, og hvor der handles, der spildes, som man siger. Jeg kan nu ikke huske, at nogen druknede, men at mindre blev hjulpet op på det tørre af en større dreng, kan jeg huske mange eksempler på. Selv har jeg prøvet både at falde i å og havn. Det var ikke særlig rart at komme hjem med vådt tøj. Vi kunne risikere at blive smidt i seng, til tøjet var tørt.

Det store område ved Sæftstationen lå også

inden for vores interessesfære, specielt i kampagnen – den tid hvor roerne blev høstet og røesaften presses ud af dem – var her meget at kikke på.

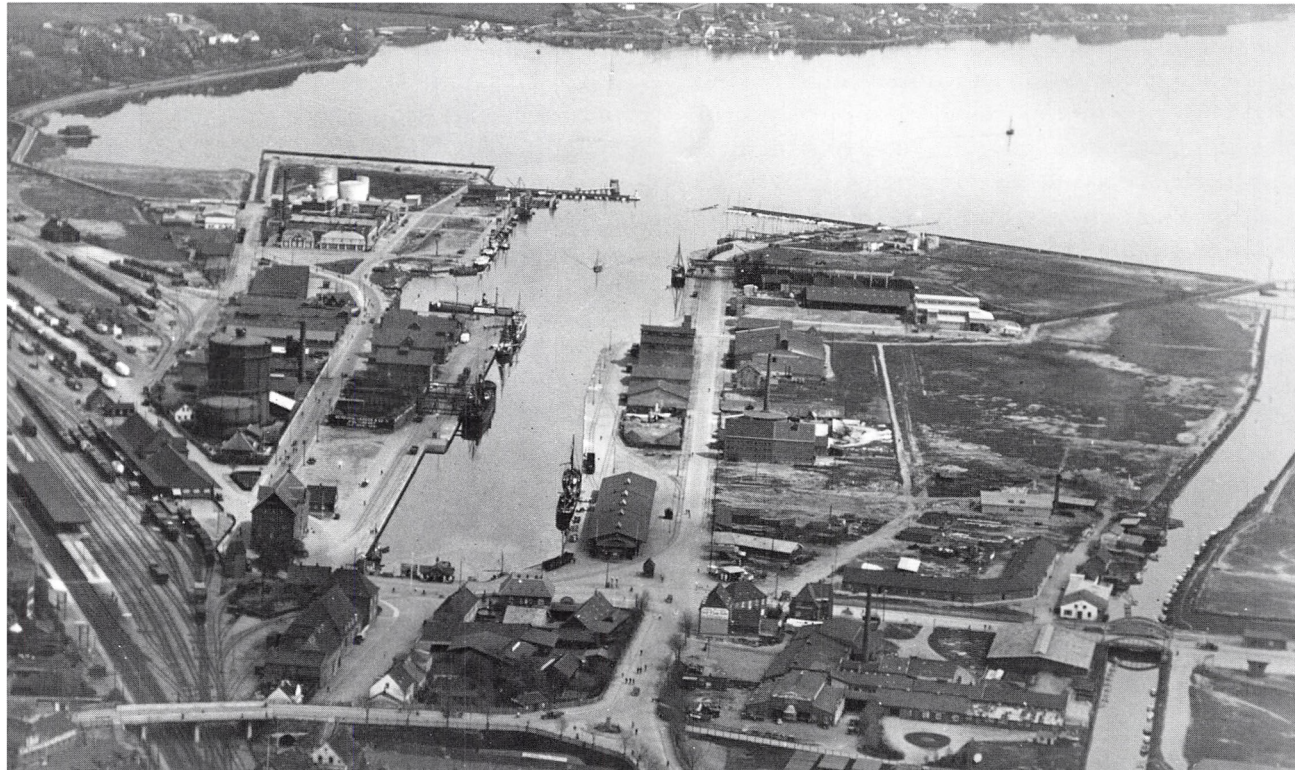
Fjorden lå også indenfor rækkevidde, og der spillede Badeanstalten i Tved en stor rolle. Badeanstalten lå på pæle ca. 30 m fra land ud for det sted, hvor højhusene nu er. Når man gik ud til den over en bro, gik drengene til højre og pigerne til venstre, indenfor var der en høj adskillelse mellem drenge og piger. Hvis nogle kikkede gennem knasthullerne ind til pigerne, blev de straks vist ud. En sådan opførsel tålte ikke, selv om badedragterne dengang ikke afslørede ret meget. Bademester Petersen holdt streng justits. Det kostede 10 øre at komme ind. Hvis vi havde en sådan, kunne vi ikke finde på at bruge den der. Vi klædte os ofte af på stranden og svømmede udenom, så kunne vi håbe på ikke at blive opdaget. Desværre var der mange sladderhanke, der godt kunne finde på at gøre bademesteren opmærksom på én. Så var det op, et klask bagi og ud. Der var en time om eftermiddagen, der var fribadning, så var der virkelig trængsel, især på varme dage. Vandet var som regel møgbeskidt fra åen. Dengang lukkede man alt skidt ud i åen, selv fra sygehuset. Det kunne være så slemt, at badeanstalten blev lukket, så var der ingen bademester, og vi havde hele paladset for os selv. Skiltet med badning forbudt blev ignoreret. Selve badeanstalten blev taget ned om vinteren, så kun noget brofag var tilbage. Den blev først opført til maj, men så længe kunne vi havneboligunger ikke vente. De første bade startede, når vejret var tåleligt. Det kunne være en uhyggelig kold omgang, der skulle en god løbetur til bagefter. En gang om året var der

fjordsvømning fra Tved tværs over fjorden til Grüns Badeanstalt i Strandhuse. Der var virkelig mange deltagere, og det var kun få, der ikke gennemførte. Der var ingen aldersbegrænsning, der var mænd på 80 og drenge på 10 år.

Terrænet gav også andre muligheder. Casper Müllers Gade eksisterede ikke dengang, der gik en sti fra Havneboligerne ud til Sorte Bro, og vi skulle gennem en sivbevoksning. Det meste af terrænet var opfyldt slam fra havn og fjord. På den anden side af åen var der helt ufremkom-

meligt. Vi kaldte det for »a mudder« på vores Kolding mål. Jeg mener, at også dette var opfyldt fra uddybninger samt jord fra Saftstationen (roerne). Efterhånden som det tørrede, dannede der sig store flager som noget, der var krakeleret. Der skulle man passe på ikke at vove sig ud, for pludselig kunne man synke i til op over knæet. Havde man fodtøj på, blev det dernede, men den risiko var ikke så stor for os, da vi jo gik barfodet det halve af året. På vejen derud kom vi forbi en stor høj fabriksbygning,

Kolding Havn i midten af 1930erne

som vi kaldte Stålværket. Der havde aldrig været noget stålværk. Over hele foretagendet var der noget hemmelighedsfuldt, der gik rygter om stor fidus.

Havnen var i min barndom en stor arbejdsplads. Når der kom en damper, som vi benævnte dem, med kul til Bering & Larsen, blev der stillet et højt stillads op som bro mellem havnen og kulpladsen. Her kørte havnearbejderne så i trillebøre kullene, der blev hevet op i spande fra skibets lastrum, tværs over havnekajen i 6 meters højde til pladsen, hvor de skulle ligge. Der var ingen kran dengang, så det krævede en stor arbejdsstyrke, og skibene lå ofte i havnen i 14 dage. Endnu længere ude lå de mange skibe med træ, det gav arbejde på havnen og handel til byen. Når et skib lagde til kaj, kom byens handlende. Så var det om at komme først til hovmesteren eller kaptajnen for at få del i leverancerne. I dag er der kun få havnearbejdere, ingen skibshandlere, ingen fiskehuse eller kiosker, og toldere ses aldrig. Selv bumserne har fundet andre græsgange. Jo - havnen er blevet kedelig.

Havnen var et af bumsernes faste tilholdssteder. De drak sprit og blev ofte af udenforstående betragtet som havnearbejdere, hvad de i korte perioder også kunne være. De var meget godmodige, og især ved os børn var de gode. Hentede man øl til dem, var vi sikre på en god drikkeskilling. Deres tomme flasker, som de ofte efterlod, kunne vi altid få et par flødekarammeller for i en af de mange kiosker, der var på havnen. Spritterne, som vi kaldte dem, havde alle øgenavn. Jeg husker mange af dem endnu bl.a. Fulde Louis, Kalle Violin, Evigtørst, Sprithans, Lusepeter, Hofmarskallen og mange

forlængst hedengangne.

Der var masser af andre aktiviteter. Der var det årlige marked, det blev holdt på havnen. De tre Brdr. Kryger var nogle af de kendteste. Én kørte i dødsdrom, en anden lod utallige elektriske volt gå igennem sig, så en el-pære kunne lyse, når han holdt den på tungen. Der var stærke mænd, der kunne bide jernlænker over. Der var udkastning af markedspenge og flødekarammeller, optræden af artister på den åbne plads i høje trapezer. De kunne naturligvis ikke måle sig med nutidens artister, men vi var meget benovede. Det gjorde et stort indtryk på mig, da jeg engang så en artist falde ned lige foran mig. Han var dræbt på stedet. På markedsdagen var byen fuld af lirekassemænd, flere af dem havde træben eller slet ingen ben. Det var deres måde at klare tilværelsen på. Der var også de tilbagevendende tivolier. De stillede op på pladsen, hvor nu »Sølgården« ligger. Vi var fast publikum, men det var ikke os, de tjente penge på. Der var mange muligheder for gratis karusselture m.m. På samme måde oplevede vi de mange gårdmusikanter, som vi jo heller aldrig ser mere. Deres surt tjente penge bestod mest af en- og tører.

De mange fælleslege børnene imellem var det, der optog os mest. Datidens børn var gode til at arrangere lege. Langbold, rundbold, spille pind eller kniv, alle former for boldspil, hvis der ellers var en, der ville lægge bold til. Det kunne til tider være svært. Også det evigunge »gemme«, eller som vi kaldte det »put«. Et problem var det næsten altid, at de større børn altid skulle passe deres små søskende. Det blev som regel løst på den måde, at de fik lov til at deltage i legene som »fedt«. Når holdene blev udtaget,

måtte hvert hold tage nogle fedter med. Under legen blev der ikke taget hensyn til dem, eller hvad de foretog sig. De opdagede aldrig, at de blev overset. Det skete ret ofte, at de i kampens hede kom i vejen og fik nogle knubs, så startede skrageriet. Stort set gik det dog helt godt. Det kunne naturligvis ikke undgås, at der kom gnidninger mellem så mange sjæle. Der udviklede sig snart en mafia af de store drenge, der forlangte at blive respekteret. Dem måtte man holde sig gode venner med, det tog vi som en given ting – det var jo dem, der satte legene i gang.

På havnens nordside lå lossepladsen eller skraldemøddingen, som vi kaldte den. Her kunne man finde alt, hvad man manglede til hulebyggeri m.m. Rotterne løb om fødderne på os, så vi havde ofte en knortekæp med. Når den tid kom, hvor der var lagt rottegift ud, kunne rotterne være så dvaske, at vi kunne ramme dem med kæppen. Skraldemøddingen lugtede fælt. Skraldet var alt fra fiskeaffald, slagteriaffald, jordaffald og fast affald.

På et eller andet tidspunkt blev det pludselig sæson for marmorkugler. Her var alle tiders chance for kommende handelstalenter. Vi lavede kukkasser, det kostede en eller to kugler at kikke. Mest givtigt var det dog, når man havde en cigarkasse – en papkasse kunne også bruges. Deri lavede man to eller tre huller af forskellig størrelse. Kunne spillerne ramme et af hullerne fra en bestemt afstand fik de et antal marmorkugler. Det gik her som ved den moderne roulette, den, som ejede spillekassen, var den sikre vinder. Han skulle ikke som i dag dele med staten, så det var ren fortjeneste. Man kunne tjene i hundredevis af kugler, der som regel blev op-

bevaret i en gammel strømpe. Kuglerne var naturligvis ikke lavet af marmor, men der var alligevel stor forskel, og de blev ikke ens vurderet. De fineste kaldte vi stenere, de var blanke og hårde som sten. De ringeste var såkaldte lerere. Der kunne ofte være tvivl om, hvad der var hvad, så kunne det kun afgøres ved en prøve. Den bestod i at kaste kuglen hårdt i stenbroen, knækkede den eller gik den i stykker, var det naturligvis en lærer. Der var nogle af glas, som vi kender dem i dag, og så var der de blanke stål-kugler. Bytteprisen på disse var ofte 20-25 marmorkugler, alt efter om det var stenere eller lerere.

En anden dille var hønseringe. De var lavet af et materiale, der ligner vor tids plastik. Jeg kan ikke huske, hvordan man omsatte dem. De kunne sættes sammen i lange kæder.

Derimod husker jeg tydeligt en tredie dille. Det var legen med nipsenåle, det var nåle med flotte farvede hoveder. De er også kendte i dag. Man lagde nålene hoved mod hoved, så gjaldt det om med en nål i hånden at lirke den ene nål over den anden. Man havde et forsøg ad gangen, det var meget svært og krævede megen øvelse. Der var dog mange, der lærte kunsten i første forsøg. Den, der først fik nålen op, erobrede begge nåle.

Årets største begivenhed var julen. Allerede i november begyndte børn at glæde sig. Dengang sparede børn op til julen. Fik man gaver, måtte man også give, og det var en lige så stor glæde. Julekalenderen bestod som regel af en kartoffel med 24 tændstikker i, hvor de 4 fungerede som ben, den kaldtes et pindsvin. Hver dag trak vi en tændstik ud, og når den begyndte

at halte, så var det tæt på. Vi fik altid gåsesteg og flæskesteg. Da vi alle gerne ville have et lår, købte min far en gås med 7 lår. Den hoppede vi på hvert år. Selv om gaverne var små, blev de modtaget med stor glæde. En lommekniv var en fin gave. Små dukker af celluloid, billige blikbiler, et penalt hus blev modtaget med større glæde end en computer eller et stereoanlæg i dag. En af de største gaver, jeg kan huske, var et par rulleskøjter. Der var mange at købe gaver til, de blev pakket op én ad gangen, så alle kunne se, hvad alle fik. At gaverne var pakket ind i avispapir eller almindeligt gråt papir, var der aldrig én, der skænkede en tanke. Vi måtte blive oppe så længe, vi kunne holde ud. Efterhånden blev den ene efter den anden dog båret i seng, men skøn var julemorgen. Hver aften mellem jul og nytår blev juletræet tændt, og julesalmerne travet igennem igen og igen.

Også nytårsaften var en stor begivenhed. Det var især de store brag, og en utrolig letsindighed kom for dagen. De store drenge skulle konkurrere om, hvor stor en sværmer, de turde

holde mellem to fingre, mens den sprang. Selv om de holdt den højt over hovedet, var det ikke uden risiko, utroligt at det aldrig gik galt. Senere gik vi drenge ud og lavede både harmløse og grove løjer. Kl. 24 sluttede vi af på Axeltorv med det helt store knald. Rakter og andre fine ting eksisterede ikke dengang. Fyrværkeriet bestod af kinesere, skrubbudser og bomber, styrkemæssig i de nævnte forhold.

Vores far arbejdede som havnearbejder og måtte i de kummerlige 30'ere ofte gå arbejdsløs. Understøttelsen var dengang 18 kr. om ugen. Som et nødvendigt supplement blev der bevilget ekstra 1 kr. pr. barn, det gav i vort tilfælde 7 kr. til de 18 kr. Så var der rigtig smalhans i hjemmet, og rationerne blev små. Min far var meget ærekær og ærlig. Al godgørelse, bortset fra Samaritanen nægtede han at tage imod, selv fastelavnsmandag forbød han os at gå ud at rasle. Vi misundte de andre, der i laset tøj som udklædning fik både penge og boller. Hans børn var ikke tiggere. Han drak aldrig øl eller spiritus. Han havde lovet sin mor, at han aldrig ville ryge eller bande, det løfte holdt han og forlangte selvfølgelig, at vi andre også respekterede det, så tonen i hjemmet var næsten for sober. Der var dog en gang, han dumpede i. På en eller anden måde var han kommet i et spil kort i havnestuen og havde tabt 10 kr. Han ærgrede sig i mange dage og lovede sig selv, at han aldrig mere ville spille kort om penge. Det løfte holdt han, til han blev pensionist. Vi havde en vældig respekt for ham, vovede end ikke at hæve stemmen, når vi talte, ej heller vovede vi at sige ham imod. Han slog os så at sige aldrig, den korporlige revselse tog min mor sig af, men vi følte altid, at fatters hånd alligevel ikke var til at spøge

Julebelysning i Østergade 1931. (Foto: V. Baunsgaard.)

med. Respekten for vore forældre var så intens, at vi ikke engang tiltalte dem med du, vi brugte ordene mor og far i tredje person, f.eks. vil mor godt, eller vil far ikke. Det var dengang ikke særligt almindeligt, men vi var ikke den eneste familie, der brugte denne tiltalform.

Min far var som omtalt havnearbejder, men nåede aldrig at komme til at tilhøre spidserne, som man omtalte dem, der var længst i gårde, de fik altid først arbejde. Jeg mener, at der den-

gang var mellem 150 og 200 havnearbejdere. Der kunne være perioder, hvor der ikke var så mange skibe i havnen, så var chancerne for B-folkene ikke så gunstige. Han begyndte derfor som fisker. Den første båd, han havde, havde kun sejl som drivkraft. Det er mig komplet uforståeligt, at det kunne lade sig gøre at fange fisk på den måde. Store ting blev det da heller ikke til. Dog husker jeg, at en fisk som ålekvabbe nærmest var en plage for fiskeriet, dem var der

Kolding Havn i 1920erne

altid nok af, og de blev ikke regnet for menneskeføde. Min far blev bestemt ikke velhavende ved fiskeriet.

Det var dog for os børn en spændende tid, fordi vi ofte fik lov til at komme med ud at sejle. Stednavne som Årøsund, Gamborg, Middelfart og Skærbæk blev vores første geografiske kundskaber. Senere forsøgte han sig som fiskehandler, og det gik bedre. Konkurrencen var hård, men han ydede en god service. Det blev dog ikke til det helt store.

Far forsålede vores sko, han klippede vores hår, men han kendte kun en frisure, og på gamle fotos kan man altid kende fisker Nielsens plysbørn.

Min mor gjorde rent på vejerkontoret og et par andre kontorer om aftenen. Det var kun få kroner, det gav, men det ene med det andet, så gik det jo alligevel.

Jeg havde en meget uheldig position i familien, da jeg var den yngste af 4 drenge. Efter mig var der 3 piger, hvor der ikke engang var et år imellem min ældste søster og mig, så i en periode blev jeg regnet mellem de små, og da det var piger, kan man jo godt forstå, at jeg tog det som en forhånelse. Forholdet til min ældste søster var meget anstrengt for at sige det mildt. Det er vi kommet over for mange år siden, endda uden psykologhjælp, men på den tid var hun, hvis jeg skulle have bestemt, virkelig billigt til salg.

At børn skulle arbejde, var dengang en naturlig ting, hvorimod kvinder næsten alle var hjemmegående. De almindelige ting som opvask var decideret børnearbejde. Jeg havde en tid det faste arbejde efter skoletid at gå ud og finde træ til brændsel. Jeg slæbte det hjem, hug-

gede det i stykker, så det passede til kakkellovnen. Vi kunne i milde vintre undgå at købe koks til hen i december. Ellers hentede jeg nøddekoks på gasværket. Da vi var de lykkelige ejere af en trækvogn, hentede jeg også til nogle naboer. Jeg kan stadig huske prisen, den var 1 kr. og 67 øre. Jeg husker denne pris, fordi jeg som regel fik en daler med og enkelte lod mig beholde resten i drikkepenge, og det var store beløb dengang, almindeligvis fik jeg 10 øre.

Min far havde i en af de få velstandsperioder købt et stueur, et af dem der slog klangfulde slag hver hele og halve time. Mor var så glad for dette tekniske vidunder, at hun inviterede naboer ind for at høre klokken slå. Det skulle selvfølgelig ske, når der var mange slag, f.eks. kl. 11 eller 12. Selv kunne hun blive oppe for at få alle de musikalske toner med. Det var vor tids musiknydelse. Vi havde jo hverken radio eller grammofon, helt ufatteligt i vor tid.

Skolegangen var et kapitel for sig. Lektielæsning blev der ikke meget af i vort hjem. Lærerne accepterede dette for en stor del af klassen. Man ræsonnerede vel som så, at den overvejende del af eleverne blot skulle have kendskab til de mest elementære fag som regning, skrivning og læsning. De skulle jo kun ud som arbejdere, søfolk eller ud til bønderne. Mange beretninger om fortidens lærere giver indtryk af brutale undertrykkere. Jeg mindes kun enkelte lærere, der brugte hårde afstraffelsesmetoder, men der stod stor respekt om dem.

Vi startede meget tidligt i skolen. Blev meldt ind i det år, vi fyldte 6 år. Da jeg er født i december, var jeg kun 5½ år, da jeg kom i skole. Jeg blev meldt ind ved daværende skoleinspektør

frk. Deissner. Jeg måtte gå første klasse om, det var der mange, der gjorde dengang. De to første klasser var på Forskolen, den nuværende Blæsbjergskole. Derefter kom vi på Drengeskolen og pigerne på Pigeskolen. Også her var drenge og piger skarpt adskilte, ikke engang i skolegården tolereredes sammenblanding af kønnene.

Mobning var en af de ting, alle fra de lavere klasser måtte finde sig i. Den gik ofte på den tarvelige påklædning. Tøj og fodtøj var et stort problem. Lommetørklæder var der ingen, der gik med, så der var mange med lange løbende næser. De blev naturligvis kaldt snothvalpe. Store børn mobbede de små; de store mobbede hinanden, og de voksne mobbede alle børn. Egentlig tror jeg ikke, det er det helt rette ord, det er jo af nyere dato. Stort indtryk tror jeg ikke, det

gjorde på os, vi var jo mange om det, og der var jo andre, der lå længere nede på rangstigen. Til sidst endte det vel hos de helt små, og de forstod det sikkert ikke. Mobning og snobberi er egentlig nært forbundne, og snobberiet trives tit mest hos de fattige. Nyt tøj, et gulvtæppe eller et nyt møbel var nok til at være noget.

Den forherligelse af barndommen, man ofte hører, forstår man ikke altid. At fryse, at gå i gammelt tøj, der sjældent var rent, at få en ensformig grødbestandig kost, eller at gå 43 timer i skole om ugen ville nok få nutidens børn til at protestere. Der ville nok alligevel være mange af de ting vor tidsalders børn havde, som børn af i dag ville misunde. Livet var på ingen måde kedeligt.

SF i Kolding

Af Gunhild Due

Den 15. februar 1959 holdtes det stiftende landsmøde for SF i København. Det var resultatet af mange års uenighed i Danmarks Kommunistiske Parti. En uenighed der især var affødt af udenrigspolitiske begivenheder, henholdsvis SUKPs 20. kongres, ideologisk strid omkring Jugoslavien og endelig Ungarns-opstanden.

Striden endte med Aksel Larsens eksklusion, og mange partimedlemmer fulgte ham, ikke mindst fra provinsen. Den 22. november 1958 mødtes 76 personer på Christiansborg, hvor man besluttede at spørge vælgerne, om der var plads og behov for at danne et nyt parti. Man samlede 18000 underskrifter, og dermed var der skabt baggrund for det stiftende møde i februar 1959.

Til folketingsvalget i 1960 kom det første målsætnings- og programskrift, der kaldtes Elsehovedprogrammet, fordi det blev forfattet i Morten Langes sommerhus på Elsehoved. Hovedpunkterne var afrustning og neutralitet, forslag til skatterreform med kildeskat, samfundsøvertagelse af monopoler og arbejderindflydelse på arbejdspladserne, 9-årig folkeskole, 4 ugers ferie, 40 timers arbejdsuge m.v. Senere skulle SFs programskrifter blive til hele bøger forfattet af partiets intellektuelle og skolelærere med en rigdom af ord og begreber, som kun de allermest aktive orkede at læse.

Formanden for SID i Kolding mangeårigt

medlem af DKP, Kai Ibsen var fra starten medlem af det nye partis hovedbestyrelse og tog initiativ til dannelse af en lokal partiforening i Kolding. Det skete i 1959 og den første bestyrelse bestod af fire forhenværende kommunister og en partiløs. Man valgte klogeligt den forholdsvis unge partiløse Erling Thomsen til formand. De øvrige var alle garvede partisoldater. En del af dem havde haft et hårdt liv under krigen, hvor de måtte holde sig skjult, sad i fangelejr og nogle endte i koncentrationslejre, det var slidte folk, som nu startede fra bunden for at bygge et nyt parti op. Ud over den allerede nævnte Erling Thomsen var det Kai Ibsen, Laust Jakobsen, Valdemar Petersen og Marinus Thomassen.

Det nye parti blev naturligvis mødt med vrede fra de, der forblev i det gamle DKP, ligesom socialdemokraterne heller ikke så med milde øjne på den nye konkurrent fra venstre side af det politiske spektrum. Man søgte at mane det nye parti i jorden, kaldte det for »sandflugtspartiet« og »forklædte kommunister«.

Lokalt viste modviljen sig især på arbejdspladserne, hvor de, der åbenlyst bekendte sig som SFere, kunne have det ganske barsk; der var også eksempler på fyringer. I fagforbundene måtte SFere i mange år affinde sig med, at deres kontingent blev brugt til at støtte socialdemokratiets valgfonde.

På grund af disse forhold kunne det knibe for SF at få stillere til de forskellige valg, mange turde ikke få deres navn offentligt frem. Angsten for registrering lå dybt især hos ældre medlemmer, som havde haft bitre oplevelser under 2. verdenskrig, hvor en del af det danske politi var lidt for ivrige til at udlevere deres kommunistiske medborgere til tyskerne. At der fandt en vis overvågning sted, vidste man. SFs første lokale formand, Erling Thomsen, kunne konstatere, at al post til SF havde været åbnet, inden det nåede frem til hans adresse.

Politets Efterretningstjeneste havde travlt. Når de eksempelvis havde tid til at allytte Kai Ibsens telefon i Kolding, og den allytning er bekræftet, så må de have haft travlt over det ganske land. Det var ikke uden grund, at en del af medlemmerne var bange for registrering og overvågning. Af samme grund, angsten for at få sit navn offentligt frem, blev SFs generalforsamlinger altid holdt for lukkede døre. Når unge journalister i 1992 undrer sig over, at SF stadig holder lukkede generalforsamlinger, er baggrunden altså her. Nu er det blevet en vane, som dog regelmæssigt debateres.

Ved partiets start og op gennem 60erne var der ikke mange penge at gøre med. Møderne blev holdt hos bestyrelsesmedlemmerne. En gang havde Aksel Larsen lovet at overvære et bestyrelsesmøde, da han alligevel var i Jylland. Dette rygtedes, og Erling Thomsens beskedne lejlighed på Broagervej fyldtes til bristepunktet. Aksel Larsen undrede sig noget over den enorme bestyrelse, man holdt sig i Kolding.

Ved SFs første valg til Folketinget i 1960 var Kai Ibsen opstillet i Koldingkredsen, og i Vonsildkredsen opstillede Valdemar Petersen. I

Johannes Skråppenborg Nielsen, Henry Due og Aksel Larsen ved Skamlingsbanken i 1964

landkredsene var der ikke mange stemmer at hente, men i Kolding fik partiet 676 stemmer.

Da det første kommunalvalg med SF som deltager fandt sted i 1962, blev SF repræsenteret i 15 kommuner af de daværende 1260, hvoraf flertallet var små kommuner, hvor SF slet ikke opstillede kandidater. I Kolding var der opstillet seks personer med Kai Ibsen i spidsen for to arbejdere, en lærer, en bibliotekar og en husmor, den obligatoriske kvinde. Senere i SFs historie gjorde såvel kvinderne som lærerne sig betydeligt mere gældende. Med 813 stemmer blev partiet repræsenteret af Kai Ibsen i Kolding Byråd.

Byrådet bestod af 21 medlemmer: 11 socialdemokrater, 7 konservative, 2 fra venstre og 1 fra SF. Socialdemokraternes flertal var komfortabelt, de behøvede ikke at tage hensyn til den uindbudte SF'er. Det ses på den måde udvalgsposterne fordeltes på. SF fik ikke sæde i nogle af de betydelige udvalg, end ikke i Havneudval-

Socialistisk Folkeparti er Sund Fornuft

for

Dansk afrustning og neutralitet
Boligfond til sikring af flere og billigere boliger
Stop for jordspekulation
Bedre uddannelse, mindst 9 års skolepligt
En skattereform med fradragsret og kildekat
Medbestemmelsesret på arbejdspladserne
Støtte til FN
og til udviklingslandene

imod

Dansk medlemskab af Nato
1800 millioner kroner årligt til militæret
Hemmelige kartoteker
Større indirekte skatter

Det er
DEM
der
bestemmer

S. F.s kandidat i Kolding og Vonsild kredsene, medlem af S. F.s hovedstyrelse Gunhild Due er kendt fra radio og TV for sin levende interesse for samfundsforhold, familiepolitik og menneskets mulighed for trivsel i det moderne teknisk udviklede samfund.

Derfor anbefaler vi varmt vælgerne at stemme Gunhild Due ind i folketinget, kun få ekstra stemmer i forhold til sidste valg vil sikre hendes kandidatur.

Gunhild Due er opstillet både i Kolding og Vonsild kredsene, og Vonsild kredsene får hermed også en mulighed for at blive repræsenteret i folketinget.

X ved liste F

Lobeseddel for SF ved valget i 1964.

get. Det blev kun til perifere poster af mindre betydning, hvilket naturligvis ikke hindrede Kai Ibsen i at blande sig efter bedste evne. De gamle partier dyrkede hemmeligholdelsesprincippet. Udvalgmøderne havde lukkede dagsordner, hemmeligholdt viden giver magt, så det var ganske svært for en enlig SF'er at følge med i byrådsarbejdet og få indflydelse på samme.

Byrådsvalget i 1966 gav uændret mandatfordeling, skønt SF gik frem fra 676 stemmer til 1131.

Kai Ibsen fik stadig ingen betydningsfulde poster. Ved valget i 1970 spillede Kommunalreformen ind, landkommunernes sammenlægning med købstadskommunerne ændrede sammensætningen af mange byråd.

I Kolding øgede man byrådets medlemstal fra 21 til 25. Venstre fordoblede sit antal fra 2 til 4, en følge af landkommunernes stemmer. Valgkampen drejede sig især, om borgmesterposten kunne skifte fra socialdemokratisk til

Forstander Kai Ibsen

borgerlig side, derved blev SF lidt uinteressant. På landsplan havde partiet haft svære problemer, som også smittede af. SF fik 659 stemmer, det var ikke nok til at bevare Kai Ibsens mandat.

På centralt hold var Koldings partiforening allerede i 60erne repræsenteret i SFs hovedsty-

relse først med Kai Ibsen, og senere fik jeg et mandat. Med hensyn til Folketinget blev Kolding SF repræsenteret i 1964 af mig.

Partiet blev som nævnt beskyldt for at være et forklædt DKP, hvorfor ledelsen var stærkt interesseret i at finde folketingskandidater, som dels ikke havde været medlem af DKP, dels var kendte i en bredere kreds, og endelig skulle man jo da også have fat i den obligatoriske kvinde.

Efter partiets mening opfyldte jeg alle tre ønsker. Jeg var blevet kendt gennem medierne som den læsende landarbejderkone og var sidst i 50erne og først i 60erne en søgt foredragsholder.

Partiet havde ikke mange penge til valgkampe hverken centralt eller lokalt. Da man skulle lave TV-udsendelse til valget i 1964, var Aksel Larsen herovre, fordi jeg skulle være med i valgudsendelsen. Jeg husker, hvordan Aksel Larsen lå på knæ oppe ved Skamlingsbanken viftende med en buket græs foran kameraet for at give liv i billedet. Råd til personlige plakater var der ikke, kun en lille folder kunne der blive til.

Op gennem 60erne var partiet igennem flere kriser og magtkampe på centralt hold. I Kolding slap man nogenlunde fri for alt for vilde og akademiske diskussioner, dels var det fornuftige og solide folk, der sad i bestyrelsen, dels var der ikke så mange medlemmer. Medlemstallet lå et godt stykke under 100, hvoraf meget få var aktive. Faktisk var fremmødet for eksempel til opstilling af folketingskandidat så beskedent, at familien Ibsen, som talte en seks til otte stykker, kunne afgøre, hvem der skulle opstilles.

Trods fredsommeligheden fulgte man naturligvis med i, hvad der skete. Da SFs venstrefløj

i Folketinget i 1967 splittede partiet og væltede arbejderflertallets regering, sendte Koldingafdelingen en skarp fordømmelse, som sluttede således: »Bestyrelsen for SFs Koldingafdeling fordømmer »venstrefløjens« handlinger, der har ødelagt mulighederne for en begyndende enhed i arbejderbevægelsen, og som til gengæld

har givet de borgerlige partier mulighed for at vejre morgenluft ved yderligere at udbygge splittelsen i arbejderbevægelsen.

Vi tilsiger SF vor fulde loyalitet, og vi beder vore medlemmer, venner og vælgere om at slutte op om SF, støtte os politisk, moralsk og økonomisk, så vi er istand til at føre valgkamp,

SFere samlet efter byrådsvalget i 1978, hvor man fik to medlemmer af Kolding Byråd. I forgrunden Gunhild Due, bag hende Villy Søvnald, der kom ind i byrådet i 1982. (Foto: P. Thastum)

Gunhild Due forlader Folketinget i 1971.

på en sådan måde, at vi styrker vor anseelse og positioner og genskaber enheden og fremskridtet i dansk arbejder- og fagbevægelse».

Udtalelsen bærer præg af, at det faktisk var arbejdere, der var medlem af SF i Kolding. I Århus og København havde for eksempel de studerende større indflydelse. Om selve folketingsarbejdet og de centrale stridigheder skal der ivotrigt ikke berettes her. Jeg forlod Folketinget i 1971, siden har Koldings SF afdeling ikke haft en repræsentant i Folketinget bortset fra

nogle få måneder, hvor Villy Søvnald har været inde som suppleant. Fra 1970 til 1978 skete der ikke meget i SFs afdeling i Kolding. Der var ca. 35 medlemmer, kommunalvalget i 1974 gav ikke valg. Forsøg med forskellige folketingskandidater bl.a. Kai Ibsens søn Jørn Ibsen og Arne Larsen, fhv. folketingsmedlem fra København gav heller ikke resultat. Først ved kommunevalget i 1978 vendte billedet, da SF igen blev repræsenteret i byrådet med 2 mandater. Derom kan berettes en anden gang.

Elektricitet på landet

Af K. G. Astrup

Den betydelige udbredelse, elektriciteten fik fra 1890ernes begyndelse fandt fortrinsvis sted i de større bysamfund. Her var mulighed for at opnå tilsagn fra så mange grundejere, at der var et realistisk grundlag for etablering af et produktionsanlæg og et lednings- eller kabelnet. Afstanden mellem de enkelte ejendomme var her ikke så stor, og det var vigtigt, da den almindeligst brugte jævnstrøm med omkring 110-220 volt, senere 440 volt driftsspænding satte ret snævre grænser for ledningsnettets udstrækning fra værk til forbruger.

Men også i de mindre bysamfund, i landsognene, var der behov for elektricitet, godt lys og ikke mindst kraft. Elektrificeringen af landbrugsmaskinerne betød, at meget hårdt fysisk arbejde kunne undgås. En del af behovet for kraft var tidligere løst med en hestegang eller energi fra en vindmotor, men så måtte der sponseres efter, om der var en hest til rådighed, eller der var tilstrækkelig vind til vindmotoren. Med elektricitet var der større frihed til at udføre de nødvendige arbejder på belejlige tidspunkter.

I landsognene omkring Kolding oprettedes en del jævnstrømsværker, der i en årrække leverede elektricitet til forbrugerne, indtil antallet af forbrugere og dermed elektricitetsbehovet nødvendiggjorde en udvidelse af produktionsanlæggene med vekselstrømsgeneratorer og transformatorer, så det blev muligt at forsyne

fjernere liggende forbrugere. En anden mulighed var tilslutning til et højspændingsanlæg, som her på egnen var Kolding Oplands Højspændingsforsyning (KOH) og nedlæggelse af eget produktionsanlæg. Dette skete efterhånden, og de tidligere jævnstrømsværker er enten helt borte, eller også er der kun reminiscenser tilbage.

Overgang til vekselstrømsforsyning fandt sted fra 1919 til begyndelsen af 1960'erne. Desværre er oplysninger om værkernes tilblivelse, om initiativtagerne og værkernes udvikling indtil nedlæggelse ved at være sparsomme. Værkernes arkivalier er ikke vist den fornødne respekt og er i dag for størstedelen forsvundet. Jeg har gennemgået de lokale aviser for at finde materiale om værkerne og har desuden forhørt mig hos mennesker, der selv har været involveret i arbejdet.

Nedenfor er beskrevet nogle af disse små elektricitetsværkers oprettelse og udvikling indtil overgang til anden elektricitetsforsyning.

Vonsild Elektricitetsværk

At der på et tidligt tidspunkt har været elektricitetsværk i Vonsild fremgår af KOHs jubilæumsskrift fra 1991, hvor der står: »På forespørgsel meddeler man Vonsild Elektricitetsværk, at såfremt alle medlemmerne er tilmeldt KOH inden årets udgang, vil man kunne forvente at

have strøm på en ny transformerstation i dette område omkring 1. september 1919«. Dette foranledigede en række spørgsmål: Hvem ved i dag noget om Vonsild Elektricitetsværk? Er der arkivmateriale? Hvor lå værket? Hvem var initiativtagere? Hvornår blev værket sat i drift? Hvordan var det udrustet?

Det viste sig, at Vonsilds ivrige lokalhistoriker, konstruktør Paul Frederiksen kunne meddele, at han som 12-årig havde tilset værket i nogle måneder, idet hans far, karetmager H. Frederiksen havde købt værket med den forpligtelse at sikre værkets drift, indtil elektricitetsforsyningen var overtaget af KOH den 1. juli 1919. Han huskede også, hvordan værkets indretning var, og han havde som voksen udført tegninger på grundlag af opmålinger af bygningen, der viser, hvordan de enkelte maskinkomponenter og akkumulatorbatteriet var placeret. Værket blev drevet af en sugegasmaskine med tilhørende gasgeneratorer.

Kolding Avis kan den 28. oktober 1912 berette: »Vonsild Elektricitetsværk vil ind under Kolding. Bestyrelsen for Vonsild Elektricitetsværk har efter hvad Formanden, Proprietær O. Iskov meddeler os, rettet en Forespørgsel til Kolding Elektricitetsværk om, paa hvilken Betingelse Vonsildværket kan faa Strøm fra Kolding. Såfremt det kan ske paa rimelige Vilkaar, er det Hensigten at nedlægge Elektricitetsværket i Vonsild, der som alle smaa Værker arbejder for dyrt, idet der ikke er afsætning for Elektriciteten om Sommeren«.

I Kolding Folkeblad er der allerede den 18. november 1907 en artikel om Vonsild Elektricitetsværk.

Fra denne artikel citeres: »Det hvide Lys

kæmper sig frem over Landet. Ude i Vonsild har man det sidste halve Aar arbejdet på et Værk, og det er nu færdigt. Det er opført paa proprietær Hansens Mark i Vonsild By. Til højre i Bygningen er det saakaldte Gasrum. Her er anbragt et lille Sugegasværk, som skal frembringe den Gas, der skal trække Motoren, 28 H.Kr., der er anbragt i Maskinrummet ved siden af. Motoren trækker Dynamo (90 Ampere), der ogsaa er anbragt i Maskinrummet. Og det er Dynamo, der producerer Elektriciteten. Den omsætter, med et lidt videnskabeligt Udtryk, det mekaniske Arbejde til elektrisk Energi. Naar Elektriciteten er frembragt i Dynamoen, gaar det herfra gennem en Ledning under Gulvet over paa en saakaldt Fordelings-tavle, og herfra ledes det saa igen ind i et Rum ved Siden af, her er anbragt 126 Elementer, der tilsammen danner et Batteri«. Det fremgår, at batteriet fuldt ladet kunne give kraft nok til 216 lamper i 3 timer, når maskinen ikke var i gang. Fra værket gik ledningerne ud til det yderste fødepunkt 900 alen ude og igen 900 alen ud til yderste lampe, der således kunne være 1.800 alen fra værket.

Værket var anlagt af ingeniørerne Gad og Lauritzen, Odense, dynamoen var fra Thrige i Odense, gasmaskinen fra Crosley i Manchester. Montør Rasmussen fra Odense havde udført arbejdet med installationer, ledningsnet osv., og han blev værkets fremtidige bestyrer. Bestyrer E. Buemann, Kolding, havde været teknisk konsulent. Maskiner, ledningsnet etc. havde i alt kostet ca. 22.500 kr, og bygningen var opført af murermester Hundevad, Kolding for ca. 4.500 kr.

Der var i alt tegnet ca. 500 lamper og ca. 14

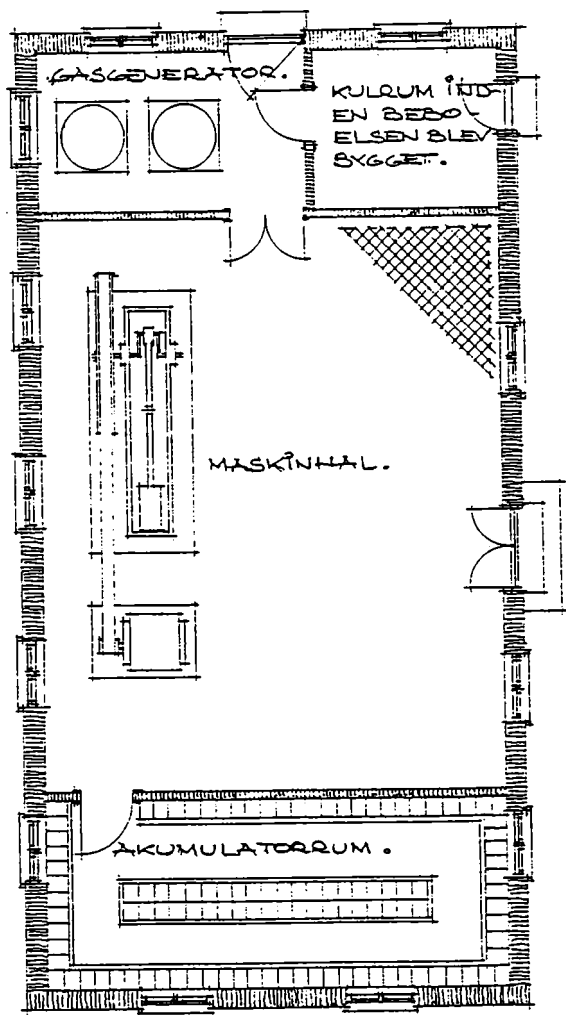
elektromotorer med ialt 50 HK, den største var på $6\frac{1}{2}$ HK den mindste på $\frac{1}{3}$ HK. Selskabet havde 13 andelshavere med 22 forbrugere. Andelselskabets bestyrelse bestod af proprietær Hansen (formand), proprietær Jens Vyff, proprietær O. Iskov, karetmager H. Frederiksen og snedkermester N. Hansen. Det nye værk blev

prøvet om formiddagen og indviet om aftenen, og det viste sig at virke, som det skulle.

Da værket blev nedlagt, blev der i maskinhallen snedkeri og karetmagerværksted fortæller P. Frederiksen og tilføjer, at der ses en svær egeplanke over de 2 vinduer i gavlen af den gamle maskinbygning. Denne planke er forsy-

Hjarupvej 11, tidligere Vønsild Elektricitetsværk.

Indretningen af Vonsild Elektricitetsværk 1919, som Poul Frederiksen husker den. Tegning af Poul Frederiksen.

net med huller, hvorudaf ledningerne fra værket førte til ledningsnettet. Bygningen eksisterer altså endnu og er beliggende Hjarupvej 11 i Vonsild.

Kolding Landsogns Elektricitetsværk

På H. C. Petersensvej ses en bygning, der senest har været vandværk, Østre Vandværk, men oprindelig var Kolding Landsogns elektricitetsværk. Bygningens opførelsesår 1912 er at se i gavlen mod nord.

Initiativtagerne til dette elektricitetsværk var beboere i Aalykke-kvarteret, der søgte byrådet i Kolding om at få indlagt elektricitet i deres ejendomme. Kolding Folkeblad refererer behandlingen på byrådsmødet den 18. september 1910 og heraf fremgår, at det drejer sig om 33 ejendomme, der tilsammen repræsenterer en tilslutning på 500 lamper. Det egentlige problem er, om Kolding Købstads elværk skal levere elektricitet til nabokommunen, og derfor blev andragendet henvist til Distriktrådet, landsognets »sogneråd«. På byrådsmødet var der ellers en positiv holdning til sagen, hvis der i forbindelse hermed kunne blive tale om en indlemmelse af de områder, der skulle forsynes.

Det fremgår af flere indlæg i aviserne, at en indlemmelse af Landsognet eller dele deraf ikke kan komme på tale, man vil bevare selvstændigheden og frygter at skatterne ellers vil stige til samme niveau som i Kolding.

Der lægges derfor planer om etablering af et selvstændigt elektricitetsværk, og et af forslagene går iflg. et interview med garver Broch ud på, at der indrettes elektricitetsværk i Skovmøllen, der står foran nedlæggelse, men den bliver solgt til anden side i oktober 1911.

I juni 1912 har distriktrådet besluttet sig for at anlægge et værk for kommunens egen regning med assistance af ingeniør Sardemann fra Aarhus. Overslaget lød på 70.000 kr. Forinden endelig vedtagelse ville der dog blive omsendt

tegningslister til sognets beboere og ejendomsbesiddere i Bramdrup sogn. Kolding Avis kan den 2. juli 1912 meddele, at distriktsrådet har købt en grund af konsul Chr. Petersen Dyrehavegaardsvej på 2500 kvadratalen for 2.500 Kr. Muremester Jørgen Hansen fik overdraget arbejdet med elværksbygningen efter licitation.

Diskussionen om det betimelige i at have fået en aftale med Kolding om levering af elektricitet kontra egen produktion fortsætter endnu længe i aviserne, bl.a. citeres Kolding Byråds Elektriciteitsudvalg for følgende: »Naar Di-

striksraadet, som det fremgaar af ovenstaaende Skrivelse, ikke en Gang vilde have anset det for et antageligt »Forhandlingsgrundlag«, om vi havde tilbudt at levere Strømmen $\frac{1}{2}$ Øre billigere til Landsognets Beboere end til Byens egne Borgere, indser vi ikke, at der kunne være nogen Anledning for os til at føre Forhandlinger videre, og Byraadet var selvfølgelig af samme Mening«.

Den 10. november 1912 blev landsognets elektricitetsværk sat i drift. I Kolding Avis står den 11. november: »Landsognets Elektricitets-

Østre Vandværks bygning på H.C. Petersensvej.

værk var i Aftes for første Gang i Brug, og Lyset straalede, saa det var en Fornøjelse. – Glæden var naturligvis stor blandt Beboerne, hvis Øjne straalede omkap med Lyset«.

Ovenstående beretning om landsognets elektricitetsforsyning er alene baseret på avisstof, da der ikke nogetsteds synes at være bevarede arkivalier om værket. Som bestyrer af værket ses i 1914 S. Jensen, som må formodes at have været den 1. bestyrer. Han blev i 1916 afløst af daværende maskinassistent på Julemærkesanatoriet, Frederik Simonsen, hvis sønner har berettet om værkets udvidelser for mig. Oprindeligt var der installeret en 1-cylindret B&W dieselmotor, der suppleredes med en 2-cylindret liggende Atlas-motor. Disse to motorer har under den 1. verdenskrig været ombyggede, så de kunne arbejde med tørvegas. Den tredje maskine var en 3-cylindret Holeby dieselmotor, som blev installeret omkring 1924.

Værket var i funktion til 1930 som elektricitetsværk, men umiddelbart efter blev bygningen indrettet til vandværk under Kolding Vandværk, medens elektricitetsforsyningen blev overtaget af en af Kolding Bys Elektricitetsværker etableret ensretterstation i Fredericiagade. Driftsbestyrer Fr. Simonsen fik herefter stilling som ledningsinspektør ved det kommunale værk.

Ved bygningen af det nye Østre Vandværk, der gik i drift i november 1988, blev det gamle »Østre« sat i stå. Bygningen med det for dens tid karakteristiske udseende ligger der stadig, og det kan håbes, at der endnu engang kan findes en funktion, som kan medføre, at denne bygning, som repræsenterer et led i Kolding-området tekniske udvikling, kan bevares.

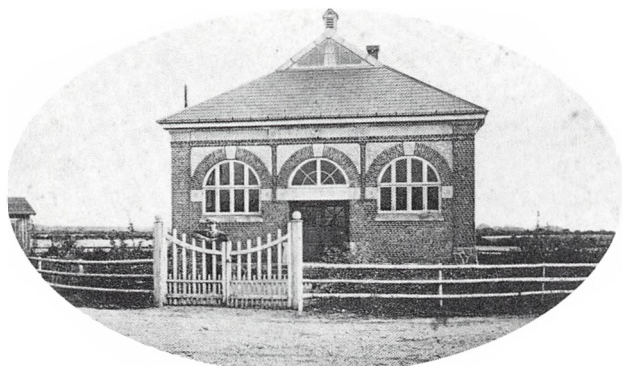
Sdr. Stenderup Elektricitetsværk

Første omtale af et elektricitetsværk i Sdr. Stenderup er et indlæg i Kolding Avis den 5. april 1909: »Der arbejdes i denne Tid kraftigt ude i Sdr. Stenderup for at faa anlagt et Elektricitetsværk der. Endnu er der ikke fastslaaet noget bestemt, men det ventes med Sikkerhed, at Planen vil blive endelig vedtaget i de nærmeste Dage. Af Hensyn til, at Gaarderne i Sdr. Stenderup ligger saa spredt, bliver det nødvendigt at gaa til en Spænding dobbelt saa høj som her i Byen, nemlig 220 Volt til Lys, og til Kraft 440 Volt. Det er kalkuleret til 50.000-60.000 Kr. Efter hvad vi erfarer, paatænkes det her at indføre et helt nyt System, nemlig at sætte Prisen ens for saavel Lys som Kraft. Ved at gaa ned til 3 Øre for Lys, venter man, at dette vil blive benyttet af alle Gaarde, der tegner sig for Kraft«.

Forhandlingsprotokollen for Andels Elektricitetsværket i Stenderup beror i Sdr. Stenderup Lokalhistoriske Arkiv. Heraf fremgår, at de stiftende andelshavere, der underskriver sig i protokollen den 17. april 1909 er: O. Straarup., J. C. Thygesen, N. Jørgensen, P. Jørgensen, N. P. Stenderup, C. Laursen, P. H. Berg, E. O. Straarup, fru M. Juel P. Juel, H. V. Schmidt, N. H. Schmidt, H. Kjærhus, A. Petersen, N. Nissen Bruhn, M. Dahl.

I lovene står, at »Enhver Andelshaver har først een Stemme uden Hensyn til Forbruget af Elektricitet og desuden een Stemme for hver 100 Kr. Elektricitetsforbrug, dog har ingen Andelshaver over 5 Stemmer« og at »Eventuelle aarlige Overskud fordeles ved hvert Aars Afslutning mellem Andelshaverne i Forhold til Forbruget«.

Ved den stiftende generalforsamling er der

Sdr. Stenderup Elektricitetsværk, 1910.

endnu en række underskrifter fra nye andelshavere, der vælges en bestyrelse, og det vedtages, at præstegården, skolen, kirken, fattiggården, brugsforeningen og forsamlingshuset »Dannevirke« kan optages som andelshavere på samme betingelser som de stiftende medlemmer, når de melder sig, inden værket sættes i drift. Det samme vilkår indrømmes J. Raffnsøe, Åkjær.

Ved bestyrelsesmødet den 20. april 1909 besluttedes det at købe en dieselmotor fra B & W på 40 HK. Endvidere antoges elektricitetsværksbestyrer E. Buemann som konsulent for et fast honorar af 1000 kr., og desuden alle konsulentens udlæg efter regning. Udbydelsen af bygningen sker gennem de lokale blade, og tegninger og konditioner fremlægges hos arkitekt R. Schmidt. Det ses, at der allerede den 1. maj 1909 er truffet aftale om værkets beliggenhed og det fornødne grundstykke er købt af N. Bruhn, Østerkjær for en betaling af 41 øre pr. kvadraten. Pladsen som værkemester udbydes for en gift mand, der skal bo på værket og ikke have andet hovederhverv. Manden får da installationsret, fri bolig og lys og i pengeløn 500 kr.

Ved generalforsamlingen i 1910 blev det bl.a. vedtaget, at ingen nye medlemmer kunne optages som kraftforbrugere alene, men kun når de samtidig tog fuld lysinstallation. Kraft har således været mere attraktiv end lys.

Det er forgæves forsøgt at finde datoen for værkets idriftsættelse, idet der ikke er fundet noget herom i forhandlingsprotokollen, ej heller byens aviser synes at have bemærket noget herom. Det nærmeste, vi kan komme, er en notits i Kolding Folkeblad fra den 21. marts 1910: »Et Elektricitetsværk paatænkes anlagt for Almind-Viuf og Dons. Det udvalg, der virker for Sagen, var i Lørdags i Sønder Stenderup for at bese det derværende Elektricitetsværk«. Udfra dette må det antages, at værket har været i drift på det pågældende tidspunkt.

I 1912 bliver det pålagt værkføreren at lade værket standse den 1. i hver måned, for at han skal foretage aflæsning, dog må dette ikke hindre belysningen. Værket må nu arbejde tilfredsstillende, for i juli 1916 besluttes det at levere strøm til mejeriet, endvidere at anskaffe en ny dieselmotor som det overlades bestyrelsen at købe. Man er nu godt inde i den første verdenskrig, og i november samme år fremgår det, at olie ikke er til rådighed som tidligere, og bestyrelsen må træffe beslutning om at forbyde kraftforbrug til andet end vandpumper og hakkelsesmaskiner. Formanden bemyndiges dog til at give tilladelse til tærskning, når vedkommende andelshaver selv kan fremskaffe brændselolie dertil.

De vanskelige forhold under krigen har medført, at flere andelshavere har måttet benytte et lokomobil. Driften af et sådant er 3 gange så dyrt som elektricitet. I midten af 1917 er man så

hårdt trængt, at man forhandler med mejeriet om køb af kraft til lys fra mejeriets dampmaskine, der kan drives med brænde og tørv. Den 31. august 1917 ses dampmaskinen på mejeriet at producere strøm, og den vil foreløbig blive holdt i drift hver dag fra kl. 18 - 21.30. Søndag dog først ved mørkets frembrud. På en ekstraordinær generalforsamling den 20. marts 1918, besluttet det at købe et sugegasanlæg til den store motor, og denne udgift afspejles i takstændringer. I september 1918 er prisen pr. kWh for lys 120 øre og for kraft 60 øre, hvortil kommer forskellige faste afgifter. At problemerne har været betydelige fremgår af, at der i 1919 rettes forespørgsel til KOH om eventuel tilslutning. Det bliver dog ikke til noget.

Interessen for elektricitet er efter krigen fortsat stigende, og ledningsnettet må løbende udbygges. Denne forøgelse af antallet af forbrugere medfører behov for mere maskinkraft, og i 1931 overvejer man at købe kraft fra Sydøstjydske Elektricitetsværker. Man drøfter ved generalforsamlingen både dette og et evt. køb af en 150 HK dieselmotor, men efter henstilling fra proprietær O. Juhl, Lykkesgaard og under henvisning til de for landbruget vanskelige forhold, bliver det henlagt foreløbig. Bestyrelsen skal i stedet udarbejde en rationeringsplan, som sendes til alle kraftforbrugere. Denne rationeringsplan går ud på, at der afbrydes for Varmark- og Lykkesgaardlinierne onsdag og lørdag, Dannevirke- og Stenderupgårdlinierne mandag og torsdag og Nymølle- og Stenderupskovlinierne tirsdag og fredag.

Men behovet for mere kraft er der stadig, og efter at have konsulteret ingeniør Arnfred, Askov, beslutter bestyrelsen sig for at anskaffe

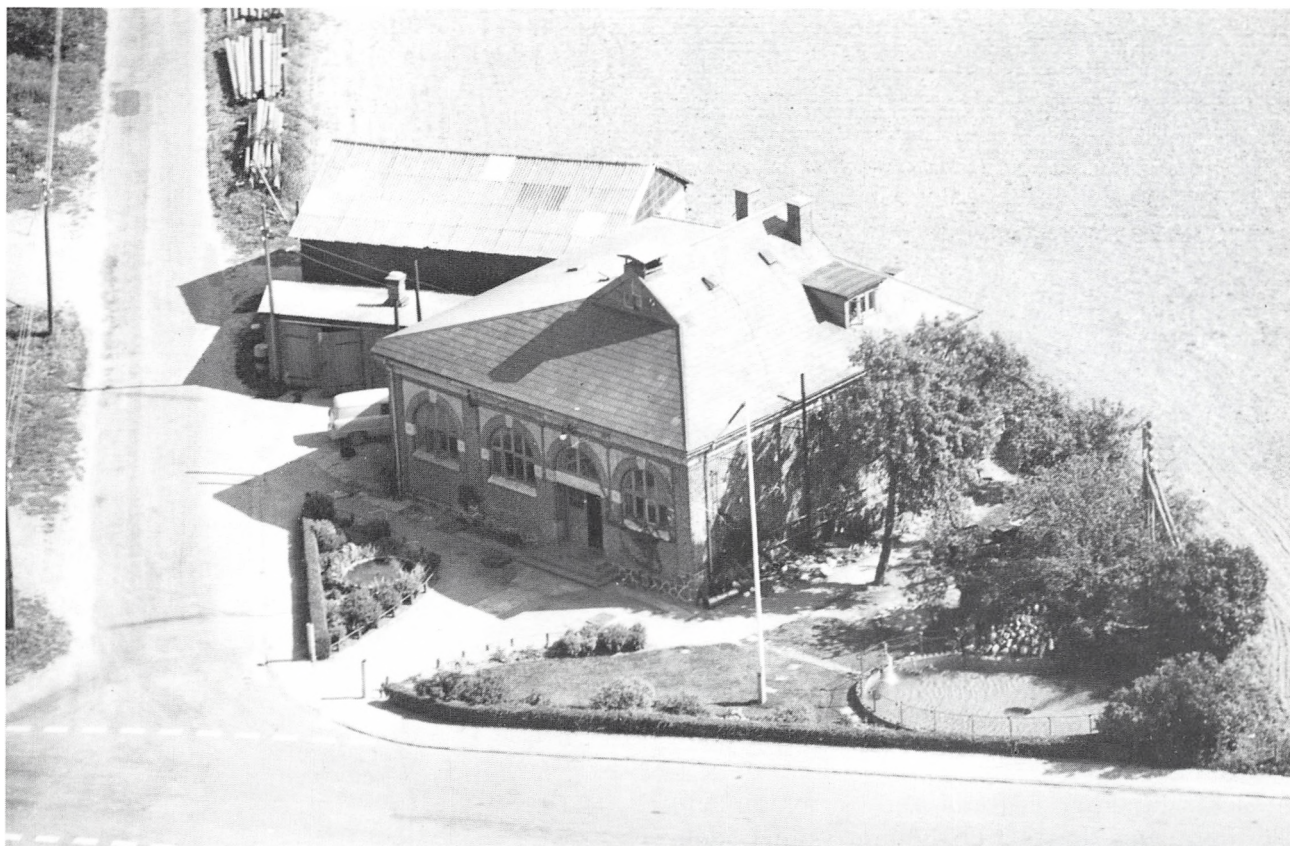
en B & W dieselmotor, som opstilles i 1932 efter at bygningen er blevet udvidet for at skaffe plads til den nye maskine.

I efteråret 1931 viser der sig at være en del restancer, det er som foran omtalt vanskelige tider, og man søger at få de andelshavere, der er i restance, til at give transport i deres mejerioverskud til efterårsudbetalingen. Denne ordning gennemføres i en årrække.

Da den 2. verdenskrig nærmer sig, indkøbes en tank, der kan rumme 30.000 liter olie, der nedlægges på værkets grund. En senere generalforsamling bemyndiger bestyrelsen til at træffe alle nødvendige dispositioner vedrørende indskrænkninger i forbruget, og i øvrigt sikre værkets drift under de vanskelige forhold. Det gamle sugegasanlæg fra 1917-1918 tages i brug igen. Som under den første verdenskrig påvirker dette priserne, og da forbruget er betydeligt større end dengang, må der træffes beslutning om, at også den 150 HK dieselmotor ombygges til drift på sugegas. Det stærkt forøgede arbejde med pasning af sugegasværket nødvendiggør ansættelse af en assistent, og da også ledningsnettet stiller krav til vedligeholdelse, må der også for værkets regning ansættes medarbejdere, der kan fyre i gasværket.

I december 1945 nedsættes priserne på strøm til kraft og lys til 30 og 60 øre, fra 1. januar 1946 nedsættes priserne til 25 og 50 øre pr. kWh, da elektricitetsværket nu kan producere det samlede forbrug med Solarolie.

Efter krigen bliver der indkøbt nye maskiner, en 70-80 HK totakt Alpha og en 300 HK dieselmotor. Ved købet af dieselmotoren er der afstemning, om man i stedet skulle få strøm fra KOH: 104 stemmer for bestyrelsens forslag om

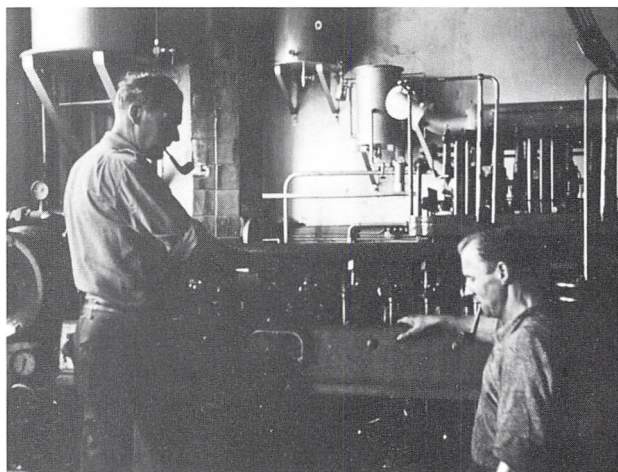
Sdr. Stenderup Elektricitetsværk som det så ud sidst i 1950'erne.

at fortsætte selv, 16 kr for KOH. Bestyrer H. Stevnhoved fratræder i 1948 og afløses af sønnen, installatør N. Stevnhoved.

I 1958 drøftes igen en henvendelse til KOH om evt. overgang til vekselstrøm eller i en nødsituation at få stillet den nødvendige kraft til rådighed. Et udvalg på 2 medlemmer skal træde i forbindelse med KOHs bestyrelse og indhente nærmere oplysninger, og det ender med, at be-

styrelsen stiller forslag om at ophæve andelsselskabet »Sønder Stenderup Elektricitetsværk« og overgå til vekselstrøm med tilslutning til »Kolding Oplands Højspændingsforsyning«. Formanden gav nogle orienterende oplysninger. Der blev stillet et par spørgsmål, og man skred derefter til afstemning. For bestyrelsens forslag stemte 99, imod stemte 4.

Hermed var beslutningen truffet, overgang til

Maskinpasser Johannes Sørensen og en montør, 1959.

vekselstrøm og ophør med egen produktion af jævnstrøm. Bestyrelsens opgave var herefter at optage lån til finansiering af ændringer af ledningsnettet og en ordning vedrørende de mange jævnstrømsmotorers ombygning til vekselstrømsmotorer.

Elektricitetsværkets motorer og dynamoer blev ophugget, dog blev en dynamo skånet, idet den blev leveret til Aalborg Tekniske Skole. Værkets bygning blev solgt til bestyreren, installatør N. Stevnhoved.

Andelsselskabet bestod dog fortsat, idet dette hæftede for lånene. Det sidste bestyrelsesmøde afholdtes den 22. maj 1975. Anledningen var, at låneperioden for de optagne lån er udløbet, og lånene betalte, og med en redegørelse for værkets beholdning og anvendelse af et restbeløb slutter bestyrelsesprotokollen. Den sidste bestyrer, installatør N. Stevnhoved oplyser, at værkets motorer kørte for sidste gang den 22.

marts 1960. Hermed var en epoke i Sdr. Stenderup Elektricitetsværks historie slut.

Kilder:

Kolding Avis, 1909 - 1912.

Kolding Folkeblad, 1907, 1909 - 1912.

Venstrebladet, 1910 - 1911.

Kolding Socialdemokrat, 1911 - 1912.

Kolding og Omegns Vejviser for 1914.

KOH, El-energisk i 75 år, af Jørgen Ovesen.

Koldingbegivenheder

1. september 1992 til 31. august 1993

Af Søren Flø Sørensen

Pressen

Folkebladet Søndag er flyttet ind hos Folkebladet Sydjylland med redaktør Carsten B. Grubach, journalist Jes Rasmussen og fotograf Ludvig Dittmann. (4.9.)

Folkebladet i Jernbanegade siger farvel til typograferne, som flytter til Jyd-ske Avistryk i Vonsild. (9.1.)

Reklameavisen Shop Kolding udkommer første gang 30. april 1993.

Kirke

Der er kampvalg ved menighedsrådsvalgene i 5 sogne i Kolding Kommune: Brændkjær, Sct. Nicolai, Kristkirken, Bramdrup og Sdr. Bjert. (3.10.) Stemmeprocenterne svingede mellem 7,4% i Kristkirkens sogn og 24,7% i Sdr. Bjert. (11.11.)

Nyt menighedshus i Nr. Bjert indvies. Det prydes indvendigt af kobberrelieffer af kunstneren Bettina Elle. (23.11.)

Ny præst i Sct. Nicolai Sogn er cand. theol. Margit Dahl. Det er mindretallets kandidat (14.12., 17.1., 8.2.)

Kolding Kommune og andre offentlige myndigheder

Ny radikal folketingskandidat i Kolding-kredsen er Elsebeth Gerner Nielsen. (11.9.)

Det konservative byrådsmedlem Poul Agertoft forlader byrådet p.g.a. nyt job. Han afløses af Inger Klarskov Petersen. (13.9., 14.9.)

Der indgås budgetforlig for 1993 med tilslutning fra 20 af 25 byrådsmedlemmer, uden deltagelse af Fremskridtspartiet og Det konservative Folkeparti. Der skaffes 800 nye børnepasningspladser, 5 mio. til ældreplejen, 5 mio. til arbejdsløshedsbekæmpelse, 22 mio. til ombygning af Riis Toft Skole og ca. 15 mio. til begyndelsen på ombygningen af Kolding Bad. Skatteprocenten forbliver uændret 20,5 og grundskyldspromillen sænkes til 6,68. Financieringen sker bl.a. via øget beskatningsgrundlag, 12,5 mio. i besparelser, afdrag på gæld fra renovation og fjernvarme, øget vandafledningsafgift og salg af kommunale fordringer. (16.9.)

Venstre-medlemmet Lars Møller Sørensen forlader byrådet, da han flytter fra kommunen. Han afløses af farvehandler Inga Damkjær. (21.9.)

Ved Inga Damkjærs død indtræder receptionsassistent Henrik Knudsgaard i byrådet. (6.1.)

Kolding Kommune har siden 1976 opkrævet for høje gebyrer for torvets stædepladser og må betale de handlende tilbage. (1.10.)

Kolding Kommune igangsætter en

Børn- og Ungekampagne. (4.10.) Under kampagnen afvikles arrangementer fortrinsvis på byens skoler og der afholdes offentlige møder om børns og unges forhold.

Vejle Amt sætter skatten op fra 9,2 til 9,6%. (6.10.)

Partiet Rød'erne, der markerede sig ved byrådsvalget i 1989, indstiller virksomheden. (10.1., 13.4.)

Kolding Kommune sætter ekstra anlægsarbejder i sving for at stimulere beskæftigelsen, bl.a. renoveres kloakerne. (14.2.)

Partierne bag budgetforliget indgår et pasningsforlig. For børn fra 1.-3. klasse fastholdes en fem timers skoledag. De kommunale fritidsordninger stopper med 3. klasse; derefter skal børnene i væresteder oprettet af private. (16.2.)

Borgerlisten har vedtaget at stille listen i bero. De to nuværende byrådsmedlemmer Hans Lind og Walther Gessner Petersen ønsker ikke genvalg, og trods annoncering har det ikke været muligt at finde egnede kandidater. (3.3.)

Jens Møller, tidligere Kristeligt Folkeparti, nu løsgænger, har meldt sig ind i Centrumdemokraterne og opstiller for dette parti til byrådsvalget. (12.3.)

Der er rejsegilde på forbrændingsanlæg

EF-landenes økonomi- og finansministre stillede op til familieportræt i Koldingfjords gård lørdag den 22. maj. (Foto: Ole Friis)

til 150 mio., der kan producere varme til 6500 husstande og el til 11.000 husstande. (27.3.)

Byrådet godkender oprettelse af 260 nye børnehavepladser og 190 nye klubpladser. Børnehavepladserne tilvejebringes bl.a. gennem en ny institution i det gamle sygehus. (14.4.)

Det danske formandsskab i EF medfører, at Kolding bliver vært ved en række EF-møder. Justits- og indenrigsministrene diskuterer mafia-bekæmpelse på Scanticon 6. - 7.5., økonomi- og finansministrene mødes på Koldingfjord 22. - 23.5. og landbrugsministrene på Koldingfjord 28. - 29.6.

Ved EF-afstemningen 18.maj stemte 61,2% i Kolding ja til den i Edinburgh reviderede Maastricht-traktat. Ledende politikere fra tilhænger-partierne havde forud skænket øl op på byens værtshuse, og statsminister Poul Nyrup Rasmussen og borgmester Per Bødker Andersen holdt fællesmøde. (15.5., 16.5., 19.5.)

Kolding Kommune udgiver håndbog i åbenhed. (1.6.)

Ca. 5.600 var »turist i egen by« da Kolding Kommunes institutioner holdt åbent hus søndag d. 6. juni. (7.6.)

Kolding Kommune og Kolding Oplands Højspændingsforsyning opretter i fælles

skab en selvejende institution Kolding Oplands Energiselskab. (29.6.)

Foreninger

Ny forening »Kolding Seminariets Visevenner« oprettet. (14.9.)

Ved Skibelund afholdt SID sin familiesommerlejr 9.-18.7. Over 4000 mennesker var tilmeldt. (9.7.)

Uddannelse

Teknisk Skole indvier den nye landbrugs- og gartneriskole på Vranderup Østergård. (19.9.)

Heidi Sommer åbner make-up artist skole i det tidligere Hotel Henico på Strandvejen. (11.10.)

Kolding Børnehaveseminarium har skiftet navn til Kolding Pædagogseminarium og er flyttet fra Haderslevvej til Dyrehavevej i det tidligere lærerseminariums bygning. Komplekset fornyes bl.a. med en glasatriumgård. (5.11.) De nye lokaler indvies officielt 29.4. (30.4.)

Kolding Lærerseminarium er blevet en del af Jelling Seminarium og den tidligere rektor i Kolding, Leif Stenlev, rektor i Jelling. (5.11.)

Kolding Amtsgymnasium fejrer 450 års jubilæum i stor stil med kunst, teater, jubilaumsskrift m.m. (6.11.)

Kolding Tekniske Skole får uddannelsen til veterinærpsygeplejerske. (26.11.)

Skolebørn fra Kolding har produceret en særudstilling på Koldinghus over emnet livet på egnens store gårde. (27.11.)

Kolding Købmandsskole starter til 1. august ny edb-uddannelse, informatik-assistent, samt en 6-årig revisor-uddannelse. (29.1., 5.4.)

Handelshøjskole Syd får fra september cand. ling. merc. studie i sproglig informatik. (24.4.)

Kolding Uddannelsesråd har til hensigt at styrke Kolding som uddannelsesby. Rådet består af repræsentanter fra Kolding Byråd og de større uddannelsesinstitutioner. (2.7.)

Kultur

Staldgården vil i løbet af de kommende 3 år blive kalket hvid, begyndende med sydfløjens sydside. (5.9.)

Det første spadestik tages til arbejdet med Trapholts nye skulpturpark. (10.9.)

Den geografiske Haves Venner arrangerer plantebyttedag for første gang. (14.9.)

Scandinavian Festival of Music fik underskud på 400.000 kr., men man er enige om at gentage festivalen. (27.9.) Det sker fra 28. august 1993.

Kolding Kommune har fået en kulturpulje på 200.000 kr. Den skal bruges som underskudsgaranti til arrangementer for snævre grupper, der sjældent får kulturtilbud. (5.10.)

Efter 16 år med festspil har Turistforeningen besluttet at standse tilskuddet til festspil fra 1993. Festspillens Venner fortsætter i samarbejde med L.O.F. i foreløbigt endnu et år i Den geografiske Have. (10.10., 14.12., 18.12.)

Et brugernavn er etableret på Kolding Folkebibliotek. (14.10.) Bibliotekets edb

søgesystem åbnes for publikum, som nu må trykke på tastene i stedet for at bladre i kartotekskortene. (10.12.) Biblioteket er præget af en omfattende ombygning og holder bl.a. lukket i en uge. (8.8.)

Et musikalsk supermarked på Kolding Teater iscenesat af Kolding Musikråd blev en stor succes. Ca. 275 udøvende musikere og sangere deltog. Alle genrer var repræsenteret. (9.11.)

Trapholt er blevet tildelt EF's Helios-pris for handicapvenlig indretning. (11.12.)

Byggeregnskabet for Kolding Teater viser, at det har kostet 72 mio. mod forventet 60 mio. (30.1.) Det bliver nødvendigt at udskifte stolene. (17.5.)

Museet på Koldinghus viser udstilling med Miro's skulptur. Udstillingen vises i perioden 15.2. – 12.4., får megen presseomtale og ses af 57.389 besøgende. Et lignende besøgstal er ikke set før på museet. (10.2., 13.4.)

På Trapholt indvies 16.2. tidsmaskinen Diamond Runner af skulptøren Ingvar Cronhamner. (11.2., 17.2.)

Kolding Kommunale Musikskole fejrer sit 25 års jubilæum med udgivelsen af en dobbelt cd og omfattende koncerter, heriblandt to uropførelser af henholdsvis Lasse Nilsson og Bruce Lacey. (6.2., 26.4.)

I det tidligere vandtårn på Mosevej ønskes indrettet kulturhus. En forening, Vandtårnets Venner, arbejder på sagen og overtager tårnet for 2000 kr. (23.3., 4.4., 18.6.)

Boligminister Flemming Kofod-Svendsen indvier slotsgården – kaldet Velux-

etapen, fordi Velux-fonden har betalt istandsættelsen af tårnene. (3.4.)

Oscar Jensens stensamling er fra biblioteket flyttet til Gram Slot Museet. (29.7.)

Socialt arbejde

Eltang Skoles nye daginstitution med plads til 10 børnehavebørn og 20 børn i fritidshjemsalderen indviet. Den integrerede institution er indrettet i Eltang Skoles gamle inspektørbolig. (30.9.)

Ubådsprojektet sælger nu folkeaktier på 250, 500 og 1000 kr. for at skaffe penge til U-bådsfonden. (23.10.) EF's socialfond bevilger 2,5 mio. til projektet, som dog først udbetales, når båden er i havn. (22.1., 13.8.)

Kvindehuset har svært ved at hjælpe voldsramte flygtningekvinder p.g.a. sprogbarrierer. (25.10.) Ved husets 10 års jubilæum kan man notere, at flere af de kvinder, der henvender sig, har store og tunge problemer, som kræver faglig ekspertise. (31.1.)

3/4 af de 191 unge, der har været beskæftiget i beskæftigelsesprojektet »Det Rulende Galleri« er kommet i arbejde eller i gang med en uddannelse. (4/12.)

Paraplyen i Adelgade, et led i KFUM's sociale arbejde er blevet et kendt og brugt sted i bybilledet, ca. 60 kommer dagligt, og frivillige står i kø for at hjælpe. (6.12.)

Vækststedet, et mødested for mennesker, der har eller har haft psykiske problemer, etableres i hus på Fynsvej på initiativ af lokalforeningen af SIND, Kolding Kommune og Vejle Amt. (4.1., 20.8.)

Kløvervejs Børnehaven flytter fra den

*Hercules blev hejst på plads efter kampetårnets renovering den 24. maj 1993 efter recreation hos en sten-
hugger på Fyn. (Foto: A. Kermccin)*

midlertidige placering på Riis Toft Skole til Skamlingevejen. (3.6.)

Nyt revalideringscenter på Fabriksvej/Værkstedsvej indviet. Amtet har brugt 11 mio. kr. på centret. (3.7.)

Bybilledet og trafikken

September indledes med fortsatte diskussioner om Kolding Byferie i Låsbygade. Arbejdsmarkedets Feriefond udskyder en afgørelse, og hotelbranchen kritiserer projektet. (4.9.) Arbejdsmarkedets Feriefond siger ja til at investere 52,5 mio. kr. i feriebyen. (22.10.) Byggeriet starter i april, samtidig med starten på det nye Slotsøbad. (28.4.)

Cityarkadens fiasko synes vendt til succes med indflytningen af Intersport og Fona. (15.9.)

Munketrappen rives ned, fordi DSB skal have el-tog, og det er broen ikke høj nok til. (21.11.)

Petersbjerggård Lokalcenter opføres. I området er en del byggeaktivitet. PFA opfører bl.a. 62 lejligheder. (14.1., 16.1., 15.5.)

Ved Arkitekturens Dag belønnes virksomheden Silcon, Nr. Bjert Menigheds-
hus og Kolding Centralrenseanlæg. Varmarkvej 24A fik hædrende omtale for privat istandsættelse. (2.6., 11.6.)

Grønne Utzon-telefonbokse til kort opstilles i Kolding. (26.3.)

Kolding har fået Danmarks mest avancerede turistinformationssystem med 6 informationsskærme, bestående af farve-TV, pc og fotocd-afspiller. Systemet giver turister og borgere besked om alt fra

kommunens budget til turistattraktioner. (27.3.)

Fredensgade-karenen er rammen om et stort økologisk byfornyelsesprojekt. (6.5., 1.7.)

Erhverv

Den stort anlagte beskæftigelseskampagne Kolding i Arbejde, som indtil midten af november skal bringe 100 i arbejde i den private sektor ved hjælp af »murbrækkere« fra erhvervslivet igangsæt. (15.9.) 113 ledige bistandsklienter kom i arbejde i løbet af 2 måneders kampagne. (14.11.)

4375 ledige i Kolding, der har den største stigning i ledigheden i Vejle Amt. (30.10., 26.2.) Ledighedsprocenten er 10,8%, men dog lavere end i de andre byer i amtet. (28.11.) Specielt byggefagene er hårdt ramt, således murerne med 40% og tømrerne med 28%. (26.3.)

Erhvervsbyggeriet er til gengæld tre gange så stort i Kolding som i resten af landet. (3.11.)

Virksomheden Gadan A/S, der producerer mejerimaskiner, lukker i Kolding. Den gamle virksomhed Elektrogeno blev i midten af 1970'erne overtaget af Damrow, nu Gadan. En del af produktionen viderføres af Combi-Engineering. (22.12., 18.4., 14.7., 12.8.)

Erhvervenes Hus åbner Akseltorv 8 med Turistbureau, Kolding Handelsråd og Erhvervsråd samt mødelokaler også for Kolding Handelsstandsforening og Industri- og Håndværkerforeningen. (5.3.) I porten til nabobygningen åbner Kolding Informationscenter. (16.8.)

Danske Kommuner har offentliggjort en undersøgelse, der viser, at Kolding betragtes som byen med det bedste erhvervsklima i hele landet. (25.3.) Børsens Nyhedsmagsins undersøgelse placerer dog byen på 10. pladsen. (15.5.)

På Hotel Scanticon afholdes danmarksmesterskabet i herre- og dameskrædderi. 1. pladsen tildeles Hanne Deleuran Abildskov og 2. pladsen Karin Møller, begge fra Kolding. (20.4.)

Torvehandlen flytter flytter til Akseltorv. Første torvedag på Akseltorv bliver 1. juni. (21.4., 2.6.)

Omsætningen på Kolding Havn faldt i 1992 p.g.a. landbrugets krise og dårlig høst. (24.4.)

Der foretages et mageskifte mellem Danish Crown, Dane Beef og Kolding Havn, der skal sikre arbejdspladser i byen på Dane Beef og samtidig give havnen tiltrængt friareal. (4.6.)

Dansk Metal i Kolding fylder 100 år. (7.6.)

Bogbindere, typografer, litografer og medlemmer af Fotografisk Landsforbund går sammen i et stort grafisk forbund. Bogbinderne markerer fusionen med en kæmpefest på Scanticon. (1.6.)

Fire private investorer har erhvervet aktiemajoriteten i Scanticon A/S for 30 mio. Hotel- og konferencecentre har nu overskud. (10.8.)

Peter Nielsens kræmmermarked på hjørnet af Sdr. Ringvej og Haderslevvej åbnet med festivitas. 22.000 var til åbningen. (15.8.)

Kolding Kommunes jordsalg har svigtet i 1993, og kommunen sænker prisen på erhvervsjord. (17.8., 25.8.)

Miljø

Museumsinspektør Vivi Jensen finder i sit persillebed i Rosengade en stribetæge. Naturhistorisk Museum i Århus bekræfter, at der er indkommet flere beretninger om ca. 1 cm lange rød- og sortstribede stribetæge og meget tyder på en omfattende indflyvning til Danmark. Til stribetægens livretter hører persille og pastinak og den holder gerne til på varme og solrige lokaliteter. (26.9.)

Amtet har udarbejdet en rapport, der fortæller, at Kolding har masser af rent drikkevand og bl.a. et helt uudnyttet grundvandsmagasin på Stenderuphalvøen. (14.12.)

Kun ca. 40% af de grunde, Vejle Amt har haft mistænkt for forurening, er det rent faktisk. (4.3.)

Sport

I den tidligere Kvickly-bygning på Nytorv åbner et bowlingcenter. (2.9.)

Kolding Skiklub arrangerer danske mesterskaber i rulleski. Mette Jacobsen, Vonsild, bliver dansk pigemester i aldersgruppen 13-16 år.

Verdensmesterskaberne i standarddans arrangeret af Børge Jensen afholdes på Kolding Teater. (5.10., 10.-11.10.)

Motorcross-banen i Seest Vesterskov opgives. I stedet laves langrendsbane, cykelbane og BMX-bane på stedet. (14.10.)

Bramdrupdam kan indvie en ny hal til

erstatning for den nedbrændte. (5.12.)

Årets forening 1992 blev Vonsild IF af 1980 Fodboldafd. (29.1.)

KIF håndbold herresenior blev danske mestre for 5. gang indenfor 7 år.

Riffelskytten Jørgen Jensen, Kolding og Omegns Handicap Idrætsforening, har vundet bronzemedalje ved verdensmesterskaberne for handicappede i Puerto Rico. (1.3.)

Harte G & IF havde 125 års jubilæum d. 1 april.

Dansk mesterskab i langdistancesvømning afholdtes d. 14. aug. Det var første gang mesterskabet blev afholdt i Kolding.

Festligheder

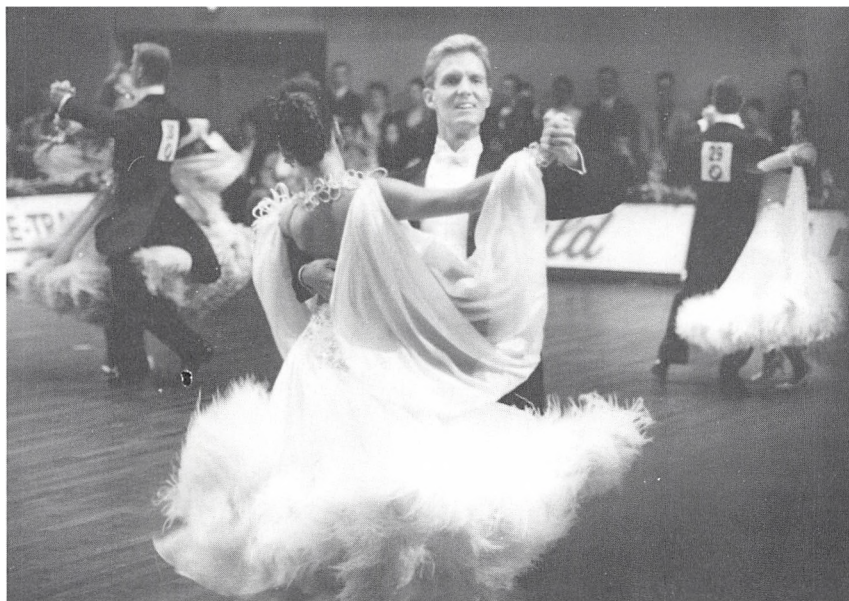
Som led i markeringen af Kolding Havns 150-års jubilæum er der folkefest på havnen 30. juli - 1. august.

Den internationale pop-stjerne Whitney Houston besøger Danmark. Der er koncert i København - og på Kolding Stadion. (16.8.)

Kort fortalt

Trapholt har opgivet dragefestival i tilknytning til museet, fordi der er bygget mere i museets omgivelser, men strandhuseborgerne fortsætter traditionen fra fodboldbanerne ved siden af Strandhuse Fritidshjem. (10.10., 19.10.)

Verdens mindste digtsamling er udgivet af Jens Filipen fra firmaet Filipen Grafisk Produktion og redigeret

Verdensmesterskaberne i professionel standarddans fandt sted på Kolding Teater den 10. oktober 1992. På billedet ses det danske par Glenn Weis og Marje Serue. (Foto: Ole Friis)

af journalist Lars Birger Nielsen. Overskuddet går til AIDS-Fonden. (11.11.)

Kolding-julemærket 1992 er tegnet af grafikeren Palle Munch. (14.11.)

Koldings 2. lokale julemærke med Skovløberhuset som motiv præsenteres af Bent Eliassens 10 måneder gamle datter. (28.11.)

Falck og politi i undtagelsestilstand p.g.a. kraftigt og pludseligt islag, der varede i flere timer. (6.1.)

Koldingplakat med en eventyragtigt dronning Dorothea præsenteres. Kunstner er Esben Hanefeldt Kristensen. (7.1.)

Årets Koldingborger bliver operasangeren Kenneth Ørsøe. (11.1.)

Greveparret Inge og Ingolf, »Egeland«, fejrer sølvbryllup. Dronning Margrethe er på lynvisit i byen. (14.1.)

Birgitte og Poul Dedenroth-Schou tildeles Kjørmes-prisen af Bikuben for »bevaring af ting og traditioner uden hvilke lokalsamfundet ville have været fattigere«. (4.2.)

Den 20-årige koldingenser Jimmi Nyegaard, nødhjælpsarbejder, dræbt i Bosnien-Hercegovina. (2.6.)

Årets festspil er »Sommer i Tyrol« med Kenneth Ørsøe. 7.300 så festspillet. (21.6., 12.7.)

SID afholdt sin årlige familiesommerlejr ved Skibelund 9.-18. juli 1993. (Foto: N.C. Hjort)

»Årets Herkules« bliver købmand Arnold Pedersen, Låsbygade. (2.7.)

Nye bøger

Anna-Vincentia Bacher og Hans H. Nordentoft: En levnedsskildring af vores far Benedict Nordentoft 1873-1942. Privat udgivet, 1993.

Carsten Fladmoose Madsen: Aktieselskabet Slotsmøllens Fabrikker, Bryggeriet Slotsmøllen A/S Kolding. Virksomhedens historie og øletiketter. Kolding, 1992. (Afsnittet om bryggerihistorie også udgivet særskilt)

Fra skolehus til amts gymnasium. Kol-

ding Amtsgymnasium og HF-kursus 1542-1992.

Jørgen Frandsen og Esther Bramsen: Strandhuse Forsamlingshus 1903-1993. Udarbejdet ved et samarbejde mellem studiekredsmedlemmer. Nr. Bjært Strandhuse Borgerforening, 1993.

Kim Furdal: Haveselskaber i Kolding. Stadsarkivet, 1992.

Koldinge' n 1992. Udgivet af Kolding Flisepudserlaug. (21.11.)

Museet på Koldinghus. Årbog 1990-1991 (om bl.a. Koldinghus' bygningshistorie og guldringen fra Strårup) (19.10.)

Leif Nielsen: Blå poesi. Digte. 1993.

Jesper Ratjen: 5 HF-årgange fra Kolding Gymnasium og kursus til højere forberedelseseksamen 1970-1974. 1993.

Dorthe Petersen: Thue og hans tid. Esbjerg Byhistoriske Arkiv, 1992. (Om modstandsmanden Jens Thue Petersen, der har skrevet sit navn i Celle II på Staldgården)

Jørgen Svane-Mikkelsen: En samfundsnyttig gerning. Træk af Koldings bibliotekshistorie. Kolding Folkebibliotek, 1993.

Erik Voss: Med ambolt og computer. Metal Kolding 100 år. Metal Kolding, 1993. (26.6.)

Koldingbogen

23. årgang

Udgivet af Kulturudvalget i Kolding

Redigeret af Birgitte Dedenroth-Schou

Sats: Kolding Data Sats as

Tryk: Jørn Thomsen Offset A/S, Kolding

ISSN 0901-8077

Forsidebillede: Helligkorsgade, ca. 1900.

Foto: P. Fangel, Middelfart

**Kolding
Kommune**

Kulturudvalget